

Maczák Ibolya
Kölcsönzés és kompozíció:
Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti tanulmányok

Az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
sorozata

Sorozatszerkesztő
Szelestei N. László

A sorozatban megjelent:

1. Lelkiségtörténeti számvetés, 2009
2. Régi vallásos énekek és énekeskönyvek, 2011
3. Régi magyar imakönyvek és imádságok, 2012
4. Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon, 2013
5. Misztika a 16–18. századi Magyarországon, 2013
6. Szelestei N. László, Irodalom és lelkiség, 2013
7. Menny és pokol a barokk kori ember életében, 2014
8. Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról, 2014
9. Kovács Eszter, A *Makula nélkül való tükkör* cseh forrásai, 2014
10. A nők és a régi magyarországi vallásosság, 2014
11. Régi magyar népénekek és imádságok, 2015
12. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon, 2016
13. Makulátlan tükkör: Tanulmányok a *Makula nélkül való tükkör* című kegyességi műről, 2016
14. Útmutató: Tanulmányok Pázmány *Kalauzáról*, 2016
15. Barokk vallásos közösségek, 2017
16. Népénekek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon, 2017
17. Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére, 2017
18. Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon, 2018
19. Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben, 2018
20. Szelestei N. László, Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről, 2018
21. Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon, 2019
22. Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban, 2019
23. Maczák Ibolya, Kölcsönzés és kompozíció: Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban, 2019
24. Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiségének alakításában a 17–18. században, 2019

MACZÁK IBOLYA

Kölcsönzés és kompozíció

Szövegalkotás

17–18. századi szerzők prédikációiban

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Budapest, 2019

Lektorálta
Lovas Borbála

Készült
Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban
a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával,
a Szerző a Kutatócsoport tudományos főmunkatársa

A borítón elől:

ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige*, I, Bécs, 1696, [a2v].

Hátul:

Részlet Tarnóczy István *Mennybe vezérlő kalauz* című művének címlapjáról
(Nagyszombat, 1675)

ISBN 978-963-508-918-5
ISSN 2060-7385

© Maczák Ibolya

© MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Kiadványaink internetes elérhetősége: <https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink>

Felelős kiadó: Hargittay Emil
Tördelte: Báthory Orsolya, Maczák Ibolya
A sorozat címlapterve: Szentés Éva
Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft.
Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia
www.sednyomda.hu

Tartalom

Bevezetés.....	9
Elemzési szempontok	11
Három kompilátor.....	27
Illyés András	
Gyűjtemények, szerkezet	29
Források	35
A kompiláció sajátosságai	57
Illyés András kötetei, beszédei, forrásai	63
Kelemen Didák	
Gyűjtemények, önállóan megjelent beszédek, szerkezet	75
Források	83
A kompiláció sajátosságai	99
Kelemen Didák kötetei, beszédei, forrásai	106
Stankovátsi Leopold	
Gyűjtemények, szerkezet	109
Források	113
A kompiláció sajátosságai	117
Stankovátsi Leopold kötetei, beszédei, forrásai	126
Összehasonlítás	
Két hitszónok	136
„Két és fél” hitszónok.....	147
Három hitszónok.....	159
Craesus néma fia	165
A kompiláció utóélete	170
Összegzés.....	178
Rövidítésjegyzék, felhasznált irodalom	
Források	183
Szakirodalom	188
Kapcsolódó tanulmányok.....	203

Jelen kiadvány a 2016 és 2019 között elnyert Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával végrehajtott kutatásom eredményeit foglalja össze. Köszönettel tartozom munkahelyem, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetőinek és munkatársainak, szakmai támogatásukért. Köszönet illeti Lovas Borbálát, akinek szakmai segítsége, iránymutatása és emberi támogatása nélkül a könyv nem született volna meg. Családom, barátaim és tanítványaim türelmére és biztatására mindig számíthattam a munka során: köszönöm valamennyiüknek.

Bevezetés

Jelen kötetben régi magyarországi nyomtatott, magyar nyelvű prédikációk szövegalkotási módjának eddig nem vizsgált összefüggéseit igyekszem feltárni. Disszertációmban és korábbi írásaimban a kompilációs technika kimutatásával, ezek jellegzetességeinek leírásával foglalkoztam: igazoltam, hogy egy-egy szöveg szó szerinti, jelöletlen szövegátvételt tartalmaz, s igyekeztem rekonstruálni, illetve jellemezni a szövegalkotási munkafolyamatot.

Ilyen irányú kutatásaim számos további kérdést vetettek fel. Mennyiben tekinthető általánosnak ez a technika a régi magyarországi prédikációkat illetően? Megváltoztatja-e ennek nagyarányú jelenléte a szerzőségéről, illetve az írói önállóságról alkotott elképzelésünket? Melyek a legfontosabb források? Létezik-e kompilációs stílus?

A fentiek megválaszolásának első lépése, hogy ne csak egy-egy szövegre vonatkozóan, hanem nagyobb egységekben is vizsgáljuk a kérdést, figyelembe véve az egy-egy rövidebb anyagon túlmutató összefüggéseket. Kutatásomban három hitszónok nyomtatásban megjelent prédikációs életművét vizsgáltam a kompiláció érvényesülése szempontjából. Mivel Illyés András prédikációinak első kiadása a 17. század végén, Kelemen Didáké a 18. század elején, Stankovátsi Leopoldé a 18. század végén jelent meg, a nevük által fémjelzett művek fontos lenyomatát adhatják száz év kompilációs tendenciáinak.

A kompilációkutatás öröndetesen megélénkült az elmúlt tíz évben. Kecskeméti Gábor *A kora újkori magyarországi prédikációirodalom kutatásának eredményei és jövőbeni irányai* című, 2013-as írásában megfogalmazta, s pontos hivatkozásokkal alátámasztotta, hogy „nincs akadálya, sőt határa sincs a prédikációirodalom referenciális olvasatot érvényesítő hatásának.”¹ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy kiemelten fontosak azok a kutatási területek – és a jövőben még fontosabbak lesznek –, amelyek a szövegek autoreferens jellegzetességeit vizsgálják. A három megjelölt irány közé sorolta a prédikációk intertextualitására vonatkozó kutatásokat is. Megfogalmazása szerint:

az intertextuális szövegjegyek kutatásában két, eléggé különböző irodalomtudományi iskolának is fennáll az érdekeltsége: a strukturalista leírás mozdulni sem tud nélküle, hiszen a szöveg megszerkesztettségének, felépítésének, integritásának

¹ KECSKEMÉTI, 2013, 13.

és koherenciájának, szerkezeti egységeinek megítélésében komoly jelentőséggel bír; a hatástörténeti típusú megközelítés számára való fontosságára pedig talán szükségtelen további magyarázatot vesztegetni.²

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy az elmúlt időkben számos olyan szakcikk³ látott napvilágot, amelyek kifejezetten a kompilációt helyezték a középpontba, s a különböző szövegkiadások⁴ és monográfiák,⁵ illetve átfogó tanulmányok⁶ szerzői önálló fejezetet, illetve kiemelt részt szenteltek a kérdésnek. A közelmúltban több kapcsolódó konferenciát rendeztek és tanulmánykötet⁷ is készült a témában – joggal reménykedhetünk tehát abban, hogy a kompilációkutatás a jövőben is a régi irodalom kutatásának meghatározó szempontja lesz.

² KECSKEMÉTI, 2013, 13.

³ A teljesség igénye nélkül: BAJÁKI, 2019; BARTÓK, 2013; BÁTHORY, 2019; BODNÁR-KIRÁLY, 2017; BOGÁR, 2014; BRETZ, 2014; CSATA, 2018; DÉRI, 2014; FARKAS, 2019; FAZAKAS, SZÁRAZ, 2013; HAJTMAN, 2013; HAJTMAN, 2014; HEGYI, 2014; HEGYI, 2018; KECSKEMÉTI, SZEKLER, 2013; KISS, 2019; LACZKÓ, 2014; LOVAS, 2014; LOVAS, 2019; LUKÁCSI, 2014; MACZÁK, 2014; PÉTERFFY, 2014; RAJHONA, 2014; RÉGER, 2019; RESTÁS, 2013; SEBESTYÉN, 2019; SZELESTEI N., 2013; SZELESTEI N., 2014-B; SZELESTEI N., 2019; SZILÁGYI, 2014; TASI, 2014; TÚRI, 2011-A; TÚRI, 2011-B; TÚRI, 2014.

⁴ SZELESTEI N., 2014-A.

⁵ BALLA, 2017; LUKÁCSI, 2013; PAPP, 2018, SZILÁGYI, 2015-A.

⁶ BARTÓK, 2018; CSORBA, 2016; IVANCSÓ, 2013; KISS, 2011-A; MERCS, 2014; SZETEY, 2012; TASI, 2018-A; TASI, 2018-B.

⁷ *Közkeincs: Konferencia a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról* (MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013); *Ajfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban* (MTA – ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019); *Imitáció és parafrázis* (PTE BTK Reneszánsz Kutatóközpontja, valamint az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya, együttműködve a régi magyar irodalom kutatásában érdekelt műhelyekkel, 2019).

Elemzési szempontok

Kutatásaim fő szempontja a kompiláció⁸ technikáinak érvényesülése Illyés András, Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold egyházi beszédeiben. A kompiláció fogalmát a régi irodalom kutatásának⁹ terminológiájával összhangban *összeszerkesztés*-ként értelmezem, azaz szövegalakítási technikák, az egy vagy több szövegből létrehozott újabb szöveget alakító folyamat, illetve az ily módon létrejött új szöveg¹⁰ megnevezésére használom.

Kutatásom során a 17–18. századi, nyomtatott, magyar nyelvű barokk prédikációk szövegalkotási módját vizsgáltam. Ezekre vonatkozóan egy általam korábban¹¹ kidolgozott rendszert alkalmaztam, melyben tizenegy szempontot érvényesíttem: *1. A forrás(ok) azonosítása, 2. A forrás műfaja, 3. Szövegproduktív technikák, 4. A szerkezetet érintő szövegproduktív technikák, 5. Az átvételek rögzítése, 6. Az átvételek jellemzése, 7. Az átvételek mértéke, 8. Az átvétel elhelyezése, 9. Korabeli források, 10. Korábbi szakirodalom, 11. Egyéb szempontok.* Ezekből kiindulva, szükség esetén azokat részben módosítva készültek el azok az elemzések, amelyek nyomán jellemezhető az egyes hitszónokok kompilációs technikája. Ezek jelentősége és kifejtettsége – éppúgy, mint régebbi munkáim során, konkrét elemzések esetén – művenként más és más. Ezért a hangsúlyok eltolódása ezekben az esetekben is a szempontok szerepeltetésének eltérő sorrendjét és mértékét eredményezi. A jelenlegi kutatás során átnézett anyag mennyisége és áttekinthető feldolgozása is hangsúlyeltolódáshoz vezetett, ez több esetben igényelt a korábbi munka során alkalmazott formáktól eltérő megoldásokat.

1. A forrás(ok) azonosítása

Mivel a kompilált szövegek jelenlétét a többnyire nem tüntették fel a hitszónokok a prédikációk nyomtatott változatában,¹² alapvető – és a műfajból adódó kötöttségek és motívumegyezések miatt korántsem egyszerű – feladatot jelentett az egyes

⁸ A kifejezés eredetéről bővebben: KECSKEMÉTI, 1998, 194–196; BÁRCZI, 2007, 131–138; HARGITTAY, 2001, 251.

⁹ A forrásanyag feldolgozását tekintve a hazai és nemzetközi barokk kompilációra vonatkozó kutatások kínáltak hasznos támpontokat. (Pl. ZEDELMAIER, 2000, 75.) A kapcsolódó angolszász szakirodalom is az érdeklődés homlokterébe került. Vö. BODNÁR-KIRÁLY, 2017; CSATA, 2018.

¹⁰ HARGITTAY, 2001, 251.

¹¹ MACZÁK, 2010-A, 10–20.

¹² A problémára Szelestei N. László is utalt. (SZELESTEI N., 2003, 20.)

források megtalálása. Kutatásaim körét ezért a magyar nyelvű, nyomtatott¹³ anyagra szűkítettem mind a kompilált beszédeket, mind azok forrásait illetően. Ugyanakkor természetesen rögzítettem az idegen nyelvű forrásokhoz, illetve kéziratokhoz kapcsolódó, nem várt kutatási eredményeket is. Munkámat korábbi kutatások is megalapozták: a kutatás során Ocskay György,¹⁴ Hargitai Andrea,¹⁵ Szilágyi Anna-Rózsika¹⁶ és Szelestei N. László¹⁷ elemzéseire, illetve Lukácsy Sándor¹⁸ megjegyzéseire, valamint saját korábbi kutatásaimra támaszkodhattam. Az összefüggések ábrázolására a korábbi szakirodalmi gyakorlatban alkalmazott¹⁹ sztemma helyett a táblázatos forma tűnt a legcélszerűbbek. Az általam készített táblázatok első oszlopaiban a vizsgált hitszónokok prédikációi szerepelnek, a másodikban a forrásszövegek (egy prédikációhoz akár több szöveg is tartozhat, de elképzelhető az is, hogy egy-egy beszédhez nem tartozik forrás – ez utóbbi esetben üres a mellette lévő cella). Az áttekinthetőség érdekében a táblázatban formalizált és magyar nyelvű címeket használtam. (Pl. Pázmány: Urunk mennybemeneteléről helyett Krisztus mennybemenetele.)

Jó példa erre a Kelemen Didák neve alatt megjelent *Buza fejek* című kötet forrásainak rögzítése. Ezt korábban több kutató, többféle formában megtette. Ocskay György²⁰ a forrásokat emelte ki, Hargitai Andrea²¹ az átvételek pontos helyét, ám mindkét kutató csupán Pázmány-átvételeket rögzített. Az általam használt táblázatokban az átvett sorok pontos helyét nem rögzítettem, de a beszédek eddig ismert összes forrását feltüntettem.

¹³ Kéziratok forrásokról bővebben: SZELESTEI N., 2014.

¹⁴ OCSKAY, 1982.

¹⁵ HARGITAI, 2001.

¹⁶ Összefoglalóan: SZILÁGYI, 2015-B.

¹⁷ SZELESTEI N., 2017.

¹⁸ LUKÁCSY, 1994; LUKÁCSY, 1995.

¹⁹ HARGITTAY, 2001; KEISZ, 2001; BÁRCZI, 2007.

²⁰ OCSKAY, 1982, 440.

²¹ HARGITAI, 2001, 649–656.

Ádvent I. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas. I. Lépes B.: <i>Az balandó és útéltre menendő...</i>
Ádvent II. vas.	Pázmány: <i>Kalauz</i> III.
Ádvent III. vas.	Pázmány: Ádvent III. vas. II.
Ádvent IV. vas.	Pázmány: Böjt III. vas.
Karácsony	Pázmány: Karácsony II.
Karácsony utáni vas.	
Kiskarácsony utáni vas.	Pázmány: Kiskarácsony utáni vas.
Vízkereszt utáni I. vas.	
Vízkereszt utáni II. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni II. vas. II. Pázmány: Pünkösd utáni XXIII. vas. I.
Vízkereszt utáni III. vas.	Pázmány: Hatvanadvas. I.
Vízkereszt utáni IV. vas.	Káldi: Vízkereszt után II. vas. I.
Vízkereszt utáni V. vas.	Pázmány: Pünkösd utáni XXI. vas. I.
Vízkereszt utáni VI. vas.	Pázmány: Pünkösd utáni XIII. vas. II.
Hetvenedvas. vas.	Pázmány: <i>Kalauz</i> V.
Hatvanadvas. vas.	
Ötvenedvas. vas.	
Böjt I. vas.	
Böjt II. vas.	
Böjt III. vas.	
Böjt IV. vas.	Pázmány: Úrnapja II. Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
Böjt V. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
Virágvas.	
Nagypéntek I.	
Nagypéntek II.	Pázmány: Nagypéntek I. Pázmány: Nagypéntek II. <i>Makula nélkül való tükkör</i> W. Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>
Húsvét	

2. A forrás műfaja

A kompilátorok legtöbbször prédikációból szerkesztettek prédikációkat. A leggyakrabban a forráshoz hasonló ünnep alkalmából írt beszédet (vagy annak egy részét) használták fel. Ennek ellenére akadnak példák eltérő gyakorlatra is: például

Pázmány Péter *Kalauza*, melyet teológiai tárgyából adódóan előszeretettel használtak fel Oltáriszentség-prédikációkban.²² A műfaji átmenetekre jó példát adnak Illyés András gyűjteményei is, melyekben a hitszónok néhány (elsősorban magyar) szent életrajzát különböző (főként olasz nyelvű) szentéletrajzból vette át.

3. Szövegproduktív technikák

A kompilációs folyamatban számos különféle szövegalkotási mód kapott szerepet. Ilyen irányú vizsgálatokat először Ocskay György végzett 1982-ben: a kihagyás, a tömörítés, a bővítés, átfogalmazás és átdolgozások kategóriáit különítette el Kelemen Didák prédikációiban, Pázmány-forrásokkal összevetve a beszédek szövegét.²³ Rendszerét 2001-ben Hargitai Andrea bővítette.²⁴ Az átvételek típusainak elkülönítésében – rendszerüket bizonytalanoknak érezve – azonban nem követtem a jelzett kutatások kategóriáit. Az eddigi kompilációval összefüggő kutatások eredményei, az újonnan fellelt adatok, a közvetítő forrásokra vonatkozó tapasztalatok arra intenek, hogy nagy körültekintéssel kezeljük az elemzett korpuszt, hiszen egy új forrás megjelenése könnyen kétségessé teheti a rendszert. Ugyanakkor a szövegösszehasonlítást és egy-egy kiemelt szakasz elemzését igen fontosnak tartom – az Ocskay György által használt párhuzamos szövegközlés módszerét és értelmezését gyakran alkalmaztam. A szemelvényeket betűhív átirással, többnyire a legkorábbi kiadás alapján közöltem.²⁵ Több szöveg összehasonlításakor az idézetpárokat párhuzamosan, táblázatos formában közöltem, az egyezéseket félkövér betűtípussal jelölve, mint az alábbi, későbbiekben bővebben elemzett példa esetében is:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
Abrahám, nem magáéból, nem nagy és békességes Uraságból bontakozék-ki: Ezek, nagy és tsendes birodalmokat elhagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, mikor a' kegyetlen Heródes Országában más Királyt keresének, mert párt-ütésre látczik nézni, a' ki gyökeres Királynak éltében, más Királyt keres Országában. Nem csak ez a' Három	Abrahám nem maga birodalmából, hanem Ur-nevü Kaldéusok Várasából, nem nagy, és békességes Ura-ságból bontakozék-ki: ezek nagy, és tsendes birodalmokat elhagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, idegen Országgra menvén, és a' kegyetlen Heródes Országában, más Királyt keresvén; mert párt-ütésre látszik nézni, a' ki a' gyökeres Királynak éltében

²² Pázmány ilyen irányú tevékenységéről újabban: BITSKEY, 2015.

²³ OCSKAY, 1982.

²⁴ HARGITTAY, 2001.

²⁵ Kivételt jelent ezalól Pázmány *Kalauza*, melyről Ocskay György igazolta, hogy Kelemen Didák a második (1623) vagy harmadik (1632) kiadást használhatta. OCSKAY, 1982, 445.

Szent Király látta az Új Csillagot: de csak ezek indultak a' Csillag-után, hogy felkeressék, és tisztellyék az Új Királyt. Mert, vagy nem értették egyebek a' Csillag jegyzését; vagy, ha értették, ne-héznek alították, hogy házok népével-egyetemben, elhagyván házokat, meszsze útra, és veszedelmes fáradság-ra adgyák magokat.²⁶

más Királyt keres az ő Országában. Igazán vak-engedelmesség vala ez, melly semmi kételkedésnek helyt nem ad, semmi akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a' mire az hit vezetí őtet. **Nem tsak az három Sz. Királyok látták az új-tsillagot,** hanem többek-is a' Nap-keleti tartományokban, a' szerént, a' mint nékik megvölt profétálva: **de tsak ezek indultak a' tsillag-után, hogy fel-keressék, és imádják az Uj-Királyt; mert egyebek ha értették-is, mit jegyez ez az új-tsillag,** de a' belől indító Isten szavának, és sugárlásának engedelmeskedni nem akartak.²⁷

Ez a szövegösszehasonlítási módszer olykor bonyolultabb összefüggések ábrázolását is lehetővé tette, például a források váltogatása esetében. Erre jó példa a Kelemen Didák által felváltva beépített két forrás is:

Pázmány Péter	<i>Makula</i>	Kelemen Didák
<p>mint valami Fársángos királykát és nagy sok ne-vetséges tréfákkal iszszakúldé <i>Pilátó</i>shoz.²⁸</p>	<p>mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, trombitával, vagy nevetéssel, mind el-követ-ték.³¹</p> <p>[...] és midön vinnék, mindgyárt sok nép futa egybe, és ajtók, ablakok, útczák emberekkel teli vóltak, kik minnyájan csúfol-ták, gyalázták és bolondnak kiáltották és hasonló gyalá-zatos nevekkal nevezték.</p>	<p>[...] mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiál-tással, nevetéssel, mind el követték,</p> <p>mint valami farsangos Királykát, nagy sok ne-vetséges tréfákkal vissza küldé Pilátushoz.</p> <p>Midön azért a' fejér ruhába kötözve vinnék, az ünnepre fel gyülekezett sokaság csu-dájára futott, az ajtok, ablakok, útczák embe-rekkel teli vóltak, 's látván hogy a' Pilátus szolgálai minden gyalázattal illetnék</p>

²⁶ PÁZMÁNY, 1636, 184.

²⁷ STANKOVÁTSI, 1788, 98–99.

²⁸ PÁZMÁNY, 1636, 498.

³¹ *Makula*, 1712, 351–352.

<p>Ki tudná elő-számlálni mennyi süvöltést, hagyigálást, taszigálást szenvedett, ebben a bolond öltözetben az Isten bölcsessége?²⁹</p> <p>Számtalan tréfákat, és mardosó játékokat szór-tanak reá. Egy szóval; úgy bántak velle, mint láttyuk, hogy</p>	<p>Némellyek бүдös vizzel meg-öntötték, némellyek sárral, kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták. Midön pedig valamely útcza szeg-letéhez jutott, hol sok nép álván, minnyájan fenn szóval kezdték ötet nevetni, és némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, és térdet hajtottak. [...] Ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mindgyárt középre vitték, melly miatt köntöse, szent, és a' csúf ruha igen meg-sározódott [...].³²</p> <p>Azért erőssen meg parancsolák a' kik vitték, hogy minden irgalmasság nélkül verjék, kiváltképpen a' fejét akár darabokra hasogassák, azt pedig azért akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is hogy még azon napon meg-hallyon a' verés miatt [...].³³</p>	<p>Urunkot, ezek is minnyájon csúfolták, gyalázták, 's bolondnak kiáltották: Némellyek sárral, 's kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták; midön pedig valamely útcza szeg-letéhez jutott, a' hol sok nép álván, minnyájon fenn szóval kezdték ötet nevetni, 's némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, 's térdet hajtottak: ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mingyárt közepére vitték, melly miatt köntösi, Sz. lábai, és a' csúf ruha igen meg sárosodott; ki tudná elő számlálni mennyi süvöltést, taszigálást szenvedett ebben a' bolond öltözetben az Isten Bölcsessége?</p> <p>minden irgalmasság nélkül nagy kegyetlenséggel fejték verték, halálos sebekkel sebe-sitettek; mert azt akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is még azon a' napon meg-hallyon a' verés miatt,</p> <p>számtalan tréfákat, és mardosó játékokat szór-tanak reá, egy szóval, úgy</p>
--	--	--

²⁹ PÁZMÁNY, 1636, 499.

³² *Makula*, 1712, 353.

³³ *Makula*, 1712, 353.

<p>bánnak a' sült bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal csúfolta. Oh Szent Isten mennyire megaláztad magadat! Így kellett a mi kevélységünket megrontani: így kellett a mi balgatagságunkat észre hozni!³⁰</p>		<p>bántak véle, mint lattyuk, hogy bánnak a' bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal csúfolta. Oh Sz. Isten mennyire megaláztad magadot! így kellett a' mi kevélységünket megrontani, a' mi balgatagságunkat észre hozni!³⁴</p>
---	--	--

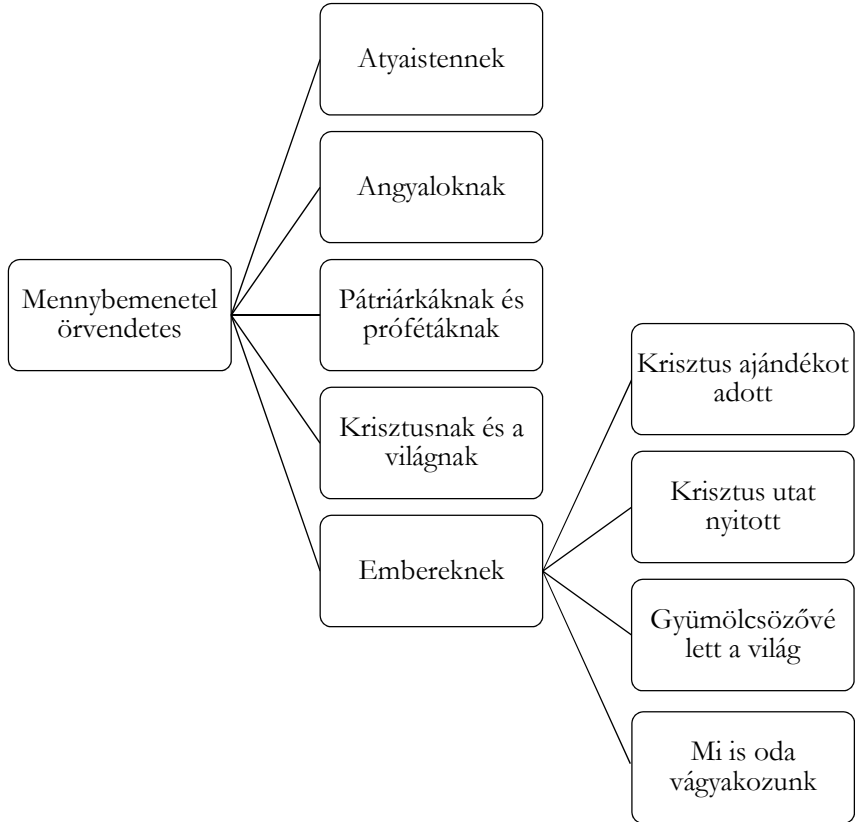
4. A szerkezetet érintő szövegproduktív technikák

Korábbi gyakorlatomnak megfelelően igyekeztem pontosan rekonstruálni azokat a folyamatokat, amelyek esetében jól látható, hogy a kompilátor különböző szerkezeti egységekben gondolkodva adaptált egy-egy szövegrészt. Ágrajzzal jelöltem mind a forrásként használt prédikáció szerkezeti vázlatát, mind az ebből kompilált szövegeket. Az ábrák tehát elsősorban azt a folyamatot szemléltetik, melynek révén a kompiláció során egyszerűsödik a szövegszerkezet:

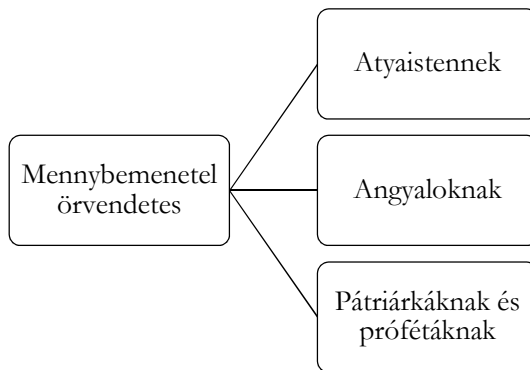
³⁰ PÁZMÁNY, 1636, 499.

³⁴ KELEMEN, 1729, 305.

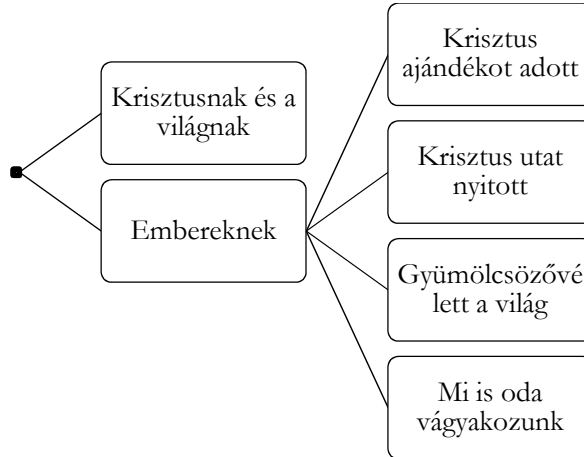
Pázmány Péter

Illyés András I.

Illyés András II.

Ugyanakkor az anyag áttekinthetősége érdekében olykor más rendszert is alkalmaznom kellett a szerkezeti változtatások érzékeltetésére, például Pázmány *Kalauz*ának XI. könyvét az egyes alfejezetek címeivel vázoltam, majd az ezekből kompilált Bernárd Pál- és Illyés András-átvételeket ugyanezekkel a címekkel jelöltem (noha az utóbbi szerző neve alatt megjelent beszéd ezeket – természetesen – nem tartalmazta). Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem: ennek révén érzékeltetővé vált az átvételek mértéke, illetve a kompilált szöveg szerkezeti egyszerűsítése is:

Pázmány Péter

1. Valóságosan ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.

1.1. Zvinglius vélekedése a' Sacramentomról.

1.2. Calvinus vélekedése az Oltári Sacramentomról.

1.3. A' Christvs Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyosság, a' Sz. Pál szavaiból.

1.3.5. A' Sz. Iráson éppittetet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik.

1.3.6. A' régi Ecclesiának tanu-bizonyosága, erőssíti ezen Igazságot.

1.4. A' Calvinisták bizonyosági meg-fejtetnek.

1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.

1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

2. A' Christvs Teste, extra usum, ielen vagyon a' Sacramentomban.

3. A' Christvs Teste, mindenüt ielen nincsen.
- 3.1. Az Vbiquisták vallása mi légyen.
- 3.2. A' Romai Ecclesiának igaz tanítása meg-bizonyittatik.
- 3.3. Az Vbiquisták Bizonyási meg-fejtetnek.
4. A' Kenyér és Bor, meg nem marad a' Sacramentomban.
- 4.1. Miben légyen a' közbe-vetés.
- 4.2. A' Transsubstantiatio nevéen, ok-nélkül akadoznak az Ujítók.
- 4.3. A' Szent Írásbol meg-bizonyodik a' Kenyérnek és Bornak el-változása.
- 4.4. A' Szent Atyák és az igaz Okoskodás, erőssíti a' mi Vallásunkat.
- 4.5. Az Ellenkező bizonyások meg-rontatnak.
5. Az Vr Vacsoraianak egy szín-alat vételérül.
- 5.1. Miben légyen gyökere a' közbe-vetésnek.
- 5.2. Az Ujítók vélekedése, a' közbe-vetet dolgozól.
- 5.3. A' Christus Példája, nem kötelez mindeneket a' Két színre.
- 5.4. Ama' szókkal, ezt cselekedgyétek, nem köteleztetünk a' két színre.
- 5.5. Ama' mondással, Igyatok ebből minnyájan, nem köteleztetünk a' Két színre.
- 5.6. A' Két színnek szükséges-volta, meg nem bizonyodik a' Szent János hatodik részéből.
- 5.7. Szent Pál, a' Két színnek szükséges-voltát nem jelenti.
- 5.8. Elégségesnek mutattatik az egy Szín vétel.
- 5.9. Egy-nehány Kérdéssel, meg-óltatik a' Két-szineseknek Pohár szomjuhozása.
- 5.10. A' Régi Ecclesiában, helye vólt az Egy szín-vételnek.
- 5.11. Méltó okok vannak, az Egy színnek osztogatásában.

Bernárd Pál

- 1. Valóságoson ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.**
- 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.**
- 1.3.1. Első Bizonyás, ama' mondásból; Ez az én testem.**
- 1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyás, a' Sz. Pál szavaiból.**
- 1.3.5. A' Sz. Íráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik.**
- 1.4. A' Calvinisták bizonyási meg-fejtetnek.**
- 1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.**
- 1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.**
- 1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásbol, erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.**

Illyés András

- 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.**
- 1.3.1. Első Bizonyás, ama' mondásból; Ez az én testem.**
- 1.3.2. Masodik Bizonyás, a' Pohárrúl-valo igékből.**
- 1.3.3. Harmadik Bizonyás, Szent Iánosnak hatodik részéből.**

5. Az átvételek rögzítése

Korábbi írásaimban – egy-egy prédikáció részletesebb elemzésekor – Hargitai Andrea gyakorlatát követve az átvételeket pontosan, a forrásokkal párhuzamosan, táblázatban közöltem. Több száz prédikációt érintő kutatási eredmények áttekinthető publikálása során azonban szükségessé vált az átvételek rögzítésének újabb formáit keresni. A táblázatos forma ebben az esetben is alkalmasnak bizonyult az átvételek átlátható rögzítésére. Az alábbi példa Illyés András egyik, ünnepekre szánt prédikációgyűjteményének szerkezetét szemlélteti. Ehhez hasonló táblázatos feldolgozásban kerül az olvasó kezébe mindhárom prédikátor részletes életműve a függelékben.

Szent József I.	G. Mansi: Szent József V.
Szent József II.	G. Mansi: Szent József VI.
Szent József III.	G. Mansi: Szent József VII.
Szent József IV.	G. Mansi: Szent József III.
Gyümölcsoltó Boldogasszony I.	G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony II.
Gyümölcsoltó Boldogasszony II.	G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony IX.
Gyümölcsoltó Boldogasszony III.	G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XII.
Gyümölcsoltó Boldogasszony IV.	G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XIII.
Karácsony I.	Káldi: Karácsony V.
Karácsony II.	Káldi: Karácsony I.
Karácsony III.	Káldi: Karácsony III.
Karácsony IV.	Káldi: Karácsony IV.
Szent István I.	Káldi: Szent István I.
Szent István II.	Káldi: Szent István II.
Szent István III.	Káldi: Szent István III.
Szent János I.	Káldi: Szent János II.
Szent János II.	Káldi: Szent János I.
Szent János III.	Káldi: Szent János III.
Aprószentek I.	Káldi: Aprószentek II.
Aprószentek II.	Káldi: Aprószentek I.
Aprószentek III.	Káldi: Aprószentek III.
Kiskarácsony I.	Káldi: Kiskarácsony I.
Kiskarácsony II.	Káldi: Kiskarácsony III.
Kiskarácsony III.	Káldi: Kiskarácsony II.
Vízkereszt I.	Káldi: Vízkereszt II.

Vízkereszt II.	Káldi: Vízkereszt II.
Vízkereszt III.	Káldi: Vízkereszt III.
Nagypéntek I.	Pázmány: Nagypéntek II.
Nagypéntek II.	Pázmány: Nagypéntek II.
Nagypéntek III.	Pázmány: Nagypéntek II.
Húsvét I.	Káldi: Húsvét II.
Húsvét II.	Káldi: Húsvét I.
Húsvét III.	Káldi: Húsvét I.
Húsvét IV.	Káldi: Húsvét IV.
Húsvéthétfő I.	Káldi: Húsvéthétfő III.
Húsvéthétfő II.	Káldi: Húsvéthétfő II.
Húsvéthétfő III.	Káldi: Húsvéthétfő III.
Húsvétkedd I.	Pázmány: Húsvét utáni I. vas. II.
Húsvétkedd II.	Káldi: Húsvétkedd II.
Húsvétkedd III.	Káldi: Húsvétkedd III.
Húsvét utáni I. vas. I.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
Húsvét utáni I. vas. II.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. III.
Húsvét utáni I. vas. III.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. I. Káldi: Húsvét utáni I. vas. II.
Krisztus mennybemenetele I.	Pázmány: Krisztus mennybemenetele
Krisztus mennybemenetele II.	Pázmány: Krisztus mennybemenetele
Krisztus mennybemenetele III.	P. Rota: Krisztus mennybemenetele III.
Pümkösd I.	Káldi: Pümkösd I.
Pümkösd II.	Káldi: Pümkösd II.
Pümkösd III.	Pázmány: Pümkösd
Pümkösd IV.	Káldi: Pümkösd I.
Pümkösdhétfő I.	Káldi: Pümkösdhétfő III.
Pümkösdhétfő II.	Káldi: Pümkösdhétfő I.
Pümkösdhétfő III.	Káldi: Pümkösdhétfő II. Káldi: Pümkösdhétfő III.
Pümkösdkedd I.	Káldi: Pümkösdkedd II.
Pümkösdkedd II.	Káldi: Pümkösdkedd I.
Pümkösdkedd III.	Káldi: Pümkösdkedd II.
Szentháromság vas. I.	Pázmány: Pümkösd utáni I. vas.
Szentháromság vas. II.	P. Rota: Szentháromság vas. II.
Szentháromság vas. III.	P. Rota: Szentháromság vas. I.

	P. Rota: Szentháromság vas. III.
Úrnapja I.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
Úrnapja II.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. II.
Úrnapja III.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. V.
Mindenszentek I.	G. Mansi: Mindenszentek II.
Mindenszentek II.	G. Mansi: Mindenszentek V.
Mindenszentek III.	G. Mansi: Mindenszentek VI.
Mindenszentek IV.	G. Mansi: Mindenszentek IV.
Mindenszentek V.	G. Mansi: Mindenszentek I. G. Mansi: Mindenszentek II. G. Mansi: Mindenszentek: VII.
Mindenszentek VI.	G. Mansi: Mindenszentek I.
Halottak napja I.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIV.
Halottak napja II.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIV.
Halottak napja III.	
Halottak napja IV.	
Halottak napja V.	
Halottak napja VI.	

6. Az átvételek jellemzése

A szövegösszefüggések rögzítését követően sorrendben közöltem a hitszónokok által felhasznált forrásokat is. Így jól láthatóvá vált, melyek a leggyakrabban (akár többször is) kompilált szövegek. Illyés András (eddigi ismereteink szerint) a következő Káldi-szövegeket használta fel beszédeiben:

1. Káldi: Ádvent II. vas.
2. Káldi: Ádvent II. vas.
3. Káldi: Ádvent II. vas.
4. Káldi: Ádvent IV. vas.
5. Káldi: Karácsony I.
6. Káldi: Karácsony III.
7. Káldi: Karácsony IV.
8. Káldi: Karácsony V.
9. Káldi: Szent István I.
10. Káldi: Szent István II.
11. Káldi: Szent István III.
12. Káldi: Szent János I.
13. Káldi: Szent János II.

14. Káldi: Szent János III.
15. Káldi: Aprószentek I.
16. Káldi: Aprószentek II.
17. Káldi: Aprószentek III.
18. Káldi: Kiskarácsony I.
19. Káldi: Kiskarácsony II.
20. Káldi: Kiskarácsony III.
21. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
22. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
23. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
24. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
25. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
26. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
27. Káldi: Vízkereszt II.
28. Káldi: Vízkereszt II.
29. Káldi: Vízkereszt III.
30. Káldi: Vízkereszt utáni II. vas. II.
31. Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.
32. Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.
33. Káldi: Húsvét I.
34. Káldi: Húsvét I.
35. Káldi: Húsvét II.
36. Káldi: Húsvét IV.
37. Káldi: Húsvéthétfő II.
38. Káldi: Húsvéthétfő III.
39. Káldi: Húsvéthétfő III.
40. Káldi: Húsvétkedd II.
41. Káldi: Húsvétkedd III.
42. Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
43. Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
44. Káldi: Húsvét utáni I. vas. II.
45. Káldi: Húsvét utáni I. vas. III.
46. Káldi: Pünkösöd I.
47. Káldi: Pünkösöd I.
48. Káldi: Pünkösöd II.
49. Káldi: Pünkösödhétfő I.
50. Káldi: Pünkösödhétfő II.
51. Káldi: Pünkösödhétfő III.
52. Káldi: Pünkösödhétfő III.
53. Káldi: Pünkösödkedd I.

54. Káldi: Pünkösdkedd II.
55. Káldi: Pünkösdkedd II.
56. Káldi: Szent György I.
57. Káldi: Szent György II.
58. Káldi: Szent György II.
59. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
60. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
61. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
62. Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
63. Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
64. Káldi: Szent Kereszt megtalálása II.
65. Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
66. Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
67. Káldi: Szent Kereszt felmagasztalása II.

A felsorolásból kitűnik, hogy bizonyos szövegeket több részletben, többször is felhasznált.

7. *Аз átvétel mértéke*

A 17. századtól terjedelmi szempontból háromféle kivonattípust különítettek el. A *lemmát*, amely a tárgy lehető legrövidebb, elvont megnevezése vagy annotálása egyetlen szó vagy szókapcsolat formájában, az ennél bővebb *adversariát* (sententia, dicta), illetve a *historiát*.³⁵ Ezek közül a lemma – terjedelméből adódóan – kevés esetben bizonyítható,³⁶ a másik két fogalom a pontos definíció hiányában tágan értelmezhető.

8. *Аз átvétel elhelyezése*

Korábbi kutatásaim során a szövegek mikroelemzése során nagy hangsúlyt kapott a szövegátvételek egyes beszédekben betöltött pozíciója. A szempont a jelen kutatás során is érvényesült, elsősorban Illyés András szentéletrajz-átvételeit illetően, melyek többnyire a prédikációk végén, a szentéletrajzokban kaptak helyet.

³⁵ DREXEL, 1638, 126–127. Vö. TŰSKÉS, 1997, 63–64.

³⁶ BLAIR, 2004.

9. Korabeli források

Amennyiben lehetséges volt, igyekeztem feltérképezni a vizsgált hitszónoki életművek kompilálásra utaló megjegyzéseit is. Főként a prédikációskötetek előszavaira támaszkodhattam: mindhárom hitszónoknak voltak erre utaló jegyzései. Amennyiben a forrásadottságok ezt lehetővé tették, igyekeztem feltárni a hitszónokok munkásságához kapcsolódó kéziratot anyagot (elsősorban a kapcsolódó levelezést és beszédvázlatokat) is.

10. Korábbi szakirodalom

A filológiai kutatások esetében természetes a szakirodalom használata – még akkor is, ha a publikált adatok a későbbiekben kiegészítésre szorulnak. Lukácsy Sándor hívta fel a figyelmet Illyés András két Szent Imre-prédikációjának kompilált voltára, ugyanakkor a harmadikat eredetinek gondolva hívta fel a figyelmet az egykori erdélyi püspök Craesus-példájára.³⁷ Noha az idézet (és az Illyésnek tulajdonított szöveg nagyobbik része) Kálditól származik, fontos előrelépésnek számít Lukácsy publikációja. A kompilált szövegek meghatározása bonyolult, összetett feladat, és már-már lehetetlen mértékű anyagismeretet igényel a kutatótól – ráadásul az újabb vizsgálatok fényében látványos hibának tűnik egy-egy téves forrásmeghatározás. Az újabb eredmények azonban elképzelhetetlenek a korábbi kutatások nélkül.

11. Egyéb szempontok

Az életművek forrásmennyiségéből adódóan lehetőség nyílt a beszédek közvetlen környezete, vagyis a beszédgyűjtemények vizsgálatára is. Ezekből számos adat nyerhető az életművek teljességére, a megírás körülményeire és szempontjaira, vagy akár a kompilációra vonatkozóan is.

³⁷ LUKÁCSY, 1994, 252.

Három kompilátor

E könyvben három katolikus hitszónok, Illyés András, Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold nyomtatott prédikációinak szövegalkotási módjait vizsgálom. Azért esett e három szerzőre a választásom, mivel korábbi kutatások igazolták, hogy az ő életműükben jelentős szerepet kapott a szó szerinti, jelöletlen szövegátvétel: kölcsönzés, fordítás, kompiláció. Megemlítendő az is, hogy Illyés András³⁸ és Kelemen Didák életműve ugyan számos újabb kutatást generált,³⁹ mégis érdemes újabb és újabb szempontok szerint átvizsgálni az életművet. Stankovátsi Leopold életműve pedig éppen feltáratlansága okán kecsegtet újabb kutatási eredményekkel.

Illyés forrásvizsgálata Kastner Jenő révén már 1927-ben elkezdődött.⁴⁰ Kastner elsősorban Illyés szentéletrajzaival foglalkozott (némiképp összesmosva e műveket a prédikációkkal): megfogalmazása szerint Illyés „[...] »Megrövidített Ige« címen prédikációs könyv alakjában is kiadta Bécsben a szentek életét”⁴¹). Kiemelte az olasz források szerepét, és különösen érdekes cikkének az a mondata, mely szerint

Illyés András és Molnár János szép, magyaros stílusuk révén megérdemelnék, hogy helyet kapjanak prózánk fejlődésének történetében, annál is inkább, mert épp azt az űrt töltik ki, mely Pázmányt Faludi Ferencről választja el.⁴²

A megállapítás azért is jelentős, mivel – mint azt Gyapay László 2002-ben publikált cikke is tanúsítja –, a nyelvújítók kiemelt figyelmet szenteltek e hitszónok munkáinak:

Szemere Pál 1811-ben Kazinczynak a következőképpen írt: „Törtelyen Illyés András’ Tükörét MDCCV. olvasgattam. Olaszból van fordítva. Egynehány neologismust leltem benne, pedig még csak felét olvastam el. [...] Lap 19. [*]dicsekedik annyának mondani a’ Szűz Mariát. Lap 48. [*]Egy Sido legistentelenebb és vakmerőbb a’ többinél, a’ koporsóhoz közelgete. Lap 90. és egy éneket csudálatos tilkos [!] dolgokkal tellyest kezde énekelni. 94. vala egy ember Istentől küldtetett, kinek János vala neve. 175. Mert tudva vagyón náluk, hogy e vallásnak mindenütt ellene mondatik. 220. [*]levelet írt, tellyest csudálatos

³⁸ BALLA, 2019.

³⁹ A teljesség igénye nélkül: GÁBOR, 2010; GÁBOR, 2017; GYAPAY, 2002; KISS, 2009; KISS, 2011-B; KISS, 2011-C; SZILÁGYI, 2010; SZILÁGYI, 2011; SZILÁGYI, 2013; SZILÁGYI, 2015-A; SZÜCS, 2016; TASI, 2015.

⁴⁰ KASTNER, 1927.

⁴¹ KASTNER, 1927, 26.

⁴² KASTNER, 1927, 31.

bölcsességgel, 's a' t. [...] Jegyzéseimet látni fogja Édes Uram Bátyám szüretkor.”
[...] Szemere közel másfél év múlva tért vissza a kérdésre: „Én szüret után
végzem el a' Szentek életét. Imádott emberem Illyés”.⁴³

Illyés András – elsősorban prédikációkra vonatkozó – kompilatív tevékenységével kapcsolatban több tanulmány is napvilágot látott, elsősorban Pázmány és Káldi hatását hangsúlyozva.⁴⁴ Több rész tanulmányt követően, 2015-ös monográfiájában⁴⁵ Szilágyi Anna-Rózsika is utalt ezekre, ám – kutatásaiból adódóan – elsősorban a legendák szöveg hagyományát vizsgálta.

Kelemen Didák kompilációs életművének vizsgálata az 1980-as évek elejétől került a kutatás homlokterébe: az 1980-as évek elején Ocskay György vizsgálta az életművet és publikálta a szó szerinti Pázmány-átvételekre vonatkozó eredményeit.⁴⁶ Az átvételeket értelmezte, tipizálta. A későbbiekben Lukácsy Sándor részeredményeit követően Hargitai Andrea⁴⁷ elemezte részletesen Kelemen Didák *Buzza fejeke* című kötetének Pázmány-átvételeit, némiképpen árnyalva Ocskay kategóriáit. 2010-es kötetemben magam is tettem néhány kapcsolódó kiegészítést a témára vonatkozóan,⁴⁸ illetve újabb kompilációs forrásokkal bővítettem a publikált adatok számát.

Stankovátsi Leopold munkásságára vonatkozóan eddig nem született átfogó tanulmány, néhány elemzést készítettem kompilátori tevékenységéről.⁴⁹

A három hitszónok a 17. század végén, a 18. század közepén, illetve végén alkotott. Kutatásom fontos célja volt annak vizsgálata, hogy az életművek miként reprezentálják koruk szövegalkotási tendenciáit. Bár három szerző munkásságának vizsgálata óvatos következtetéseket enged meg egy egész korszakra vonatkozóan, de több száz prédikáció átolvasását, elemzését követően elkülöníthetőnek bizonyult néhány jellemző szövegalkotói sajátosság, amely az egyes életműveket jellemezte. A jelenségek közül néhányat párhuzamba is lehet állítani, vagy tendenciózusan elkülöníteni más, a korszakban alkotó hitszónokok munkásságával, illetve tevékenységétől.

⁴³ Idézi: GYAPAY, 2002, 421.

⁴⁴ Összefoglalóan: MACZÁK, 2010-A.

⁴⁵ SZILÁGYI, 2015-B.

⁴⁶ OCSKAY, 1982.

⁴⁷ HARGITAI, 2001.

⁴⁸ MACZÁK, 2010-A.

⁴⁹ MACZÁK, 2010-A.

Illyés András

Gyűjtemények, szerkesztet

Illyés András prédikációszerzői munkássága két szempontból is egyedülálló: elsősorban az általa közreadott anyag teljessége, másodsorban fordítói-kompilátori tevékenysége miatt. Prédikációgyűjteményei ugyanis lefedik az egyházi év egészét mind a vasárnapi, mind pedig az ünnepi szentbeszédtek tekintetében.⁵⁰ Ez különösen annak tükrében értékelendő, hogy a korszak nagy magyar, katolikus prédikációszerzői (vagyis a korábbi kutatások által kimutatott, legfőbb kompilációs források szerzői) közül Pázmány Péter – néhány kivételtől eltekintve – nem adta közre szentekről szóló beszédeit,⁵¹ Káldi György prédikációi⁵² pedig csak az egyházi év első felét fedik le mind a vasárnapi, mind pedig a szentekről szóló prédikációk esetében. Ezek nyomán joggal érezhette Illyés, hogy a hiányok pótlására újabb gyűjtemény összeállítására van szükség.

Ám ezek ellenére sem célszerű Illyést termékenyebb szerzőnek tekintenünk Káldinál vagy Pázmánynál, mert számos szentbeszédét a nagy jezsuita elődök műveiből kompilálta – ráadásul az ő beszédei jóval rövidebbek a két korábbi hitszónokénál. Ezt a legszemléletesebben azok a szövegrészek bizonyítják, amelyeket egyikük vagy másikuk prédikációjának felszabdalásával hozott létre Illyés: jó példát adnak erre a Káldi Györgytől átvett Szent Fülöp és Jakab napjára, illetve a Pázmány második nagypénteki beszédéből származó szövegrészek.

Illyés András prédikációgyűjteményei közül három ünnepi és két vasárnapi kötet látott napvilágot, többnyire három (esetenként ennél több, de semmiképpen sem kevesebb) beszédet szánva az adott alkalomra. Illyés András ugyanis 1691-ben,⁵³ illetve 1692-ben⁵⁴ megjelent három ünnepi beszédgyűjteményének összeállításakor láthatóan nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy minél nagyobb számú prédikációt adjon közre. A címdalakon mindhárom kiadvány esetében rövid magyarázat is található arról, hogy milyen elrendezésben, hány darab beszéd található a kötetekben.

⁵⁰ Ünnepnapokra írt prédikációkat tartalmazó kötetek: ILLYÉS, 1691; ILLYÉS, 1692-A; Vasárnapokra írt prédikációkat tartalmazó kötetek: ILLYÉS, 1692-B; ILLYÉS, 1696-A; ILLYÉS, 1696-B. Pályájáról újabban: MIHALIK, 2018, 285–287.

⁵¹ PÁZMÁNY, 1636.

⁵² KÁLDI, 1631-A; KÁLDI, 1631-B.

⁵³ ILLYÉS, 1691.

⁵⁴ ILLYÉS, 1692-A; ILLYÉS, 1692-B.

Az első részben

hetven négy Prédikációk foglaltatnak, melyekben az Igaz Hit Fő Agazatinak nagy titkai a' Szent Atyák által megmagyaráztatnak, és szép üdvösséges tanuságok adatnak.⁵⁵

Részletesebb információt szolgáltat a kötet előjáró beszédének leírása:

elsöbben, az Isteni Igének megtestesüléséről szollok, a' mint megláthatni a' Szent Josef, és Gyümölcs-olto Boldog Aszszonyrol valo Predikációkban, Azután rend szerént: a' Kristus Születéséről; Szent István, Szent János, és Apro Szentekről. Kristusnak környülméletkedéséről, a' Három Szent Királyokrol: Kristus Kin szenvedésiröl, Feltámadásáról, Menybe meneteléről: Szent Léleknek Eliöveteléről, Szent Háromság egy Istenről, az Oltári Szentségről. Végezetre Minden Szentekről és a' Purgatoriomban tisztulando Lelkekröl.⁵⁶

Tehát Illyés alapvetően a liturgikus év rendjének megfelelő sorrendben közölt ünnepnapis prédikációkat e kötetben, s a sorozatot két, Jézus életéhez kapcsolódó – ám a liturgikus év szempontjából nem a megadott rendbe illeszkedő – beszéddel nyitotta.

Több prédikációval és az addiginál szigorúbb tematikával dolgozott a hitszónok következő kötetében, „Melyben kilenczven Prédikációk foglaltatnak: a' Szentekről.”⁵⁷ Ez a gyűjtemény az ünnepeket az előző Illyés-kiadvány gyakorlatának megfelelően ugyancsak a liturgikus naptár rendjének sorrendjében közölte. S míg korábban váltakozó számú beszédet rendelt az egyes alkalmakra, itt egységesen három-három prédikációt. A kötet összeállítását illetően ezért tudatosabb szerkesztést sejtethünk. A tartalomjegyzékhez a következő pár mondatot fűzte Illyés az olvasók segítségére:

A' melly Innepekre Predikációkat nem találsz, ez Második Prédikációs Könyvemben: az Elsöben keressed: Melyben föképpen a' legjelesbb Innapokra irtam.⁵⁸

A két kötet tartalmi tekintetben tehát kiegészíti egymást: az egyházi év ünnepeire, illetve az egyes szentek emléknapijaira vonatkozó beszédekkel, ismétlődések nélkül.

A harmadik ünnepi Illyés-köteten érezhető leginkább tudatos szerkesztői elgondolás. Az első egységet a különböző hivatásokhoz és élethelyzetekhez

⁵⁵ ILLYÉS, 1691. Címlap.

⁵⁶ ILLYÉS, 1691. Számozatlan előszó.

⁵⁷ ILLYÉS, 1692-A. Címlap.

⁵⁸ ILLYÉS, 1692-A. Címlap.

kapcsolódó példákról szóló prédikációk (Illyés szóhasználata szerint: tükrök) adják: püspökök tüköre, királyok tüköre, fiak neveléséről tükör, fejedelmek és vitézek tüköre, özvegyek tüköre. Az egység minden egyes eleme szerepel az előző gyűjteményben: kivétel nélkül magyar szentekről szóló beszédek alkotják. Így Adalbert a püspökök, István a királyok, Imre a fiak, László a fejedelmek és vitézek, Erzsébet az özvegyek tükreként jelenik meg az utóbbi gyűjteményben.

A következő egység elemei újdonságot jelentenek a korábbi gyűjteményhez képest (ott nem szerepelnek), nem kapcsolhatók (magyar) szentekhez, de ugyancsak hivatásokhoz és élethelyzetekhez kapcsolódnak: papok tüköre, házások tüköre, fiak tüköre, urak tüköre, szolgák tüköre. A következő egységben a szeretet különféle formáiról szóló beszédeket közölt Illyés: Isten- és emberszeretetről, ez utóbbin belül az ellenség, a felebarát, valamint az Anyaszentegyház szeretetéről. Ezt követi a kötetben a kora barokk kedvelt témáit, a négy végső dolgot (halál, ítélet, pokol, mennyország)⁵⁹ prédikációkba foglaló rész. Jóllehet a vázolt témakörök csak némi magyarázattal kapcsolódnak egymáshoz, az egyes részekben belüli felosztás átgondolt szerkesztői munkát tükröz. Az elrendezés azért is érdemel figyelmet, mert a korszak beszédköteteit illetően alig-alig találkozunk hasonlóval: a de tempore és a de sanctis köteteken kívül jószerivel csak konferenciabeszédeket⁶⁰ tartalmazó gyűjteményeket találunk, ezek viszont többnyire protestáns szerzők művei, s egy-egy – többnyire szentírási – szöveget magyaráznak. Illyés András harmadik magyar nyelvű prédikációskötetében tehát mindenképpen figyelemre méltó az invenciózus kötet szerkesztés, amelynek elvei eddigi ismereteink szerint nem rekonstruálhatók pontosan, ám a korabeli szerzők műveit vizsgálva mindenképpen egyedinek mondható.

A következő ábra a két utóbbi gyűjtemény közti összefüggéseket szemlélteti:⁶¹

Illyés András ⁶²	Illyés András ⁶³
Szent András I.	Püspökök tüköre I.
Szent András II.	Püspökök tüköre II.
Szent András III.	Püspökök tüköre III.
Boldogasszony fogantatása I.	A királyok tüköre I.
Boldogasszony fogantatása II.	A királyok tüköre II.
Boldogasszony fogantatása III.	A királyok tüköre III.

⁵⁹ Erről bővebben: BITSKEY, 1994, 334–343; LACZHÁZI, 2007.

⁶⁰ GÁBOR, 2001, 137, 142.

⁶¹ A mindkét kötetben szereplő prédikációkat félkövér betűtípussal jelöltem.

⁶² ILLYÉS, 1692-A.

⁶³ ILLYÉS, 1692-B.

Szent Tamás I.	Fiak neveléséről tükör I.
Szent Tamás II.	Fiak neveléséről tükör II.
Szent Tamás III.	Fiak neveléséről tükör III.
Szent Pál fordulása I.	A fejedelmek és vitézek tüköre I.
Szent Pál fordulása II.	A fejedelmek és vitézek tüköre II.
Szent Pál fordulása III.	A fejedelmek és vitézek tüköre III.
Gyertyaszentelő Boldogasszony I.	Özvegyek tüköre I.
Gyertyaszentelő Boldogasszony II.	Özvegyek tüköre II.
Gyertyaszentelő Boldogasszony III.	Özvegyek tüköre III.
Szent Mátyás I.	A papok tüköre I.
Szent Mátyás II.	A papok tüköre II.
Szent Mátyás III.	A papok tüköre III.
Szent Adalbert I.	A házások tüköre I.
Szent Adalbert II.	A házások tüköre II.
Szent Adalbert III.	A házások tüköre III.
Szent György I.	A fiak tüköre I.
Szent György II.	A fiak tüköre II.
Szent György III.	A fiak tüköre III.
Szent Fülöp és Jakab I.	Az urak tüköre I.
Szent Fülöp és Jakab II.	Az urak tüköre II.
Szent Filep és Jakab III.	Az urak tüköre III.
Szent Kereszt megtalálása I.	A szolgák tüköre I.
Szent Kereszt megtalálása II.	A szolgák tüköre II.
Szent Kereszt megtalálása III.	A szolgák tüköre III.
Keresztelő Szent János I.	Az isteni szeretetről I.
Keresztelő Szent János II.	Az isteni szeretetről II.
Keresztelő Szent János III.	Az isteni szeretetről III.
Szent László I.	Felebarátunk szeretetéről I.
Szent László II.	Felebarátunk szeretetéről II.
Szent László III.	Felebarátunk szeretetéről III.
Szent Péter I.	Ellenségünk szeretetéről I.
Szent Péter II.	Ellenségünk szeretetéről II.
Szent Péter III.	Ellenségünk szeretetéről III.
Mária látogatása Erzsébetnél I.	Az anyaszentegyház szenteléséről I.
Mária látogatása Erzsébetnél II.	Az anyaszentegyház szenteléséről II.
Mária látogatása Erzsébetnél III.	Az anyaszentegyház szenteléséről III.
Szent Mária Magdolna I.	A halálról I.
Szent Mária Magdolna II.	
Szent Mária Magdolna III.	
Szent Jakab I.	

Szent Jakab II.	A halálról II.
Szent Jakab III.	A halálról III.
Urunk színeváltozása I.	Az utolsó ítéletről I.
Urunk színeváltozása II.	Az utolsó ítéletről II.
Urunk színeváltozása III.	Az utolsó ítéletről III.
Szent Lőrinc I.	A pokolról I.
Szent Lőrinc II.	A pokolról II.
Szent Lőrinc III.	A pokolról III.
Nagyboldogasszony I.	A mennyei boldogságról I.
Nagyboldogasszony II.	A mennyei boldogságról II.
Nagyboldogasszony III.	A mennyei boldogságról III.
Szent István I.	
Szent István II.	
Szent István III.	
Szent Bertalan I.	
Szent Bertalan II.	
Szent Bertalan III.	
Kisasszony I.	
Kisasszony II.	
Kisasszony III.	
Szent Kereszt felmagasztalása I.	
Szent Kereszt felmagasztalása II.	
Szent Kereszt felmagasztalása III.	
Szent Máté I.	
Szent Máté II.	
Szent Máté III.	
Szent Mihály I.	
Szent Mihály II.	
Szent Mihály III.	
Szent Simon és Júdás I.	
Szent Simon és Júdás II.	
Szent Simon és Júdás III.	
Szent Imre I.	
Szent Imre II.	
Szent Imre III.	
Szent Márton I.	
Szent Márton II.	
Szent Márton III.	
Szent Erzsébet I.	
Szent Erzsébet II.	

Szent Erzsébet III.	
Szent Katalin I.	
Szent Katalin II.	
Szent Katalin III.	

Az egyes szövegek újrahasznosítása nem a magyar vonatkozás, illetve a szövegek Árpád-házhoz kapcsolásának indoklásával történt, hanem azzal, hogy Illyés „minden Renden, és Allapotban lévő Keresztyén embereknek harmas tükört” (azaz három-három prédikációt)⁶⁴ kívánt adni.⁶⁵

Az adaptációt bizonyára a gyűjtemény prédikációinak csekély száma is indokolta. Ez a kötet ugyanis az átvételekkel együtt is csak ötvennégy beszédet tartalmaz, s a szerző már a címlapon is felhívta erre a figyelmet: „kisebb az Elsőnél, és Másodiknál”.⁶⁶

Ezt követően a kötetek 1692-ben, illetve 1693-ban latinul is napvilágot láttak – ráadásul nem is a hagyományos sorrendben: 1692-ben jelent meg a harmadik, tematikus kötet, majd a következő évben az első és a második. Ezek a kötetek a magyar szövegek alapján készültek, lényegében azok tükörfordításai – leszámítva azt a szerkezeti változtatást, hogy a második ünnepi kötetből Illyés kihagyta a magyar szenteket és csak a harmadik, tematikus kötetben szerepeltette, korrigálva a magyar változatokban meglévő duplikációt.

Időrendben ezután a latin nyelvű, vasárnapi prédikációgyűjtemények következnek, két kötetben, melyek 1695-ben jelentek meg Bécsben. Hetvenöt, illetve hatvankilenc prédikációt tartalmaznak az egyházi év rendjének megfelelően: ádvent első vasárnapjától az áldozócsütörtök utáni vasárnapig, illetve a pünkösd utáni második vasárnaptól fogva a pünkösd utáni huszonegyedik vasárnapig, az egyes alkalmakra három-három beszédet rendelve. Feltűnő a kötetek tipográfiai szerkesztettsége, ami a forráskutatásban is komoly segítséget adott: az egyes beszédeken belül számozással látta el Illyés a beszédrészeket. Ezek a közel azonos terjedelmű egységek igen áttekinthetővé teszik a szövegeket.

Amint azt a címlapok is tanúsítják, a latin nyelvű vasárnapi beszédgyűjtemények alapján készültek el a magyar nyelvű vasárnapi Illyés-kötetek, „elsőbbben Deákul, most pedig Magyarul”. A kiadványok 1696-ban láttak napvilágot Bécsben, a bennük lévő beszédek tükörfordításai a latin változatoknak.

⁶⁴ ILLYÉS, 1692-B. Címlap.

⁶⁵ A tükör metaforáról bővebben: DÉRI, 2016.

⁶⁶ ILLYÉS, 1692-B. Címlap.

Források

Illyés András a következőképpen fogalmazott egyik gyűjteményének előszavában:

igen hasznos, és mindeneknek tudni igen szükséges prédikációkat írtam, deákul, és magyarul, a szentírásból és szent atyák, doctorok bölcs mondásaiból: sok tudos, és nevezetes olasz doctorok írásiból: és ama nagy Pázmány Kárdinál: és ő hozzá hasonló Káldi Geörgy pap jesuita, a magyar anyaszentegyház fő doctori írásiból, sok szép üdvösséges tanuságokat kiszedegetvén.⁶⁷

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Illyés ennél pontosabban sehol sem jelölte meg prédikációi forrásait. Némelyik kötetéből pedig az ilyen vonatkozású jegyzéseket is elhagyta – még az utolsó, vasárnapi kötetéből is, ami egységesen és kivétel nélkül Pietro Rota gyűjteményéből táplálkozik.

Illyés ifjúkori, római tanulmányai idején számos olasz szerző életművét jegyzetelte ki, s számos ekkor másolt szövegének fordítása be is került későbbi műveibe – szentéletrajzaiba, illetve prédikációiba. Ezek szerepének kiemelése azért is fontos, mert így világossá válik, hogy prédikációiban az olasz hatás jóval meghatározóbb, mint a magyar. Ugyanakkor fontos megemlíteni az Illyés szövegeiben fellelhető, magyar nyelvű jezsuita hatást is: jelentős mértékű szövegátvétel származik műveiben Káldi Györgytől, illetve Pázmány Pétertől is.

Pietro Rota

Az olasz szerzők közül Pietro Rota lehetett a legnagyobb hatással Illyésre, amennyiben a legtöbb művét (több, mint száz beszédet) tőle, *Giardino Fiorito Di Varii Concetti Scritturali, E Morali* című kötetéből⁶⁸ merítette a magyar hitszónok – sőt, utolsó gyűjteménye kizárólag az olasz koncionátor munkásságán alapul.

A következő Rota-beszédek kaptak helyet az Illyés András által kiadott gyűjteményekben:

1. P. Rota: Ádvent I. vas. I.
2. P. Rota: Ádvent I. vas. II.
3. P. Rota: Ádvent I. vas. III.
4. P. Rota: Ádvent I. vas. IV.
5. P. Rota: Ádvent II. vas. I.
6. P. Rota: Ádvent II. vas. II.
7. P. Rota: Ádvent II. vas. II.

⁶⁷ ILLYÉS, 1691,)(2^v.

⁶⁸ ROTA, 1661.

8. P. Rota: Ádvent II. vas. IV.
9. P. Rota: Ádvent III. vas. I.
10. P. Rota: Ádvent III. vas. II.
11. P. Rota: Ádvent III. vas. III.
12. P. Rota: Ádvent IV. vas. I.
13. P. Rota: Ádvent IV. vas. II.
14. P. Rota: Ádvent IV. vas. V.
15. P. Rota: Karácsony utáni vas. I.
16. P. Rota: Karácsony utáni vas. II.
17. P. Rota: Karácsony utáni vas. IV.
18. P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. II.
19. P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. VII.
20. P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. IX.
21. P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. I.
22. P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. II.
23. P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. III.
24. P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. IV.
25. P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. V.
26. P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. I.
27. P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. II.
28. P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. V.
29. P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. I.
30. P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. II.
31. P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. III.
32. P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. II.
33. P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. IV.
34. P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. V.
35. P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. I.
36. P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. IV.
37. P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. V.
38. P. Rota: Húsvét utáni II. vas. II.
39. P. Rota: Húsvét utáni II. vas. III.
40. P. Rota: Húsvét utáni III. vas. II.
41. P. Rota: Húsvét utáni III. vas. III.
42. P. Rota: Húsvét utáni III. vas. IV.
43. P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. I.
44. P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. II.

45. P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. III.
46. P. Rota: Húsvét utáni V. vas. I.
47. P. Rota: Húsvét utáni V. vas. II.
48. P. Rota: Húsvét utáni V. vas. III.
49. P. Rota: Szentháromság vas. I.
50. P. Rota: Szentháromság vas. II.
51. P. Rota: Szentháromság vas. III.
52. P. Rota: Krisztus mennybemenetele III.
53. P. Rota: Mennybemenetel utáni vas. I.
54. P. Rota: Mennybemenetel utáni vas. II.
55. P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. I.
56. P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. II.
57. P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. III.
58. P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. II.
59. P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. V.
60. P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. I.
61. P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. II.
62. P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. III.
63. P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. I.
64. P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. II.
65. P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. III.
66. P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. I.
67. P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. II.
68. P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. III.
69. P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. II.
70. P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. IV.
71. P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. IV.
72. P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. I.
73. P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. III.
74. P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. IV.
75. P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. II.
76. P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. IV.
77. P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. VII.
78. P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. IV.
79. P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. VI.
80. P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. VII.
81. P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. II.

82. P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. III.
83. P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. IV.
84. P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. I.
85. P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. II.
86. P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. IV.
87. P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. I.
88. P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. II.
89. P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. IV.
90. P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. II.
91. P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. IV.
92. P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. V.
93. P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. II.
94. P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. III.
95. P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. IV.
96. P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. II.
97. P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. IV.
98. P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. VI.
99. P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. I.
100. P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. II.
101. P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. III.
102. P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. II.
103. P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. IV.
104. P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. V.
105. P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. IV.
106. P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. VI.
107. P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. VII.
108. P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. IV.
109. P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. V.
110. P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. VI.
111. P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. III.
112. P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. IV.
113. P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. VI.
114. P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. I.
115. P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. II.
116. P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. V.
117. P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. VI.
118. P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. III.

119. P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. II.
120. P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. IV.
121. P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. V.
122. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. I.
123. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. IV.
124. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. V.
125. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. I.
126. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. II.
127. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. III.
128. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. V.
129. P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. VI.

A felsorolásból jól látszik, hogy Illyés legfőbb forrása a Rota-féle prédikáció-gyűjtemény volt, elsősorban vasárnapi beszédeit használta. Az átvételek során a magyar hitszónok időnként megváltoztatta ugyan az egyes forrásszövegek sorrendjét, de alapvetően hűséges maradt forrásaihoz. Jó példa erre a húsvét utáni második vasárnapi második prédikációja, mely hasonló alkalomra íródott:

Illyés András	Pietro Rota
<p>Az Apostoli Cselekedetekben erősítették, hogy olly nagy volt a' Christus Vicariusának Sz. Peternek hatalma a' csudatételekben, hogy a' betegeket utszákra kitennék, <i>ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.</i> Hogy eljövén Péter, akár csak az árnyéka árnyékozná azoknak valamelyikét, és megsza-badittatnának az ő betegségekéből. A' Péter árnyéka azért meggyogyította vala, tehát jelen kellett lenni, mivel a' jelenvalo test önti ki az árnyékot, és nem a távulvalo. Péter azért a' Prélátusoknak oktatására jelenlévén gyógyit vala.⁶⁹</p>	<p>Del Vicario dello dello stesso Signore Pietro Santo si dice ne gl'atti Apostolici, che cosi marauigliosa era la potestà sua nel sar miracoli, che poneuano gl'in nelle piazze, acciò di là passando egli, & ingombrandoli con la sola sua ombra li risanasse: <i>Vt veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.</i> Sanaua dunque l'ombra di Pietro & oue il corpo si troua presente diffonde la sua ombra, & apporta la sanità, ma non già se li troua distante, e lontano. Hor Pietro dunque essendo Prelato della Chiesa con la sua ombra dona la sanità per dimostrare, che all' hora solamente quando si troua presente alle sue pecore, e popolo, vale per giourali, & apportarli le salute, e non mai trouandosi absente.⁷⁰</p>

⁶⁹ ILLYÉS, 1696-A, 502–503.

⁷⁰ ROTA, 1661, 38.

Káldi György

Illyés András prédikációgyűjteményeinek általános bevezetőiben több ízben is forrásai között említette Káldi Györgyöt, akitől szintén kölcsönzött beszédeiben – vasárnapi és ünnepnapi prédikációiból egyaránt válogatott, bizonyos esetekben egy-egy beszéd több részét is felhasználva:

1. Káldi: Ádvent II. vas.
2. Káldi: Ádvent II. vas.
3. Káldi: Ádvent II. vas.
4. Káldi: Ádvent IV. vas.
5. Káldi: Karácsony I.
6. Káldi: Karácsony III.
7. Káldi: Karácsony IV.
8. Káldi: Karácsony V.
9. Káldi: Szent István I.
10. Káldi: Szent István II.
11. Káldi: Szent István III.
12. Káldi: Szent János I.
13. Káldi: Szent János II.
14. Káldi: Szent János III.
15. Káldi: Aprószentek I.
16. Káldi: Aprószentek II.
17. Káldi: Aprószentek III.
18. Káldi: Kiskarácsony I.
19. Káldi: Kiskarácsony II.
20. Káldi: Kiskarácsony III.
21. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
22. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
23. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
24. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
25. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
26. Káldi: Karácsony utáni vas. III.
27. Káldi: Vízkereszt II.
28. Káldi: Vízkereszt II.
29. Káldi: Vízkereszt III.
30. Káldi: Vízkereszt utáni II. vas. II.
31. Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.

32. Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.
33. Káldi: Húsvét I.
34. Káldi: Húsvét I.
35. Káldi: Húsvét II.
36. Káldi: Húsvét IV.
37. Káldi: Húsvéthétfő II.
38. Káldi: Húsvéthétfő III.
39. Káldi: Húsvéthétfő III.
40. Káldi: Húsvétkedd II.
41. Káldi: Húsvétkedd III.
42. Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
43. Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
44. Káldi: Húsvét utáni I. vas. II.
45. Káldi: Húsvét utáni I. vas. III.
46. Káldi: Pünkösd I.
47. Káldi: Pünkösd I.
48. Káldi: Pünkösd II.
49. Káldi: Pünkösdhétfő I.
50. Káldi: Pünkösdhétfő II.
51. Káldi: Pünkösdhétfő III.
52. Káldi: Pünkösdhétfő III.
53. Káldi: Pünkösdkedd I.
54. Káldi: Pünkösdkedd II.
55. Káldi: Pünkösdkedd II.
56. Káldi: Szent György I.
57. Káldi: Szent György II.
58. Káldi: Szent György II.
59. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
60. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
61. Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
62. Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
63. Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
64. Káldi: Szent Kereszt megtalálása II.
65. Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
66. Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
67. Káldi: Szent Kereszt felmagasztalása II.

Többek között Szent György napjára írt prédikációi is a jezsuita hitszónok szövegein alapulnak – jól példázza ezt a következő szövegrész:

Illyés András	Káldi György
<p>Megváltó Kristus Urunk a' mái Evange- liomban magát szőlőtőnek nevezi; a' Tanítványit pedig szőlőveszszőknek: jelentvén hogy ugy különbözött ő az Apostoloktól, mint a' szőlőtő a' veszszőktől. Mivelhogy ő tőle vötték a' malasztot és ő nála nélkül semmit nem cselekedhettek. Ezokáért nevezett minket a' Kristus szőlő-veszszőknek, tudniillik, hogy mi ugy szükölködünk az ő malasztya nélkül, mint a' szőlőveszsző a' tővének nedvessége nélkül: mellyet meggondolván, az alázatosságban mindenkor meg- maradhatunk.⁷¹</p>	<p>Ezekből könnyen meg-érthetjük, mi-okért nevezett minket a' Kristus Szőlő- veszszőknek; tudni illik, hogy mi úgy szükölködünk az ő Malasztya-nélkül, mint a' Szőlő-veszsző a' Tővének nedvessége-nélkül, mellyet meggon- dolván, az Alázatosságban mindenkor meg-maradhatunk.⁷²</p>

Káldinak az adott ünnepre három beszéde is rendelkezésre áll, ezek közül Illyés kettőt használt fel, a következő rendszer szerint:

Szent György I.	Káldi: Szent György II.
Szent György II.	Káldi: Szent György II.
Szent György III.	Káldi: Szent György I.

Azaz a témához kapcsolódó beszédek közül a harmadikat nem használta fel Illyés, a második beszédet két ízben is, ráadásul a kompilált szövegek sorrendjén is változtatott. Eljárása tudatos szerkesztői munkát feltételez.

Giuseppe Mansi

A harmadik leggyakrabban előforduló Illyés-forrás Giuseppe Mansi *Prontuario sacro* című többkötetes gyűjteménye volt, amelyből Illyés szentekről szóló prédikációkat kölcsönzött:

1. G. Mansi: Szent József III.
2. G. Mansi: Szent József V.
3. G. Mansi: Szent József VI.

⁷¹ ILLYÉS, 1692-A, 169.

⁷² KÁLDI, 1631-B, 458.

4. G. Mansi: Szent József VII.
5. G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony II.
6. G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony IX.
7. G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XII.
8. G. Mansi: Gyümölcsoltó Boldogasszony XIII.
9. G. Mansi: Mindenszentek I.
10. G. Mansi: Mindenszentek II.
11. G. Mansi: Mindenszentek IV.
12. G. Mansi: Mindenszentek V.
13. G. Mansi: Mindenszentek VI.
14. G. Mansi: Szent András I.
15. G. Mansi: Szent András II.
16. G. Mansi: Szent András II.
17. G. Mansi: Boldogasszony fogantatása I.
18. G. Mansi: Boldogasszony fogantatása II.
19. G. Mansi: Boldogasszony fogantatása III.
20. G. Mansi: Szent Tamás II.
21. G. Mansi: Szent Tamás III.
22. G. Mansi: Szent Tamás V.
23. G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony I.
24. G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony II.
25. G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony III.
26. G. Mansi: Szent Mátyás I.
27. G. Mansi: Szent Mátyás II.
28. G. Mansi: Szent Mátyás VI.
29. G. Mansi: Keresztelő Szent János VIII.
30. G. Mansi: Szent Mária Magdolna III.
31. G. Mansi: Szent Mária Magdolna IV.
32. G. Mansi: Szent Mária Magdolna V.
33. G. Mansi: Szent Jakab II.
34. G. Mansi: Szent Jakab IV.
35. G. Mansi: Szent Jakab V.
36. G. Mansi: Szent Lőrinc V.
37. G. Mansi: Szent Lőrinc VI.
38. G. Mansi: Szent Lőrinc VII.
39. G. Mansi: Nagyboldogasszony VIII.
40. G. Mansi: Nagyboldogasszony IX.
41. G. Mansi: Nagyboldogasszony XII.
42. G. Mansi: Szent Bertalan I.
43. G. Mansi: Szent Bertalan IV.

44. G. Mansi: Szent Bertalan VI.
45. G. Mansi: Kisasszony VI.
46. G. Mansi: Kisasszony IX.
47. G. Mansi: Kisasszony XI.
48. G. Mansi: Szent Máté IV.
49. G. Mansi: Szent Máté VI.
50. G. Mansi: Szent Máté VIII.
51. G. Mansi: Szent Mihály I.
52. G. Mansi: Szent Mihály III.
53. G. Mansi: Szent Mihály V.
54. G. Mansi: Szent Simon és Júdás II.
55. G. Mansi: Szent Simon és Júdás III.
56. G. Mansi: Szent Simon és Júdás IV.
57. G. Mansi: Szent Márton I.
58. G. Mansi: Szent Márton IV.
59. G. Mansi: Szent Márton V.
60. G. Mansi: Szent Katalin I.
61. G. Mansi: Szent Katalin III.
62. G. Mansi: Szent Katalin V.

Jó példa erre a Szent Katalin ünnepére szóló prédikációkból való, következő idézetpár is:

Illyés András	Giuseppe Mansi
<p>A' csipkebokron, melyet látott Mojses meg nem égni, a' te dicsiretes megtartatott szüzességedet értettük, Isten Anyja. Azonképpen példázta ez a' csipkebokor a' Sz. Katalin szüzességét is, mely magához ragadta az Isten Fiát: mert ha Mária, <i>Virginitate placuit</i>. Szüzességgel tectzett; honnét Anyává választotta ötet. Katalin is, <i>Virginitate placuit</i>. Szüzességgel tectzett; honnét Jegyesévé választotta ötet.⁷³</p>	<p>Figurò partimente questo spinaio la virginità di questa Santa, la quale rapì a se il Figliuol di Dio: poiche se Maria virginitate placuit; onde l'ellesse per madre; Caterina ancora virginitate placuit, onde l'ellesse per sua sposa.⁷⁴</p>

A Mansi-beszéd forrás voltát azért is érdemes hangsúlyozni ebben a beszédben, mivel e szöveg kapcsán Szilágyi Anna-Rózsika több elemzést is publikált,⁷⁵ melyekben az Illyés-prédikációkban előforduló szentéletrajzok szerepét hangsúlyozta.

⁷³ ILLYÉS, 1692-A, 629. Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷⁴ MANSI, 1659, 274–275.

⁷⁵ SZILÁGYI, 2011; SZILÁGYI, 2014. Összefoglalóan: SZILÁGYI, 2015-B.

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a szentéletrajzok és a forrásművek közötti közvetítői szerepet Illyés esetében többnyire az olasz nyelvből fordított prédikációk jelentették.

A mellékelt táblázat jól szemlélteti a vázolt szövegösszefüggéseket:

<i>A keresztyéni életnek példája</i> (1682)	<i>Megrovídittetet Ige</i> (1692)	Giuseppe Mansi
Egyiptusi Alexándria Városában, Királyi nemből lévő Szűz Sz. Katalin, kedves, kellemetes, okos, és bölcs elméjü volt, és testében igen ékes termetü. (...) Mínek-utánna pedig Keresztyénné lön, ismét megjelenék néki az Isten Fia, olyan módon, mint azelőt, és semmi jelt nem mutata, mintha bánya, hogy ötet nézné; söt az ő Szentséges Anyja-elöt, sok An-gyalok, és Mennyei Szentek-elöt, Jegyesivé tévé ötet, és mint igaz Jegyesének gyürüt ada néki. V/49–50. ⁷⁶	A' csipkebokron, mellyet látott Mojses meg nem égni, a' te dicsiretes megtartatott szüzességedet értettük, Isten Anyja. Azonképpen példázta ez a' csipkebokor a' Sz. Katalin szüzességét is, mely magához ragadta az Isten Fiát: mert ha Mária, <i>Virginitate placuit</i> . Szüzességel tetczett; honnét Anyyává választotta ötet. Katalin is, <i>Virginitate placuit</i> . Szüzességel tetczett; honnét Jegyesévé választotta ötet.« II/629. ⁷⁷	Figurò partimente questo spinaio la virginità di questa Santa, la quale rapì a se il Figliuol di Dio: poiche se Maria virginitate placuit; onde l'ellesse per madre; Caterina ancora virginitate placuit, onde l'ellesse per sua sposa. ⁷⁸

Amint az egybevetések is mutatják, a szentek életében ábrázolt történet tartalmi hasonlóságot mutat az Illyés-prédikáció szövegével, míg az olasz szemelvényrel szorosabb a szövegösszefüggés.

Az átvételeket rögzítő táblázatból az is kiderül, hogy Illyés több esetben is módosított a forrásként használt beszédek sorrendjén, ilyen módon is tudatos szerkesztői munkáról téve tanúságot:

Szent Katalin I.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin I.
Szent Katalin II.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin III.
Szent Katalin III.	Giuseppe Mansi: Szent Katalin V.

⁷⁶ ILLYÉS, Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷⁷ ILLYÉS, 1692-A, 629. Az áttekinthetőség érdekében Szilágyi Anna-Rózsika címjelölését és hivatkozási rendszerét vettem át: SZILÁGYI, 2015-B, 127.

⁷⁸ MANSI, 1659, 274–275.

Pázmány Péter

Illyés András jelentős mértékben használta fel Pázmány Péter műveit. Elsősorban prédikációit, de a jezsuita hitszónok *Kalauza* is forrásai közé tartozik:

1. Pázmány: Nagypéntek II.
2. Pázmány: Nagypéntek II.
3. Pázmány: Nagypéntek II.
4. Pázmány: Húsvét utáni I. vas. II.
5. Pázmány: Krisztus mennybemenetele
6. Pázmány: Krisztus mennybemenetele
7. Pázmány: Pünkösöd
8. Pázmány: Pünkösöd utáni I. vas.
9. Pázmány: Szent Péter és Pál
10. Pázmány: Szent Péter és Pál
11. Pázmány: Szent Péter és Pál
12. Pázmány: Szent Adalbert
13. Pázmány: Szent Adalbert
14. Pázmány: Szent Adalbert
15. Pázmány: Szent Márton
16. Pázmány: Szent Márton
17. Pázmány: Szent Márton
18. Pázmány: Szent Péter és Pál
19. Pázmány: Szent Péter és Pál
20. Pázmány: Szent Péter és Pál
21. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
22. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
23. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
24. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
25. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
26. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
27. Pázmány: Szent Adalbert
28. Pázmány: Szent Adalbert
29. Pázmány: Szent Adalbert
30. Pázmány: Szent Márton
31. Pázmány: Szent Márton
32. Pázmány: Szent Márton
33. Pázmány: Pünkösöd utáni XIII. vas. I.

34. Pázmány: Pünkösöd utáni XIII. vas. I.
35. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
36. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
37. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
38. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
39. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
40. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
41. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
42. Pázmány: Pünkösöd utáni XVII. vas.
43. Pázmány: Pünkösöd utáni XVII. vas.
44. Pázmány: Pünkösöd utáni XVII. vas.
45. Pázmány: Pünkösöd utáni XII. vas.
46. Pázmány: Pünkösöd utáni XII. vas.
47. Pázmány: Pünkösöd utáni XII. vas.
48. Pázmány: Pünkösöd utáni XXIV. vas.
49. Pázmány: Pünkösöd utáni XV. vas.
50. Pázmány: Pünkösöd utáni XV. vas.
51. Pázmány: Pünkösöd utáni XV. vas.
52. Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas.
53. Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas.
54. Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas.
55. Pázmány: Pünkösöd utáni II. vas.
56. Pázmány: Pünkösöd utáni II. vas.
57. Pázmány: Pünkösöd utáni II. vas.

1. Pázmány: *Kalauz* XI.
2. Pázmány: *Kalauz* XIV.

A szó szerinti szövegátvételekre jó példát ad a Szent Adalbert napjára írt prédikáció:

Pázmány Péter	Illyés András
Harmadszor: a' Püspökök bö-csületes méltóságát, és kö-telességek félelmes állapotját, akarván ismértetni <i>Sz. Pál</i> , azt mondotta; hogy, A' Szent Lélek azért rendelt Püspököket, hogy, <i>Regant Ecclesiam</i> , a' Christus vérével meg-váltot Lelkeket birodalmokkal igazgassák és	Harmadszor: a' Püspökök bö-csületes méltóságát, és kö-telességek félelmes állapotját akarván ismértetni <i>Sz. Pál</i> , azt mondotta hogy, a' Sz. Lélek azért rendelt Püspököket, hogy az Anyaszentegyházat igazgassák . <i>Attendite vobis, et universo gregi, inquo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere</i>

vezessék. **A' Püspöki hivatal méltóságát és tisztit ismertetni akarván a' Szent Atyák, sok felséges nevezetekkel ékesítették a' Püspököket. Szent Paulinus, Világosító fényes Lámpásnak nevezte Sz. Agoston Püspököt: *O Sal terrae, quo praecordia nostra, ne possint saeculi vanescere errore condiuntur! O Lucerna supra candelabrum Ecclesiae posita, quae densas Haereticorum caligines discutit!*⁷⁹**

Ecclesiam Dei, quam acquiriti sanguine suo.
Vigyázzatok magatokra, és az egész Nyájra, mellyen titeket a' Sz. Lélek Püspökké tölt, az Isten Anya-szentegyházát vezérteni, mellyet maga vérével keresett. **A' Püspöki hivatal méltóságát ismertetni akarván a' Szent Atyák, sok felséges nevezetekkel ékesítették a' Püspököket. Sz. Paulinus, Világosító fényes lámpásnak nevezte Sz. Agoston Püspököt. *O Sal terrae, quo praecordia nostra, ne possint saeculi vanescere errore condiuntur! O Lucerna supra candelabrum Ecclesiae posita, quae densas Haereticorum caligines discutit!*⁸⁰**

A Pázmány-kötetek tartalmi és tipográfiai tagolása jelentős mértékben segíthette az átalakítást: Illyés Andrásnak nem volt nehéz dolga e tekintetben, hiszen a nagy jezsuita előd felosztását is követte, amikor szó szerint átvett szövegét ugyanúgy szerkesztette, mint Pázmány. Fontos megemlíteni, hogy Illyés a felosztásokkal jelentős mértékben egyszerűsítette a forrásműveket. A reménybeli olvasónak vagy hallgatónak ugyanis az újonnan kialakított beszédek esetében nem kellett feltétlenül többlépcsős, többszintű ok-okozati összefüggéseket észben tartani a prédikáció hallgatása során, bőven elég volt egy beszédben egy tanulságot memorizálnia.

Thomas Stapleton

Az olasz szerzők munkái mellett az Illyés-kötetek fontos forrásai közé tartoznak Thomas Stapleton prédikációi is:

1. Th. Stapleton: Hetvenedvas.
2. Th. Stapleton: Hetvenedvas.
3. Th. Stapleton: Hetvenedvas.
4. Th. Stapleton: Hatvanadvas.
5. Th. Stapleton: Hatvanadvas.
6. Th. Stapleton: Hatvanadvas.
7. Th. Stapleton: Ötvenedvas.
8. Th. Stapleton: Ötvenedvas.

⁷⁹ PÁZMÁNY, 1636, 1161–1162.

⁸⁰ PÁZMÁNY, 1636, 1161–1162.

9. Th. Stapleton: Ötvenedvas.
10. Th. Stapleton: Böjt I. vas.
11. Th. Stapleton: Böjt I. vas.
12. Th. Stapleton: Böjt I. vas.
13. Th. Stapleton: Böjt II. vas.
14. Th. Stapleton: Böjt II. vas.
15. Th. Stapleton: Böjt III. vas.
16. Th. Stapleton: Böjt III. vas.
17. Th. Stapleton: Böjt III. vas.
18. Th. Stapleton: Böjt IV. vas.
19. Th. Stapleton: Nagypéntek
20. Th. Stapleton: Nagypéntek

E művek sajátos módon fordulnak elő az Illyés-életműben. Csupán egyetlen kötetben szerepelnek, és ott is többé-kevésbé összefüggő szigeteket alkotnak:

Hetvenedvas. I.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
Hetvenedvas. II.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
Hetvenedvas. III.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
Hatvanadvas. I.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
Hatvanadvas. II.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
Hatvanadvas. III.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
Ötvenedvas. I.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
Ötvenedvas. II.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
Ötvenedvas. III.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
Böjt I. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
Böjt I. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
Böjt I. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
Böjt II. vas. I.	
Böjt II. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt II. vas.
Böjt II. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt II. vas.
Böjt III. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
Böjt III. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
Böjt III. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
Böjt IV. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt IV. vas.
Böjt IV. vas. II.	
Böjt IV. vas. III.	
Böjt V. vas. I.	Th. Stapleton: Nagypéntek
Böjt V. vas. II.	Th. Stapleton: Nagypéntek

Böjt V. vas. III.	Th. Stapleton: Nagypéntek
Virágvas. I.	Th. Stapleton: Virágvas.
Virágvas. II.	Th. Stapleton: Virágvas.
Virágvas. III.	Th. Stapleton: Virágvas.

Nem tudható pontosan, hol és milyen kiadásban juthatott hozzá Illyés Stapleton a korszakban igen népszerű műveihez,⁸¹ de számos szövegrész igazolja Illyés pontos fordítását, így a következő, 1593-as, latin nyelvű, antwerpeni kiadásból származó idézet is:

Illyés András	Th. Stapleton
Istennek nagy irgalmasságát, gondviselését, kegyességét az emberek idvösségének keresése körül; nekünk illendő háládással kel meggondolnunk. Mert az Isten kimenése nem egyéb, hanem hini, és új gyümölcsöt cselekedni a' teremtett állatban. Hallyátok Sz. Ágostont: Hoc est exire Patremfamilias, innotescere: quoniam qui in domo est, in abdito est, non videtur ab eis, qui foris sunt. Cum autem exit de domo, videtur ab eis, qui foris sunt. Christus quando non intellegitur, et non agnoscitur, in deserto est, quando autem agnoscitur, exit conducere. ⁸²	Locus moralis de summa Dei misericordia, providentia, benignitate circa hominum salutem procurandam, a nobis humiliter, et cum debita gratiarum actione consideranda. Exire enim Dei, est vocare, et operari novum effectum in creatura. Hoc est (ait Augustinus) exire patremfamilias, innotescere: quoniam qui in domo est, in abdito est, non videtur ab eis, qui foris sunt. Cum autem exiit de domo, videtur ab eis, qui foris sunt. Christus quando non intellegitur, et non agnoscitur, in deserto est, quando autem agnoscitur, exit conducere. ⁸³

Illyés András – és a szentéletrajz szerzők

Illyés András Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, kéziratos excerptum-gyűjteményére⁸⁴ már a korábbiakban is felfigyelt a tudományos közvélemény – újabban Szilágyi Anna-Rózsika és Szelestei N. László munkái révén.⁸⁵ A nevezett kézirat Illyés olasz nyelvű írásait tartalmazza, amelyet a későbbi hitszónok 1667-ben kezdett meg és 1668. január 21-én fejezett be római tanulmányai során. Az anyag számos érdekességet rejt magában: mivel a szerző több esetben is feljegyezte

⁸¹ Vö. SZELESTEI N., 2019, 60.

⁸² ILLYÉS, 1696-A, 267.

⁸³ STAPLETON, 1593, 299.

⁸⁴ Az anyagra Szelestei N. László hívta fel a figyelmet, segítségét ezúton is köszönöm.

⁸⁵ SZILÁGYI, 2015-B, 39; SZELESTEI N., 2016, 9.

az egyes szövegek bemásolásának idejét, viszonylag pontos képünk lehet arról, hogy mikor keletkeztek. Annál is inkább, mivel a szerző gyűjteményes kötetei több évtizeddel később jelentek meg. A bejegyzések között van egy különösen érdekes szövegrész is, amiben Illyés lelkesülten közli, hogy 1668 januárjában – többekkel együtt – fogadta őt IX. Kelemen pápa.⁸⁶

Ezek a személyes jellegű jegyzések arra engednek következtetni, hogy feljegyzésük idején még nem feltétlenül foglalkoztatta Illyést a későbbi kiadás lehetősége – ugyanakkor az sem ismeretes, hogy pontosan milyen céllal gyűjtötte össze Illyés ezt az anyagot (későbbi felhasználásra szánta-e, vagy tanulmányait segítette). Ugyanakkor figyelemre méltó a kézirat tartalomjegyzéke, amelyet nyilván Illyés állított össze (hiszen jegyzéseinek tanúsága szerint különböző forrásokból dolgozott) és számozott meg. Ennek érdekessége, hogy a kora újkorban szélesebb körben is elterjedt gyakorlatnak megfelelő,⁸⁷ azaz nem az egyházi év rendjét követi, hanem tematikus jellegű: Illyés külön egységben szerepeltette például a vértanúkhoz, illetve a confessorokhoz tartozó anyagokat. A kézirat tehát azt igazolja, hogy a kötet szerkesztés és annak gyakorlati kérdései már pályája kezdetén foglalkoztatta Illyést. A szerző későbbiekben ugyanis szintén érzékelhető ilyen irányú érdeklődés: harmadik ünnepi beszédgyűjteményének egy része ugyanis egy korábbi kötetében szereplő beszédek tematizált változata. Ez az eljárás mindenképpen egyfajta szerkesztői tudatosságra utal.

A kéziratban szereplő beszédek és szentéletrajzok szerzőségét is több ízben jelölte meg Illyés András. Legtöbbször Giovanni Maffei jelöli meg szerzőként, de megemlítette Pico Ranuccio, illetve Antonio di Fiorenza nevét is. Ez a három név azért is érdekes, mert Szent István, Szent László, illetve Szent Erzsébet kéziratban szereplő életrajzához kapcsolódóan ezek a nevek szerepelnek forrásként. Ugyanakkor ezek a jegyzések nem minden esetben mérvadóak – így például a Szent Katalinról szóló szöveg elején a nyomtatásban „Metafrastes Simeon és további Authorok” – a szöveg azonban Alonso de Villegas *Flos sanctorum* című gyűjteményéből származik – a Metaphrastes-hivatkozásokkal együtt.⁸⁸

Az Illyés-kéziraatra vonatkozóan leszögezhető, hogy az ebben fellelhető szövegek nagyobb része a későbbiekben nyomtatásban is megjelent, a szövegek elsősorban a szerző (kompilátor) legendagyűjteményét, az 1682 és 1683 között

⁸⁶ OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68, 166^v.

⁸⁷ SZILÁGYI, 2015-B, 39.

⁸⁸ SZILÁGYI, 2015-B, 39.

három kötetben megjelentetett *A keresztényi életnek példáját* gazdagították a későbbiekben. Ismeretes olyan szövegrész is, amely későbbiekben Illyés prédikációiba is bekerült:

1. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
2. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
3. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
4. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
5. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
6. *A' keresztényi életnek példaja* (Antonio di Fiorenza)
7. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
8. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
9. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
10. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
11. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
12. *A' keresztényi életnek példaja* (G. Maffei)
13. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)
14. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)
15. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)
16. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)
17. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)
18. *A' keresztényi életnek példaja* (P. Ranuccio)

Antonio di Fiorenza

Az Illyés-jegyzetben szereplő szövegek útját érdemes részletesen nyomon követni már csak azért is, mert igen összetett szövegalkotói eljárást figyelhetünk meg bennük. A Szent Erzsébetről szóló prédikáció szentéletrajz-anyagának eredetije (olasz nyelven) az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratban szerepel, majd ennek magyar fordítása bekerült az Illyés-féle legendagyűjteménybe. Ennek egy részét Illyés belekompiletta a Szent Erzsébet ünnepére szánt prédikációjába, majd ezt a beszédet más, *Az özvegyek tüköre* címen utolsó, tematikus beszédgyűjteményébe integrálta. Mindkét prédikációgyűjteményének ismeretes latin változata, természetesen ezekben is szerepel az említett szöveg. Tehát a kéziratban szereplő szöveg bizonyos részei négy szövegcsoporthoz is napvilágot láttak. Mivel a kéziratban lévő anyagot Illyés forráshivatozással látta el, joggal gondolhatnánk, hogy a beszéd egyedüli forrása Antonio di Fiorenza. Holott az olasz források mellett jelentős részben Káldi-szövegeket tartalmaz: a karácsony utáni vasárnapra

vonatkozó – a keresztény özvegyasszonyokról szóló szövegrészt, amint az alábbi példa is igazolja:

Káldi György	Illyés András
Nem ok-nélkül nevezhetjük a' Sz. Irást bövséges Tár-háznak: Mert, mi-képpen hogy a' jó tár-házban minden szükséges dolgot fel-találunk, úgy-mint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyéb-féle eszközt; és akár-minémü állapatu ember mennyen-is belé, talál magának hasznos dolgot benne: azon-képpen a' Sz. Irásban, minden-némü lelki dolgokat fel-találunk, mellyekkel szükségünket bövségessen bé-érjük; és ninch olly állapatu ember, a' ki hivatalyához-illendő tanuságokat, és példákat abban ne talállyon. ⁸⁹	Nem oknélkül nevezhetjük a' Sz. Irást bövséges tárháznak. Mert miképpen hogy a' jó tárházban minden szükséges dolgot fel-találunk, ugymint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyébféle eszközt; és akárminémü állapotu ember mennyen is belé, talál magának hasznos dolgot benne. Azon-képpen a' Sz. Irásban minden-némü lelki dolgokat feltalálunk mellyekkel szükségünket bövségesen béérjük; és nincs oly állapotu ember, a' ki hivatalyához illendő tanuságokat, és példákat abban ne talállyon. ⁹⁰

Ennek kiegészítésére szolgálnak az életrajzra vonatkozó részek (többnyire a beszéd végén), amelyek Illyés András szentéletrajzában szerepelnek – Fiorenza nyomán:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
Sz. Ersébet Második Andrásnak Magyar-ország Királyának leánya, kiskorától fogva mindenkor haylando volt az Isteni szolgálatra. Mikor a' Templomba ment, még nem lévén nagyobb ött esztendősnél, magát az imádságban foglalta, és addig megmaradot az imádságban, hogy nehezen vitethetnék el onnan. Az Attya Palotájában egy Kápolna lévén, minden nap gyakran kereset alkotmatosságot oda menni, és mindenkor térden álva imádkozott.⁹¹	Sz. Ersébet Második András Magyarországi Királyának leánya, kiskorától fogva mindenkor hajlando volt az Isteni szolgálatra. Mikor a' Templomba ment, még nem lévén nagyobb öt esztendősnél, magát az imádságban foglalta, és oly örömet maradt az imádságban, hogy nehezen vitethetnék el onnan. Az Attya palotájában egy kápolna lévén, minden nap gyakran keresett alkotmatosságot oda menni, és mindenkor térden álva imádkozott.⁹²

⁸⁹ KÁLDI, 1631-A, 103.

⁹⁰ ILLYÉS, 1692-A, 599.

⁹¹ ILLYÉS, 1682, 13.

⁹² ILLYÉS, 1692-A, 604.

Pietro Ranuccio

Az Illyés-féle Szent László-beszédek esetében a lovagkirályra vonatkozó életrajzi adatok Pietro Ranucciótól származnak.⁹³ A fő forrásként használt Pázmány-prédikációt Illyés három részre osztotta és a szükséges szöveghelyeken Szent László nevével, illetve az egykori uralkodó életére vonatkozó adatokkal cserélte ki az eredetileg Szent Mártonra alkalmazott megfogalmazást. Így lett egy Márton-beszédből – három László-prédikáció. Ez nyilvánvalóan azért is volt lehetséges, mivel a Pázmány-beszéd nem sok Szent Mártonra vonatkozó konkrétumot tartalmazott. A névcserét nem csak Márton és László vonatkozásában alkalmazta Illyés: az adott erkölcsi tanulsághoz, amely szerint az ellenséggel irgalmasan kell bánni, nem a Pázmány által írt, Nagy Konstantinról szóló, hanem egy Szent László életéből vett exemplumot kapcsolt:

Pázmány Péter	Illyés András
Bezzeg értette ezt amaz Isten-féle <i>Constantinus</i> : kirül azt írja <i>Eusebius</i> ; hogy, látván Vitézinek fel-gerjedet indulattját, kik egy lábbig le akarták vágni az Ellenséget, megkiáltatta, hogy Aranyat ád, valaki elevent viszen. Így az ellenség életét, kincsen megváltotta. ⁹⁴	Jól értette ezt Sz. László Király, ki még a' pogány ellenséget is mikor meggyőzte, levágtatni meg nem engedte, hanem a' Keresztyén Tudományra tanítatván megkereszteltette. ⁹⁵

A prédikációkészítés következő fázisában Illyés a Pázmánytól kölcsönzött, „lászlósított” beszédet a szöveg végén kiegészítette a szent életrajzával. Utóbbi szöveget saját, korábbi munkájából merítette, amely szintén olasz forrásból táplálkozott. Példa erre a következő szövegrész is:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
Bizonyára illy nagy Királyi, és igen ritka jóságos cselekedetek között, mellyekben magát gyakorlotta, kettő volt, mellyek kivált-képpen fel-ékesítették ötöt; és az Isten színe-előtt olly kedvessé, és szerelmetessé tötték. Első az ő csudálatos buzgo áitatotossága az Istenhez: és mivel az áitatosság semmi	Egyéb igen ritka jóságos cselekedetek között, mellyekben Sz. László magát gyakorlotta, főképpen kettő volt, mellyek kiváltképpen felékesítették ötöt; és az Isten színe-előtt olly kedvessé, és szerelmetessé tötték. Első, az ő csudálatos buzgo áitatotossága Istenhez: és mivel az áitatosság semmi

⁹³ Vö. SZILÁGYI, 2015-B, 46.

⁹⁴ PÁZMÁNY, 1636, 1155.

⁹⁵ ILLYÉS, 1692-A, 76.

<p>nem egyéb, hanem az akaratnak serénysége, és hajlandósága minden jó dolgokra, mellyek az isteni szolgálathoz tartozandók: melly jóakarat leg-főképpen származik az imádságoknak, és mennyei dolgokról való elmélkedéseknek gyakorlásából; innét vagy, hogy ő olly igen szorgalmatos volt, és olly előmenetelt tött volt az imádságban; és belső erejét, és érzékenységét olly rendesen tartotta, és igazgatta, hogy semmi foglalatossági hadakozásnak idején, vagy pedig békességes időben való Ország dolgai, az Isteni dolgoknak elmélkedésétől meg nem tartóztathatták: sőt inkább azokban nagyobb okokat szokott vala találni az imádságra, és az Istenhez való folyamodásra: ugy annyira, hogy minden helyeken minden időkben és minden alkalmatosságokban, igen jól tudta magát az Isten akarattya, és törvényeszerént viselni és alkalmaztatni.⁹⁶</p>	<p>nem egyéb, hanem az akaratnak serénysége, és hajlandósága minden jó dolgokra, mellyek az isteni szolgálathoz tartozandók: mely főképpen az imádságoknak, és Mennyei dolgokról való elmélkedéseknek gyakorlásából származik. Oly igen szorgalmatos volt, és olly nagy előmenetelt tött volt az imádságban; és belső indulatit és ereit oly rendesen tartotta, és igazgatta, hogy semmi foglalatossági hadakozásnak idején; vagy békességes időben Ország dolgai, az Isteni dolgoknak elmélkedésétől meg nem tartóztathatták ötet: ugy annyira hogy minden helyeken, minden időkben és minden alkalmatosságokban, igen jól tudta magát az Isten akarattya, és törvényeszerént viselni, és alkalmaztatni.⁹⁷</p>
---	---

A kézirat vonatkozó anyagai és jegyzetei nélkül a jelenkori kutató aligha feltételezne olasz nyelvű forrást magyar szentek életrajzi adatait illetően.

Giovanni Maffei

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Illyés-kéziratban szereplő Szent István király-életrajz magyar fordítása az Illyés-féle legenda- és prédikációgyűjteményekbe egyaránt bekerült. A szöveg Giovanni Maffei munkáján alapul – és ennek magyar fordítása ismerhető a *Keresztényi életnek példájában* is, amint ezt az alábbi rész is igazolja:

Illyés András kézírata	Illyés András, 1682
Tra le piu barbare genti, che per giusto giudizio divino alla distruzione della romana grandezza in diversi tempi concorse,	A' Pogány nemzetek közül, kik Istennek igaz ítélete-szerént, a' Római Birodalomnak megrontására, bizonyos időkben

⁹⁶ ILLYÉS, 1682, 379.

⁹⁷ ILLYÉS, 1692-A, 262–263.

fuorono (come è cosa nota) gli Unni, i quali dalle intime parti della Scitia, o vogliam dire Tataria, piu di una volta partiti, entrarono finalmente nella Pannonia, e cacciatone il Longobardo, Ungheri (non si sa certo per qual cagione) con vocabolo nuovo si nominarono. ⁹⁸	feltámadtak, vóltak a' Hun-nusok; kik Scithiának belső részeiből, két vagy három uttal-is ki-jövén, végtére bé-jövének Pannoniába, és onnét a' Longobárdusokat ki-verbén, magokat Magyaroknak, Pannoniát pedig Magyar-Országnak nevezték. ⁹⁹
---	---

Az idézett szöveg ugyan nem szerepel Illyés Szent Istvánról szóló prédikációjában, de a szentéletrajz más része – kisebb változtatásokkal – fellelhető benne:

Illyés András, 1682	Illyés András, 1692
Első Kronika Könyvnek 22. részében meg vagyon irva I. Par. 22. v. 8. et. 20. hogy Dávid házat akarván építeni az Úr Istennek, lön az Úr beszéde ő-hozzá, mondván: Sok vért ontottál-ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetsz házat az én nevemnek annyi vért ontván én-elöttem: a' fiu ki néked születik, igen csendes férfiul léssen. Ő épitt házat az én nevemnek, és ő nékem fiam léssen és én néki Attya lésszek: és megerősitem az ő Országának királyi székét. Illyen módon lön válasza az Istentől Géyza Herczegnek-is, ki házat akarván építeni az Úr Istennek, az az: egész Magyar Országot meg akarván téríteni az igaz hitre, az Isten Angyala meg jelenék néki álmában, mondván: Isten áldgjon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatsz, véghez nem veheted; mert a' kezeid bé-vannak az emberek vérével mocskolva: de léssen néked egy fiad, ki Isten akarattya által, mind azokat véghez viszi, mellyeket te most véghez vinni igyekeztél. Az pedig Király léssen, és azok közül való, kiket az Isten	Irva vagyon Első Kronika Könyvnek huszonkettődik Ré-szében, hogy Dávid Házat akarván építeni az Úr Istennek, lön az Úr beszéde ő hozzá, mondván: Sok vért ontottál ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetz Házat az én nevemnek, annyi vért ontván én elöttem: a' fiu, ki néked születik, igen csendes férfiul észen. Eő épít Házat az én nevemnek, és ő nékem fiam léssen, és én néki Attya lésszek: és megerősitem az ő Országának Királyiszekét. Azonképpen Geysa Herczeg Házat akarván építeni az Úr Istennek, az az, egész Magyarországot meg akarván téríteni az igaz Hitre, az Isten Angyala megjelenék néki álmában, mondván: Isten áldgjon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatcz, végbe nem viheted; mert sok embernek vérét ontottad. De léssen néked egy fiad, a' ki Isten segítségével mind azokat végbeviszi, mellyeket te vég-hezvinni igyekeztél. Az pedig Király léssen; és azok közülvaló, kiket Isten elsőbben e' világi koronával,

⁹⁸ OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68, 113^v. (Illyés András lapszámazása: 124.)

⁹⁹ ILLYÉS, 1682, 764.

elsőbben e' világi koronával, annak-
utánna örök életnek koronájával meg-
koronáztat.¹⁰⁰

azután örök életnek dicsőséges
koronájával megkoronáztat.¹⁰¹

A fenti példák azt igazolják, hogy noha a szó mai értelmében Illyés kevésbé számít önálló szerzőnek, hiszen különböző műveinek szövegét jelentős részben fordította és/vagy kompilálta, ugyanakkor számos műve határozott és invenciózus szerkesztői elgondolást tükröz.

A kompiláció sajátosságai

Nagy terjedelmű szövegátvételek

Illyés András kiadványait a szerző írásművészete tekintetében is gondos szerkesztői munkának kell tekintenünk. Annak ellenére ugyanis, hogy a kötetek anyagát jelentős mértékben kompilálta, ezt ő maga sem tagadta,¹⁰² az átvételek tekintetében számos rendezőelvet érvényesített. Első pütkösdí beszéde például megegyezik Káldi György első pütkösdí beszédének harmadik részével, a második Káldi hasonló alkalomra írt műve második beszédének első és harmadik részével. Harmadik beszédét Pázmánytól kompilálta, a negyediket pedig Káldi első beszédének első részéből állította össze.¹⁰³ Az új szövegek kialakítását minden bizonnyal két lépésben oldotta meg: a forrásként használt Pázmány-prédikációk részekre osztotta és három különböző beszéddé kerekítette. A Szent Imre-szövegek esetében például Pázmány egy általánosan is használható, de tempore – a fiak neveléséről szóló – beszédét alkalmazta Illyés a nevezett ünnepre, mivel (Lukácsy Sándor szellemes megfogalmazása szerint) „fiú volt és nevelésben részesült ő is”.¹⁰⁴ Megjegyzendő azonban, hogy Szent Imre mint az ifjúság védőszentje és az első szent király fia rendszerint a fiatalok példaképeként élt a köztudatban. Az alkalmazás önkényességét tehát az egyházi hagyományok is árnyalhatták.

¹⁰⁰ ILLYÉS, 1682, 765.

¹⁰¹ ILLYÉS, 1692-A, 416.

¹⁰² „En semmi uyságot nem koholtam, hanem a' Szent Irásból, és régi nevezetes Authorok könyveiből, a' miket szükségesbbnek iteltem szorgalmatosson felkerestem, öszveszedegtettem, és szerkesztetem.” (ILLYÉS, 1691,)^(c)

¹⁰³ Részletes elemzés: MACZÁK, 2010-A.

¹⁰⁴ LUKÁCSY, 1995, 668.

Illyés szövegalkotását mindenképpen segíthették a korabeli oktatási intézményekben általánosan elsajátított retorikai ismeretek,¹⁰⁵ melyek hatására a forrásszöveg alkotója egy jól körülírható rendszer szerint építette fel a beszéd egészét, amelynek következtében a prédikációt akár részenként is adaptálhatta a kompilátor, aki szintén rendelkezhetett a szükséges ismeretekkel. A munkát minden bizonnyal könnyítette a korabeli kiadványok tipográfiai elrendezése is: a jól elkülönült és különféle betűtípusokkal kiemelt részek könnyen átláthatóvá tették a kötet lapjainak tartalmát és a szöveg egészét. Illyés András invenciójáról magyar nyelvű prédikációskötetei alapján összességében elmondható, hogy bár a hitszónok tartalmi és formai tekintetben messzemenően alkalmazkodott korának szokásaihoz, illetve a szövegek megfogalmazását tekintve is jelentős mértékben támaszkodott kortársai műveire, mégis önálló invenció, sőt olykor újító igény is jellemezte irodalmi-szerkesztői munkásságát.

Illyés legtöbb beszédében fellelhetők szó szerinti szövegátvételek. A hitszónok többnyire nagy mennyiségű szöveget vett át, sokszor alig módosítva az alapszöveg szerkezetén. Eljárása nagyban emlékeztet az általa is használt előd, Káldi György Georg Scherer-adaptációjára:

Georg Scherer	Káldi György
Die Knaben auff der Gassen haben zu Winterszeiten ihr kurzweil dass sie auss dem Schnee und Eysen grosse Ballen machen und grosse Saulen oder Pfeiler aufrichten wie langbestehet aber diese ihre Arbeit? So bald die Sonn ein wenig warm Schneiet so werden alle Sauler und Pfeiler zu zu eytel Wasser. ¹⁰⁶	A' Tévelygők gyülekezete pedig, hasonló a' két Oszlophoz, mellyeken állott a' Filistaeusok háza: mellyeket Sámson erőssen meg-rándítván, le-szakadott a' ház, és mind oda rontotta a' kik azon vóltak. Sőt hasonlónak mondhattuk az Oszlopokhoz is, mellyeket a' gyermekek nagy munkával egybe raggtanak hóból, és chak egy lábbal-is le-onthatni, sőt chak a verőfényis el-olvaszthattya, és sárrá lészen. ¹⁰⁷

Fordítások

Bizonyosak lehetünk benne, hogy Illyés András ünnepi köteteiben Rota és Mansi műveinek adaptálása során olasz eredetiből dolgozott és nem használta az eredeti művek akkoriban már megjelent latin fordítását sem. Ezt támasztja alá a következő összehasonlítás is: a latin nyelvű, ünnepi Illyés-kötetek szövegei tükörfordításai a

¹⁰⁵ Vö. SZELESTEI N., 2003.

¹⁰⁶ SCHERER, 1609, 174.

¹⁰⁷ KÁLDI, 1631-A, 205.

magyar nyelvű Illyés beszédeknek, de nem egyeznek meg a már korábban meglévő latin változatokkal, amint ezt a következő példa is igazolja:

Giuseppe Mansi	Giuseppe Mansi	Illyés András	Illyés András
<p>Qvel Dio, che veste d'erbe, e di fiori la terra, ricama il Cielo di stelle, e colassù nell'Empireo, benche coperto di questa nostra spoglia, <i>est amictus lumine sicut vestimento</i>. Io miriamo nondimeno oggi cinto d'ogn'intorno da quelle schiere della corte celestiale colla metà in dosso d'vna veste, o mantello farne pomposa mostra, ed ostentazione gloriosa in cospetto di tutto in Paradiso; <i>Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit</i>.¹⁰⁸</p>	<p>Idem ille Deus qui terram gramine, herbis et floribus vestit, coelorum exornat stellis qui in suprema coelorum sede, licet nostra non sit mortalitate indutus, attamen insuper <i>est amictus lumine sicut vestimento</i>; Idem inquam Deus hodie ingenti Angelorum exercitu circumquaque obsitus, in conspectu totius Paradisi medietate palii seu chlamydis cujusdam militaris indutus, eundem gloriose ostentat, dicens: <i>Martinus adhuc Catechumenus hac me veste contexit</i>.¹⁰⁹</p>	<p>Deus, qui terram herbis, ac floribus vestit, Coelum rutilantibus stellis ornat, quamvis humanum induit corpus: <i>Amictus lumine sicut vestimento</i>. Verum tamen Coelestibus exercitibus circumseptus dimidiam partem chlamydis Sancti Martini in se accepit, et gloriando dixit: <i>Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit</i>.¹¹⁰</p>	<p>Az Isten, ki a' földet füvekkel, és virágokkal ruházza: az Eget ragyogó csillagokkal ékesíti, noha emberi testbe öltözött: <i>Amictus lumine sicut vestimento</i>. Megkörnyékeztett világossággal mint öltözettel. Mindazáltal a' Mennyei seregektől környülvétetvén, a' Márton mentéjének fél-darabját magára vötte, és dicsekedvén mondotta: <i>Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit</i>. Márton még katekumenus lévén ezzel a' ruhával befedezett engem. Villanovai Sz. Tamás ama titulussal tiszteli Sz. Mártont: Pelagus maximum virtutum omnium. Minden jószágos cselekedeteknek igen nagy tenger. Még is az Istennek örök Bölcsessége, ez cselekedetiért legkiváltképpen tisztelteti Sz. Mártont az egész világon.¹¹¹</p>

Ugyanakkor a vasárnapi beszédgyűjteményekben jól látható, hogy már meglévő, latin nyelvű forrást vett alapul Illyés. Ezt igazolják a következő szövegrészek is:

¹⁰⁸ MANSI, 1659, 252.

¹⁰⁹ MANSI, 1690, 186.

¹¹⁰ ILLYÉS, 1693-B, 316.

¹¹¹ ILLYÉS, 1692-A, 579–580.

Pietro Rota	Illyés András
Et hinc Sanctus Joannes in sua Apocalypsi dicit, se raptum vidisse, omnem illam aulam coelestem summis laudibus benedixisse et grates egisse superno Monarchae, eo quod esset communis, et universalis Salvator mundi: <i>Cantabant canticum novum dicentes Redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et fecisti nos Deo nostro Regnum.</i> ¹¹²	Sanctus Joannes in sua Apocalypsi dicit, se raptum vidisse, omnem illam Aulam coelestem summis laudibus benedixisse et grates egisse Superno Monarchae, eo quod esset communis, et universalis Salvator Mundi: <i>Cantabant canticum novum dicentes: Redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione: et fecisti nos Deo nostro Regnum.</i> ¹¹³

A Rota- és Mansi-szövegrészeknek tehát többféle latin változatuk is van, ráadásul ilyenformán egyes Pázmány- és Káldi-beszédeknek is ismeretes latin kiadásuk, igaz, nem az ő nevük alatt. Az egységesség érdekében a továbbiakban az 1677-es, latin nyelvű Rota-kiadás beosztását használom. Ezt példázzák a következő szövegrészek is, amelyek, azt szemléltetik, hogy az Illyés András által átvett Pázmány- illetve Káldi-szövegek valóban szó szerinti latin fordításban szerepelnek a latin nyelvű Illyés-kötetekben:

Pázmány Péter/Illyés András	Illyés András
Sz. Pál Apostol három dologban foglalja a' Püspökök fáradságos méltóságának kötelességét. Először: A' Püspököknek vigyázni kell nem csak magára, hanem a' sokaságra is, melynek eleibe rendeltetett. Azért mondgya Sz. Ágoston: Ideo altior locus est positus Episcopis ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam graece quod dicitur Episcopus, hoc latine Superintendor interpretatur, quia desuper videt. Azért magassabb hely tétetett a' Püspököknek, hogy ők fellyülvigyázzanak, és mintegy őrizzék a' népet. ¹¹⁴	Sanctus Paulus Apostolus, tribus in rebus comprehendit dignitatis Episcoporum obligationem. Primo: Episcopum oportet vigilare non tantum ad seipsum; sed etiam ad multitudinem, cui praeesse constitutus est. Id circo Sanctus Augustinus ait: Ideo altior locus est positus Episcopis ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam Graece quod dicitur Episcopus, hoc Latine superintendor interpretatur, quia desuper videt. ¹¹⁵

¹¹² ROTA, 1677, 3.

¹¹³ ILLYÉS, 1695-A, 1.

¹¹⁴ ILLYÉS, 1695-A, 1.

¹¹⁵ ILLYÉS, 1692-B, 2.

Káldi György/Illyés András	Illyés András
Nem ok nélkül nevezhetjük a' Sz. Irást bőséges tárháznak. Mert miképpen hogy a' jó tárházban minden szükséges dolgot feltalálunk, ugymint: fegyvert, ruhát, pénzt, és minden egyébféle eszközt: és akárminémü állapozu ember mennyen is belé, talál magának hasznos dolgot benne. Azonképpen a' Sz. Irásban mindennémü lelki dolgokat feltalálunk mellyekkel szükségünket bőségesen béérjük: és nincs oly állapotu ember, a' ki hivatalyához illendő tanuságokat, és példákot abban ne talállyon. ¹¹⁶	Non absque ratione possumus nominare Sacram Scripturam promptuarium copiosum Sicut enim in bono promptuario res omnes necessarias inuenimus, utpote: arma, vestes, pecuniam, omnisque generis instrumenta: et cujuscunque conditionis homo ingrediatur illud, rem sibi utilem inueniet eo. Parimodo in Sacra Scriptura omnis generis res spirituales inuenimus, quibus necessitatibus nostris copiose facimus satis: et non est homo talis conditionis, aut gradus, qui in ea vocationi suae congrua non inueniat documenta, atque exempla. ¹¹⁷

A kompilációkutatás gyakorlatában alkalmazott szövegösszehasonlító táblázatok szemelvényei tehát azt reprezentálják, miként vándorolnak a források egyik kötetből a másikba, ilyen módon is mutatva Illyés András szövegalkotásának egyes lépéseit, melynek nyomán sajátos képet kaphatunk forrásairól és műveltségéről. Az a tény ugyanis, hogy nem használta a közkézen forgó latin szövegváltozatokat és olasz eredetiből fordította latinra Mansi és Rota szövegeit, illetve (Káldi és Pázmány esetében) korábbi latin változatra nem is támaszkodhatott, két fontos tényre is ráirányítja figyelmünket. Egyrészt arra, hogy Illyés műveltsége lehetővé tette a három nyelv közötti átjárást. Másrészt arra, hogy latin nyelvű prédikációkat tartalmazó munkái sajátos, kultúrákövetítő szerepet is betölthettek, hiszen azok a hitszónokok is használhatták ezeket, akik sem olaszul, sem magyarul nem tudtak.

A forráskritika hiánya

Illyés magyar szentekről szóló beszédeinek vizsgálata igen érdekes szövegalkotási módokat tár fel. Forrásai néhány ma már igencsak meglepő gesztusra ragadták Illyést – például arra, hogy magyar szentként szerepeltesse Szent Kázmért. Történeti alapja tulajdonképpen van ennek, hiszen a nevezett IV. Kázmér és II. Habsburg Albert Erzsébet nevű leányának másodszületett fiaként igényt tartott a magyar trónra. Szent Kázmér tehát rendelkezett magyar kapcsolatokkal – ha nem is olyanokkal, amelyek könnyedén a magyar szent királyok sorába helyeznék őt.

¹¹⁶ ILLYÉS, 1692-A, 599.

¹¹⁷ ILLYÉS, 1693-B, 68–69.

A források szerint Kázmér olyan jellembeli és lelki vonásokkal – elsősorban jámborsággal, egyszerűséggel és a szegények iránti szociális érzékenységgel – rendelkezett, amelyeket az udvari élet körülményei közt sem megszerezni, sem megőrizni nem volt könnyű. Ezek a vonásai, valamint legendás igazságossága és a rablóvilág fölszámolására irányuló tettei révén korai halála után nem sokkal kezdeményezték szentté avatási eljárását. Mindazonáltal magyar uralkodó sosem volt, és még kevésbé sorolható a magyar szent királyok csoportjába. Illyés szokatlan történelemszemléletére az ad filológiai magyarázatot,¹¹⁸ hogy a magyarországi hagyományokkal szemben olasz forrást követett: az Országos Széchényi Könyvtárbanban fellelhető kéziratban is megtalálható, majd az Illyés-féle szentéletrajzok között nyomtatásban is megjelent szöveg voltaképpen rövidített változata a Pico Ranuccio könyvében szereplő Szent Kázmér-életrajznak, amely egyértelműen magyar szentek közé sorolja Kázmért. Olyannyira, hogy kötetének egyik segédletében, amelyben országonkénti bontásban közli a kötetben található szentek névsorát, kizárólag Szent Lászlót és Szent Kázmért nevezte meg. A pontos forrás-használatot a következő példa is igazolja:

Pico Ranuccio	Illyés András
Egli fu figlio di Casimiro il terzo, ò più tosto il quatro, si come altri lo chiamano, Rè di Polonia, della nobilissima famiglia Jagelloni, che anticamente signoreggiò la Lituania, e d'Isabetta ò Isabella figlia dell'Imperatore Alberto Secondo d'Austria, e fu il secondo genito di sei figli maschi, che non altre sette femine ebbero li suoi genitori, ma primo de tutti si puo dire, che sia stato, come che a tutti loro fù superiore in ogni grado di Virtù. ¹¹⁹	Szent Casimirus Harmadik Casimirusnak Lengyel-Ország Királyának fia vólt, az Anyja Ersébet Austriai Második Albert Császárnak leánya vólt. Illyen Atyának, és Anyának hat fiai közül második születt volt, kinek még hét hugai vóltanak. De a' mint idejével a' többinél elsőb vólt, ugy minden jószágos cselekedeteknek rendével mind azokat sokkal fellyül haladta. ¹²⁰

Megállapítható tehát, hogy Illyés szövegszervező tevékenységét nagyban meghatározta a forrás-használat – a szenttisztelet esetében a magyarországi hagyományokkal szemben is. Kevésbé szélsőséges esetekben is hasonlóképpen járt el. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy hivatkozott kéziratában és nyomtatott

¹¹⁸ Vö. MACZÁK, 2018-A. A kérdés művelődéstörténeti háttérével részletesen foglalkozott Gábor Csilla *Nyelvek és szövegformák, legenda és királytükör között. Illyés András királyéletrajzairól* című előadásában (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2019. június 26.), megjelenés alatt álló tanulmányában.

¹¹⁹ RANUCCIO, 1622, 232.

¹²⁰ ILLYÉS, 1682, 384.

szentéletrajzaiban Illyés a forrásait is megjelölte. Legtöbbször Giovanni Maffei-t említette meg, de megtalálható Pico Ranuccio, illetve Antonio di Fiorenza neve is. A három olasz auktor említése azért is érdekes, mert Szent István, Szent László, illetve Szent Erzsébet kéziratban szereplő életrajzához kapcsolódóan szintén ezek a nevek szerepelnek forrásként.

*Illyés András kötetei, beszédei, forrásai*¹²¹

I.¹²²

1. Szent József I.	G. Mansi: Szent József V.
2. Szent József II.	G. Mansi: Szent József VI.
3. Szent József III.	G. Mansi: Szent József VII.
4. Szent József IV.	G. Mansi: Szent József III.
5. Gyümölcstől Boldogasszony I.	G. Mansi: Gyümölcstől Boldogasszony II.
6. Gyümölcstől Boldogasszony II.	G. Mansi: Gyümölcstől Boldogasszony IX.
7. Gyümölcstől Boldogasszony III.	G. Mansi: Gyümölcstől Boldogasszony XII.
8. Gyümölcstől Boldogasszony IV.	G. Mansi: Gyümölcstől Boldogasszony XIII.
9. Karácsony I.	Káldi: Karácsony V.
10. Karácsony II.	Káldi: Karácsony I.
11. Karácsony III.	Káldi: Karácsony III.
12. Karácsony IV.	Káldi: Karácsony IV.
13. Szent István I.	Káldi: Szent István I.
14. Szent István II.	Káldi: Szent István II.
15. Szent István III.	Káldi: Szent István III.
16. Szent János I.	Káldi: Szent János II.
17. Szent János II.	Káldi: Szent János I.
18. Szent János III.	Káldi: Szent János III.
19. Aprószentek I.	Káldi: Aprószentek II.
20. Aprószentek II.	Káldi: Aprószentek I.
21. Aprószentek III.	Káldi: Aprószentek III.
22. Kiskarácsony I.	Káldi: Kiskarácsony I.

¹²¹ Illyés András magyar nyelvű prédikációinak ismeretes latin változata is. Ebből adódóan mindegyik táblázat két-két gyűjtemény anyagát reprezentálja: egy latinét és egy magyarét. Ebből adódóan az egyes gyűjtemények sorszama után két-két gyűjtemény hivatkozása található.

¹²² ILLYÉS, 1691; ILLYÉS, 1693-A.

23. Kiskarácsony II.	Káldi: Kiskarácsony III.
24. Kiskarácsony III.	Káldi: Kiskarácsony II.
25. Vízkereszt I.	Káldi: Vízkereszt II.
26. Vízkereszt II.	Káldi: Vízkereszt II.
27. Vízkereszt III.	Káldi: Vízkereszt III.
28. Nagypéntek I.	Pázmány: Nagypéntek II.
29. Nagypéntek II.	Pázmány: Nagypéntek II.
30. Nagypéntek III.	Pázmány: Nagypéntek II.
31. Húsvét I.	Káldi: Húsvét II.
32. Húsvét II.	Káldi: Húsvét I.
33. Húsvét III.	Káldi: Húsvét I.
34. Húsvét IV.	Káldi: Húsvét IV.
35. Húsvéthétfő I.	Káldi: Húsvéthétfő III.
36. Húsvéthétfő II.	Káldi: Húsvéthétfő II.
37. Húsvéthétfő III.	Káldi: Húsvéthétfő III.
38. Húsvétkedd I.	Pázmány: Húsvét utáni I. vas. II.
39. Húsvétkedd II.	Káldi: Húsvétkedd II.
40. Húsvétkedd III.	Káldi: Húsvétkedd III.
41. Húsvét utáni I. vas. I.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. I.
42. Húsvét utáni I. vas. II.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. III.
43. Húsvét utáni I. vas. III.	Káldi: Húsvét utáni I. vas. I. Káldi: Húsvét utáni I. vas. II.
44. Krisztus mennybemenetele I.	Pázmány: Krisztus mennybemenetele
45. Krisztus mennybemenetele II.	Pázmány: Krisztus mennybemenetele
46. Krisztus mennybemenetele III.	P. Rota: Krisztus mennybemenetele III.
47. Pünkösöd I.	Káldi: Pünkösöd I.
48. Pünkösöd II.	Káldi: Pünkösöd II.
49. Pünkösöd III.	Pázmány: Pünkösöd
50. Pünkösöd IV.	Káldi: Pünkösöd I.
51. Pünkösödhétfő I.	Káldi: Pünkösödhétfő III.
52. Pünkösödhétfő II.	Káldi: Pünkösödhétfő I.
53. Pünkösödhétfő III.	Káldi: Pünkösödhétfő II. Káldi: Pünkösödhétfő III.
54. Pünkösdkedd I.	Káldi: Pünkösdkedd II.
55. Pünkösdkedd II.	Káldi: Pünkösdkedd I.
56. Pünkösdkedd III.	Káldi: Pünkösdkedd II.

57. Szentháromság vas. I.	Pázmány: Pünkösöd utáni I. vas.
58. Szentháromság vas. II.	P. Rota: Szentháromság vas. II.
59. Szentháromság vas. III.	P. Rota: Szentháromság vas. I. P. Rota: Szentháromság vas. III.
60. Úrnapja I.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
61. Úrnapja II.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. II.
62. Úrnapja III.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. V.
63. Mindenszentek I.	G. Mansi: Mindenszentek II.
64. Mindenszentek II.	G. Mansi: Mindenszentek V.
65. Mindenszentek III.	G. Mansi: Mindenszentek VI.
66. Mindenszentek IV.	G. Mansi: Mindenszentek IV.
67. Mindenszentek V.	G. Mansi: Mindenszentek I. G. Mansi: Mindenszentek II. G. Mansi: Mindenszentek VII.
68. Mindenszentek VI.	G. Mansi: Mindenszentek I.
69. Halottak napja I.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIV.
70. Halottak napja II.	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIV.
71. Halottak napja III.	
72. Halottak napja IV.	
73. Halottak napja V.	
74. Halottak napja VI.	

II.¹²³

1. Szent András I.	G. Mansi: Szent András I.
2. Szent András II.	G. Mansi: Szent András II.
3. Szent András III.	G. Mansi: Szent András II.
4. Boldogasszony fogantatása I.	G. Mansi: Boldogasszony fogantatása I.
5. Boldogasszony fogantatása II.	G. Mansi: Boldogasszony fogantatása II.
6. Boldogasszony fogantatása III.	G. Mansi: Boldogasszony fogantatása III.
7. Szent Tamás I.	G. Mansi: Szent Tamás II.
8. Szent Tamás II.	G. Mansi: Szent Tamás III.
9. Szent Tamás III.	G. Mansi: Szent Tamás V.

¹²³ ILLYÉS, 1692-A; ILLYÉS, 1693-B.

10. Szent Pál fordulása I.	Pázmány: Szent Péter és Pál
11. Szent Pál fordulása II.	Pázmány: Szent Péter és Pál
12. Szent Pál fordulása III.	Pázmány: Szent Péter és Pál
13. Gyertyaszentelő Boldogasszony I.	G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony I.
14. Gyertyaszentelő Boldogasszony II.	G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony II.
15. Gyertyaszentelő Boldogasszony III.	G. Mansi: Gyertyaszentelő Boldogasszony III.
16. Szent Mátyás I.	G. Mansi: Szent Mátyás I.
17. Szent Mátyás II.	G. Mansi: Szent Mátyás II.
18. Szent Mátyás III.	G. Mansi: Szent Mátyás VI.
19. Szent Adalbert I.	Pázmány: Szent Adalbert
20. Szent Adalbert II.	Pázmány: Szent Adalbert
21. Szent Adalbert III.	Pázmány: Szent Adalbert
22. Szent György I.	Káldi: Szent György II.
23. Szent György II.	Káldi: Szent György II.
24. Szent György III.	Káldi: Szent György I.
25. Szent Fülöp és Jakab I.	Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
26. Szent Fülöp és Jakab II.	Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
27. Szent Filep és Jakab III.	Káldi: Szent Fülöp és Jakab I.
28. Szent Kereszt megtalálása I.	Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
29. Szent Kereszt megtalálása II.	Káldi: Szent Kereszt megtalálása I.
30. Szent Kereszt megtalálása III.	Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
31. Keresztelő Szent János I.	
32. Keresztelő Szent János II.	G. Mansi: Keresztelő Szent János VIII.
33. Keresztelő Szent János III.	Káldi: Ádvent IV. vas. I.
34. Szent László I.	Pázmány: Szent Márton
35. Szent László II.	Pázmány: Szent Márton
36. Szent László III.	Pázmány: Szent Márton
37. Szent Péter I.	Pázmány: Szent Péter és Pál
38. Szent Péter II.	Pázmány: Szent Péter és Pál
39. Szent Péter III.	Pázmány: Szent Péter és Pál
40. Mária látogatása Erzsébetnél I.	
41. Mária látogatása Erzsébetnél II.	
42. Mária látogatása Erzsébetnél III.	
43. Szent Mária Magdolna I.	G. Mansi: Szent Mária Magdolna III.
44. Szent Mária Magdolna II.	G. Mansi: Szent Mária Magdolna IV.
45. Szent Mária Magdolna III.	G. Mansi: Szent Mária Magdolna V.

46. Szent Jakab I.	G. Mansi: Szent Jakab II.
47. Szent Jakab II.	G. Mansi: Szent Jakab IV.
48. Szent Jakab III.	G. Mansi: Szent Jakab V.
49. Urunk színeváltozása I.	
50. Urunk színeváltozása II.	
51. Urunk színeváltozása III.	
52. Szent Lőrinc I.	G. Mansi: Szent Lőrinc V.
53. Szent Lőrinc II.	G. Mansi: Szent Lőrinc VI.
54. Szent Lőrinc III.	G. Mansi: Szent Lőrinc VII.
55. Nagyboldogasszony I.	G. Mansi: Nagyboldogasszony VIII.
56. Nagyboldogasszony II.	G. Mansi: Nagyboldogasszony IX.
57. Nagyboldogasszony III.	G. Mansi: Nagyboldogasszony XII.
58. Szent István I.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giov. Maffei)
59. Szent István II.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giov. Maffei)
60. Szent István III.	<i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Giov. Maffei)
61. Szent Bertalan I.	G. Mansi: Szent Bertalan I.
62. Szent Bertalan II.	G. Mansi: Szent Bertalan IV.
63. Szent Bertalan III.	G. Mansi: Szent Bertalan VI.
64. Kisasszony I.	G. Mansi: Kisasszony IX.
65. Kisasszony II.	G. Mansi: Kisasszony VI.
66. Kisasszony III.	G. Mansi: Kisasszony XI.
67. Szent Kereszt felmagasztalása I.	Káldi: Szent Kereszt felmagasztalása II.
68. Szent Kereszt felmagasztalása II.	Káldi: Szent Kereszt megtalálása II.
69. Szent Kereszt felmagasztalása III.	Káldi: Szent Kereszt megtalálása III.
70. Szent Máté I.	G. Mansi: Szent Máté IV.
71. Szent Máté II.	G. Mansi: Szent Máté VI.
72. Szent Máté III.	G. Mansi: Szent Máté VIII.
73. Szent Mihály I.	G. Mansi: Szent Mihály I.
74. Szent Mihály II.	G. Mansi: Szent Mihály III.
75. Szent Mihály III.	G. Mansi: Szent Mihály V.
76. Szent Simon és Júdás I.	G. Mansi: Szent Simon és Júdás II.
77. Szent Simon és Júdás II.	G. Mansi: Szent Simon és Júdás III.
78. Szent Simon és Júdás III.	G. Mansi: Szent Simon és Júdás IV.
79. Szent Imre I.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
80. Szent Imre II.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
81. Szent Imre III.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.

82. Szent Márton I.	G. Mansi: Szent Márton V. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
83. Szent Márton II.	G. Mansi: Szent Márton I. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
84. Szent Márton III.	G. Mansi: Szent Márton IV. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
85. Szent Erzsébet I.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (Ant. di Fiorenza)
86. Szent Erzsébet II.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (Ant. di Fiorenza)
87. Szent Erzsébet III.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (Ant. di Fiorenza)
88. Szent Katalin I.	G. Mansi: Szent Katalin I.
89. Szent Katalin II.	G. Mansi: Szent Katalin III.
90. Szent Katalin III.	G. Mansi: Szent Katalin V.

III.¹²⁴

1. Püspökök tüköre I.	Pázmány: Szent Adalbert
2. Püspökök tüköre II.	Pázmány: Szent Adalbert
3. Püspökök tüköre III.	Pázmány: Szent Adalbert
4. A királyok tüköre I.	<i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (G. Maffei)
5. A királyok tüköre II.	<i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (G. Maffei)
6. A királyok tüköre III.	<i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (G. Maffei)
7. Fiak neveléséről tükör I.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
8. Fiak neveléséről tükör II.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
9. Fiak neveléséről tükör III.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
10. A fejedelmek és vitézek tüköre I.	Pázmány: Szent Márton <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
11. A fejedelmek és vitézek tüköre II.	Pázmány: Szent Márton <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
12. A fejedelmek és vitézek tüköre III.	Pázmány: Szent Márton <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (P. Ranuccio)
13. Özvegyek tüköre I.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' kereszttyeni életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)

¹²⁴ ILLYÉS, 1692-B; ILLYÉS, 1692-C.

14. Özvegyek tüköre II.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
15. Özvegyek tüköre III.	Káldi: Karácsony utáni vas. III. <i>A' keresztényi életnek példaja</i> (Antonio di Fiorenza)
16. A papok tüköre I.	Pázmány: Pütkösöd utáni XIII. vas. I.
17. A papok tüköre II.	Pázmány: Pütkösöd utáni XIII. vas. I.
18. A papok tüköre III.	Káldi: Vízkereszt utáni II. vas. II.
19. A házasok tüköre I.	P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. III.
20. A házasok tüköre II.	P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. IV.
21. A házasok tüköre III.	P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. V.
22. A fiak tüköre I.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
23. A fiak tüköre II.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. II.
24. A fiak tüköre III.	Káldi: Vízkereszt utáni I. vas. III.
25. Az urak tüköre I.	Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
26. Az urak tüköre II.	Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
27. Az urak tüköre III.	Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.
28. A szolgák tüköre I.	Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
29. A szolgák tüköre II.	Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. II.
30. A szolgák tüköre III.	Káldi: Vízkereszt utáni III. vas. II.
31. Az isteni szeretetről I.	Pázmány: Pütkösöd utáni XVII. vas.
32. Az isteni szeretetről II.	Pázmány: Pütkösöd utáni XVII. vas.
33. Az isteni szeretetről III.	Pázmány: Pütkösöd utáni XVII. vas.
34. Felebarátunk szeretetéről I.	Pázmány: Pütkösöd utáni XII. vas.
35. Felebarátunk szeretetéről II.	Pázmány: Pütkösöd utáni XII. vas.
36. Felebarátunk szeretetéről III.	Pázmány: Pütkösöd utáni XII. vas.
37. Ellenségünk szeretetéről I.	
38. Ellenségünk szeretetéről II.	P. Rota: Pütkösöd utáni XXI. vas. V.
39. Ellenségünk szeretetéről III.	P. Rota: Pütkösöd utáni XXI. vas. VI.
40. Az anyaszentegyház szenteléséről I.	P. Rota: Pütkösöd utáni XXIV. vas. V.
41. Az anyaszentegyház szenteléséről II.	P. Rota: Pütkösöd utáni XXIV. vas. VI.
42. Az anyaszentegyház szenteléséről III.	Pázmány: Pütkösöd utáni XXIV. vas.
43. A halálról I.	Pázmány: Pütkösöd utáni XV. vas.
44. A halálról II.	Pázmány: Pütkösöd utáni XV. vas.
45. A halálról III.	Pázmány: Pütkösöd utáni XV. vas.
46. Az utolsó ítéletről I.	Káldi: Ádvent II. vas.
47. Az utolsó ítéletről II.	Káldi: Ádvent II. vas.

48. Az utolsó ítéletről III.	Káldi: Ádvent II. vas.
49. A pokolról I.	Pázmány: Pütkösd utáni XXI. vas.
50. A pokolról II.	Pázmány: Pütkösd utáni XXI. vas.
51. A pokolról III.	Pázmány: Pütkösd utáni XXI. vas.
52. A mennyei boldogságról I.	Pázmány: Pütkösd utáni II. vas.
53. A mennyei boldogságról II.	Pázmány: Pütkösd utáni II. vas.
54. A mennyei boldogságról III.	Pázmány: Pütkösd utáni II. vas.

IV.¹²⁵

1. Ádvent I. vas. I.	P. Rota: Ádvent I. vas. I. P. Rota: Ádvent I. vas. II.
2. Ádvent I. vas. II.	P. Rota: Ádvent I. vas. III.
3. Ádvent I. vas. III.	P. Rota: Ádvent I. vas. IV.
4. Ádvent II. vas. I.	P. Rota: Ádvent II. vas. II.
5. Ádvent II. vas. II.	P. Rota: Ádvent II. vas. I. P. Rota: Ádvent II. vas. II.
6. Ádvent II. vas. III.	P. Rota: Ádvent II. vas. IV.
7. Ádvent III. vas. I.	P. Rota: Ádvent III. vas. I.
8. Ádvent III. vas. II.	P. Rota: Ádvent III. vas. II.
9. Ádvent III. vas. III.	P. Rota: Ádvent III. vas. III.
10. Ádvent IV. vas. I.	P. Rota: Ádvent IV. vas. I.
11. Ádvent IV. vas. II.	P. Rota: Ádvent IV. vas. II.
12. Ádvent IV. vas. III.	P. Rota: Ádvent IV. vas. V.
13. Karácsony utáni vas. I.	P. Rota: Karácsony utáni vas. I. P. Rota: Ádvent II. vas. I.
14. Karácsony utáni vas. II.	P. Rota: Karácsony utáni vas. II.
15. Karácsony utáni vas. III.	P. Rota: Karácsony utáni vas. IV.
16. Vízkereszt utáni I. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. II.
17. Vízkereszt utáni I. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. VII.
18. Vízkereszt utáni I. vas. III.	P. Rota: Vízkereszt utáni I. vas. IX.
19. Vízkereszt utáni II. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. I.
20. Vízkereszt utáni II. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni II. vas. II.
21. Vízkereszt utáni II. vas. III.	

¹²⁵ ILLYÉS, 1695-A; ILLYÉS, 1696-A.

22. Vízkereszt utáni III. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. I.
23. Vízkereszt utáni III. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. II.
24. Vízkereszt utáni III. vas. III.	P. Rota: Vízkereszt utáni III. vas. V.
25. Vízkereszt utáni IV. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. I.
26. Vízkereszt utáni IV. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. II.
27. Vízkereszt utáni IV. vas. III.	P. Rota: Vízkereszt utáni IV. vas. III.
28. Vízkereszt utáni V. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. II.
29. Vízkereszt utáni V. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. IV.
30. Vízkereszt utáni V. vas. III.	P. Rota: Vízkereszt utáni V. vas. V.
31. Vízkereszt utáni VI. vas. I.	P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. I.
32. Vízkereszt utáni VI. vas. II.	P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. IV.
33. Vízkereszt utáni VI. vas. III.	P. Rota: Vízkereszt utáni VI. vas. V.
34. Hetvenedvas. I.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
35. Hetvenedvas. II.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
36. Hetvenedvas. III.	Th. Stapleton: Hetvenedvas.
37. Hatvanadvas. I.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
38. Hatvanadvas. II.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
39. Hatvanadvas. III.	Th. Stapleton: Hatvanadvas.
40. Ötvenedvas. I.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
41. Ötvenedvas. II.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
42. Ötvenedvas. III.	Th. Stapleton: Ötvenedvas.
43. Böjt I. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
44. Böjt I. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
45. Böjt I. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt I. vas.
46. Böjt II. vas. I.	
47. Böjt II. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt II. vas.
48. Böjt II. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt II. vas.
49. Böjt III. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
50. Böjt III. vas. II.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
51. Böjt III. vas. III.	Th. Stapleton: Böjt III. vas.
52. Böjt IV. vas. I.	Th. Stapleton: Böjt IV. vas.
53. Böjt IV. vas. II.	
54. Böjt IV. vas. III.	
55. Böjt V. vas. I.	Th. Stapleton: Nagypéntek
56. Böjt V. vas. II.	Th. Stapleton: Nagypéntek
57. Böjt V. vas. III.	Th. Stapleton: Nagypéntek

58. Virágvas. I.	Th. Stapleton: Virágvas.
59. Virágvas. II.	Th. Stapleton: Virágvas.
60. Virágvas. III.	Th. Stapleton: Virágvas.
61. Húsvét utáni II. vas. I.	Th. Stapleton: Húsvét utáni II. vas.
62. Húsvét utáni II. vas. II.	P. Rota: Húsvét utáni II. vas. II.
63. Húsvét utáni II. vas. III.	P. Rota: Húsvét utáni II. vas. III.
64. Húsvét utáni III. vas. I.	P. Rota: Húsvét utáni III. vas. II.
65. Húsvét utáni III. vas. II.	P. Rota: Húsvét utáni III. vas. III.
66. Húsvét utáni III. vas. III.	P. Rota: Húsvét utáni III. vas. IV.
67. Húsvét utáni IV. vas. I.	P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. I.
68. Húsvét utáni IV. vas. II.	P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. II.
69. Húsvét utáni IV. vas. III.	P. Rota: Húsvét utáni IV. vas. III.
70. Húsvét utáni V. vas. I.	P. Rota: Húsvét utáni V. vas. I.
71. Húsvét utáni V. vas. II.	P. Rota: Húsvét utáni V. vas. II.
72. Húsvét utáni V. vas. III.	P. Rota: Húsvét utáni V. vas. III.
73. Áldozócsüdtörtök utáni vas. I.	P. Rota: Áldozócsüdtörtök utáni vas. I.
74. Áldozócsüdtörtök utáni vas. II.	P. Rota: Áldozócsüdtörtök utáni vas. II.
75. Áldozócsüdtörtök utáni vas. III.	Th. Stapleton: Húsvét utáni VI. vas.

✓¹²⁶

1. Pünkösöd utáni II. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. I.
2. Pünkösöd utáni II. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. II.
3. Pünkösöd utáni II. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni II. vas. III.
4. Pünkösöd utáni III. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. I.
5. Pünkösöd utáni III. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. II.
6. Pünkösöd utáni III. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni III. vas. III.
7. Pünkösöd utáni IV. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. I.
8. Pünkösöd utáni IV. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. II.
9. Pünkösöd utáni IV. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni IV. vas. III.
10. Pünkösöd utáni V. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. I.
11. Pünkösöd utáni V. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. II.
12. Pünkösöd utáni V. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni V. vas. III.

¹²⁶ ILLYÉS, 1695-B; ILLYÉS, 1696-B.

13. Pünkösöd utáni VI. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. II.
14. Pünkösöd utáni VI. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. IV.
15. Pünkösöd utáni VI. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni VI. vas. IV.
16. Pünkösöd utáni VII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. I.
17. Pünkösöd utáni VII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. III.
18. Pünkösöd utáni VII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni VII. vas. IV.
19. Pünkösöd utáni VIII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. II.
20. Pünkösöd utáni VIII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. IV.
21. Pünkösöd utáni VIII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni VIII. vas. VII.
22. Pünkösöd utáni IX. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. IV.
23. Pünkösöd utáni IX. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. VI.
24. Pünkösöd utáni IX. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni IX. vas. VII.
25. Pünkösöd utáni X. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. II.
26. Pünkösöd utáni X. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. III.
27. Pünkösöd utáni X. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni X. vas. IV.
28. Pünkösöd utáni XI. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. I.
29. Pünkösöd utáni XI. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. II.
30. Pünkösöd utáni XI. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XI. vas. IV.
31. Pünkösöd utáni XII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. I.
32. Pünkösöd utáni XII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. II.
33. Pünkösöd utáni XII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XII. vas. IV.
34. Pünkösöd utáni XIII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. II.
35. Pünkösöd utáni XIII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. IV.
36. Pünkösöd utáni XIII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIII. vas. V.
37. Pünkösöd utáni XIV. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. II.
38. Pünkösöd utáni XIV. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. III.
39. Pünkösöd utáni XIV. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIV. vas. IV.
40. Pünkösöd utáni XV. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. II.
41. Pünkösöd utáni XV. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. IV.
42. Pünkösöd utáni XV. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XV. vas. VI.
43. Pünkösöd utáni XVI. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. I.
44. Pünkösöd utáni XVI. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. II.
45. Pünkösöd utáni XVI. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVI. vas. III.
46. Pünkösöd utáni XVII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. II.
47. Pünkösöd utáni XVII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. IV.
48. Pünkösöd utáni XVII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVII. vas. V.

49. Pünkösöd utáni XVIII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. IV.
50. Pünkösöd utáni XVIII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. VI.
51. Pünkösöd utáni XVIII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XVIII. vas. VII.
52. Pünkösöd utáni XIX. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. IV.
53. Pünkösöd utáni XIX. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. V.
54. Pünkösöd utáni XIX. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XIX. vas. VI.
55. Pünkösöd utáni XX. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. III.
56. Pünkösöd utáni XX. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. IV.
57. Pünkösöd utáni XX. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XX. vas. VI.
58. Pünkösöd utáni XXI. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. I.
59. Pünkösöd utáni XXI. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. II.
60. Pünkösöd utáni XXI. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXI. vas. III.
61. Pünkösöd utáni XXII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. II.
62. Pünkösöd utáni XXII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. IV.
63. Pünkösöd utáni XXII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXII. vas. V.
64. Pünkösöd utáni XXIII. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. I.
65. Pünkösöd utáni XXIII. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. IV.
66. Pünkösöd utáni XXIII. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIII. vas. V.
67. Pünkösöd utáni XXIV. vas. I.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. I.
68. Pünkösöd utáni XXIV. vas. II.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. II.
69. Pünkösöd utáni XXIV. vas. III.	P. Rota: Pünkösöd utáni XXIV. vas. III.

Kelemen Didák

Gyűjtemények, önállóan megjelent beszédek, szerkezet

Nyomtatott gyűjtemények

Eddigi ismereteink szerint Kelemen Didák minorita szerzetes és hitszónok egyetlen nagyobb nyomtatott prédikációgyűjteményt hagyott ránk: az 1729-ben, Kassán megjelent *Buza fejek* című kötetet.¹²⁷ Alkalmi és halotti beszédei közül több is napvilágot látott nyomtatásban, de nem gyűjteményes formában. Ez alól kivételnek talán az 1721-es úrnapi és Szent Antal napi beszédének közös kiadását tarthatjuk,¹²⁸ melynek címlapján is olvasható, hogy

Az elsőt Bátor Várossa Piaczczán 1721. esztendőben, az Ur-napi Processioban Seraphicus Szent Ferencz Szerzetiből való Minorita Barát praedicalotta, A' másikat Szent Antal napján ugyan azon Szerzetes mondotta.

Ennek tudatában joggal állapítható meg, hogy a *Buza fejek* gyűjtemény a Kelemen Didák-életmű legterjedelmesebb darabja.¹²⁹ Különös jelentősége van annak is, hogy ebben a gyűjteményben található Kelemen Didák igen hosszú és számos vonatkozásban¹³⁰ elemzett beszéde, a második nagypénteki passió-prédikáció.

A *Buza fejek* – mint a legtöbb prédikációgyűjtemény – illeszkedik az egyházi év rendjéhez, és vasárnapra szánt beszédeket tartalmaz ádventtől húsvétig. Ebből adódóan nagyon könnyű megállapítani, hogy a szerző (kompilátor) folytatást tervezett, hiszen nyilvánvalóan ilyen esetekben a szerző az egyházi év további részére vonatkozó prédikációit is nyilvánosságra szánja. Annál is inkább, mivel ezek a szövegek a hitszónokok segítésére szánt mintaprédikációk. Ez igaz még akkor is, ha csonka gyűjteményekről is tudomásunk van. (A két legismertebb ilyen gyűjtemény Káldi György de tempore gyűjteménye ugyancsak ádventtől húsvétig közöl szentbeszédeket, Pázmány kötetéből pedig lényegében hiányoznak a szentekről szóló prédikációk.¹³¹)

¹²⁷ KELEMEN, 1729.

¹²⁸ [KELEMEN], 1721.

¹²⁹ Jelentőségét az is mutatja, hogy kifejezetten e kötet kompilációs elemzéséről önálló tanulmány is készült: HARGITAI, 2001, 638–656.

¹³⁰ MERCS, 2008; TASI, 2002; TASI, 2005; TASI, 2009.

¹³¹ Bár Pázmány gyűjteményében olvashatók ilyen típusú szövegek, lényegében rendszertelenül (aránytalanul és az egyes ünnepek jelentőségéhez képest súlyozatlanul) kerültek be a szentek ünnepeire vonatkozó beszédek. A legnyomósabb érv azonban a Pázmány-gyűjtemény csonkasága mellett a

Egy de tempore prédikációgyűjtemény esetében tehát maga a kiadvány szerkezete a legerősebb érv arra vonatkozóan, hogy a szerző szándékozott-e folytatni munkáját. Kelemen Didák esetében ezt támasztja alá a minorita szerzetes patrónusához, Károlyi Sándorhoz szóló levele. 1728. április 24-i keltezéssel ugyanis egyebek közt a következőket írta Kelemen Didák Károlyinak:

Ami csekély Praedikációmat illeti, már Istennek Sz. áldásával az első részét, úgy mint Ádvent első Vasárnaptól fogva, Húsvét első Vasárnapig rendbe szedvén, eperjesi becsületes Páterektől el küldöttem, hogy Kassán ki nyomtassák.¹³²

A szövegben tehát egyértelműen arról van szó, hogy a kötet első része került nyomdába, és azt is joggal vélelmezhetjük, hogy ekkorra már további kéziratok anyagok is rendelkezésre álltak egy várható következő kiadásra.

E második kötet megjelenéséről azóta nincs tudomásunk. Ugyanakkor lábra kapott egy olyan jószándékú, ám kétes hitelű adat, mely szerint ez a kötet 1734-ben megjelent volna. Rákos B. Raymund minorita szerzetes, 1975-ös, *Ugye, atyafiak?! című Kelemen Didák-monográfiájában a következőket írta ugyanis a *Buzza fejek* kötetéről:*

A könyvet Kassán nyomták ki 1729-ben s második kötetét 1734-ben. A kiadás költségeit Koháry István gróf, országbíró fedezte, akinek Kelemen Didák atya ezt a művét hálaból ajánlotta.¹³³

Már ez a megfogalmazás sem egyértelmű: a második kötet vélelmezett kiadása idején Koháry István már három éve nem élt, hiszen 1731-ben elhunyt.¹³⁴ Vagyis különösebb magyarázat nélkül – például végrendeletre, hagyatékra való hivatkozás nélkül – Koháry-támogatásra hivatkozni eleve kétségesse teszi a megállapítást. Annál is inkább, mivel Kohárynak közismerten sok végrendelete ismert – 1689-től 1731-ig,¹³⁵ tehát ebben az esetben kulcsfontosságú lenne annak említése, hogy pontosan melyikben található utalás erre a feltételezett kötetfinanszírozásra.

következő szerzői jegyzés: „Szándékom vala, hogy még egy-nehány Predikációkat ki-terjeszek, mellyek üszögében vannak irasim-közöt. A' Szent Martírok Innepére, a' Keresztyéni Erősségnek dücsösségesb cselekedetéről, a' Mártíromságról, akartam tanuságot adnom. A' Szent Doktorok Innepén meg akartam mutatni, Miben ál a' Keresztyéni Szentség, és Bölcsesség. A' Szent Confessorok napján, Arról akartam szóllani, hogy a' jámborság könnyeb és gyönyörűségeb a' feslett életnél. A' Szent Szüzek Innepén a' szűzesség méltóságát akartam ismertetni. Ezen-kívül Bóldog Aszszonyról, Szent István Királyról, Szent Ferencz-ről és töb nevezetesb Szentekről sok Predikációim jegyzésben vannak. De, mivel ez a' Könyv felettéb öregbedett; és romlott egészségem, derék munkára alkalmatlanná változott, it végezem Predikációimat.” (PÁZMÁNY, 1636, 1241.)

¹³² KELEMEN, 1979, 205.

¹³³ RÁKOS, 1975, 81.

¹³⁴ ÁCS, 2006, 467–470.

¹³⁵ MARTÍ, 2015, 200–204.

Tény, hogy ez a kötet nem ismert a kutatás számára, noha az első kötet elterjedtségéből és példányszámából kiindulva – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – joggal vélelmezhetnénk, hogy legalább egy-két példánynak lennie kéne ebből az anyagból is.¹³⁶ Okkal gondolhatjuk azt, hogy az 1734-es megjelenés téves adat, hiszen magában a Rákos Raymund-féle könyvben olvashatók (egy másik helyen, Monay Ferencet idézve) a következők:

As elsorolt egyes beszédeken kívül van egy 364 negyedrét oldalra terjedő vaskos kötete *Buza fejek* címen, amely [Kelemen Didák] Ádvent első vasárnapjától húsvétig terjedő vasárnapokon elmondott beszédeit tartalmazza, s amelyet 1729-ben adott ki. Ezekben benne van egész hite, tiszta lelkülete, hódolata Isten előtt, szeretete embertársai iránt. Kár, hogy az egyházi év többi vasárnapjaira való beszédeit már nem volt ideje sajtó alá rendezni.¹³⁷

A Rákos Raymund-könyv tehát ilyen módon önellentmondásba kerül saját magával. Némely kutatások szerint¹³⁸ 1734-ben jelent meg Kelemen Didák-mű, egy katekizmus, de ez semmiképpen sem tekinthető prédikációgyűjteménye második kötetének. Sajnálatos módon azonban a könyv két egymásnak ellentmondó adata közül a téveset vette át a szakirodalom, és voltaképpen indoklás nélkül állították bizonyos fórumokon a kinyomtatásra – azaz a második megjelent kötetre – vonatkozó adatokat.

Egy kéziratos minorita gyűjtemény

A már idézett Kelemen Didák-levélrészlet alapján okkal gondolhatjuk, hogy a jelzett anyag, azaz a prédikációgyűjtemény második részének kézirata is elkészült, csak nyomtatásban nem jelent meg. Ezt a meglátást alátámasztani látszik a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban, Miskolcon 2017-ben fellelt kézirat,¹³⁹ amelyről több szempontot is egybevetve vélelmezhetjük, hogy köze lehet az eddig elveszettnek hitt gyűjteményhez, vagyis a *Buza fejek* feltételezett második kötetéhez. Ez a kézirat, amely címlappal nem rendelkezik és a vége is hiányzik, egy 18. századi, kéziratos prédikációgyűjtemény, amely Pütkösdtől a Pütkösdt utáni XII. vasárnapig tartalmaz magyar nyelvű szentbeszédeket – összesen tizenkét teljeset és egy csonkát. A kötet abban az értelemben sem teljes, hogy az eredeti számozás szerinti 57. lapon kezdődik, a 101. lapon ér véget. A benne foglalt prédikációk terjedelme változó – de alapvetően megegyezik A *Buza fejek* című kötetben lévő

¹³⁶ Vö. KERNÁCS, 2008.

¹³⁷ RÁKOS, 1975, 604.

¹³⁸ MONAY, 1957.

¹³⁹ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 1/f 20. kötet.

beszédekével. Noha töredékes – illeszkedik a (feltételezett) szövegkorpuszba. Alapvetően vasárnapi beszédeket tartalmaz, kivétel ez alól néhány ünnepre rendelt szöveg.

A kézírás sajátosságainak vizsgálata folyamatban van – ugyanakkor nem lehetetlen, hogy tisztázat, és a kézírás alapján nem is feltétlenül a szerzőtől/kompilátortól származik. Annál is inkább, mivel a jelenleg ismert, Kelemen Didákhoz köthető kéziratokról – például a boldoggá avatás előkészületei miatt is – számos 18. századi másolat készült.¹⁴⁰⁾

A fellelt anyagban található szentbeszédeket a következő lista első oszlopa tartalmazza, míg a második oszlopban szerepelnek az azonosított kompilációs források:

Miskolci kézirat	Források
Püünkösöd	Pázmány: Püünkösöd
Úrnapja	
Úrnapja oktavája	
Püünkösöd utáni III. vas.	
Püünkösöd utáni IV. vas.	Pázmány: Püünkösöd utáni IV. vas.
Püünkösöd utáni V. vas.	Pázmány: Püünkösöd utáni V. vas.
Szent Péter és Pál	Pázmány: Szent Péter és Pál Illyés István: Szent Péter és Pál
Püünkösöd utáni VII. vas.	Pázmány: Püünkösöd utáni VII. vas.
Püünkösöd utáni VIII. vas.	
Püünkösöd utáni IX. vas.	
Püünkösöd utáni X. vas.	
Portiuncula	
Püünkösöd utáni XII. vas.	
Nagyboldogasszony	

A szentbeszédek jelentős mértékű, szó szerint megegyező kompilált részeket tartalmaznak Pázmány beszédeiből. Ez a szövegalkotás igen jellemző Kelemen Didák műveire, ennek kapcsán Pázmány-kompilációit több ízben is elemezte már a szakirodalom.¹⁴¹ A vizsgált anyagban például a Szent Péter és Pál napjára írt prédikáció a következőképpen kezdődik:

¹⁴⁰ GyÉL, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

¹⁴¹ OCSKAY, 1982, HARGITAI, 2001.

Pázmány Péter	Miskolci kézirat
<p>Mikor Isten az ő végetlen hatalmának erejével az Eget és Földet semmiből teremtette, azt mongya a' Sz. Irás, hogy ékesíteni akarván üszögében-lévő alkotmányát, negyedik nap két Világos Szövétneket helyeztetett az égbe, hogy egyik Nappal, másik Ejjel terjesztvén sugárit; nem-csak el-választanak a' Nappali állapotot az Etszakátul, hanem üdők változásit és esztendőök részeinek különbözését szerezvén, éltetnék, nevelnék, sok szép termésekkel gyümölcsöztetnék a' földi állatokat. Christus Urunk-is a' Lélek-szerént romlott világot újonnan teremtven üdvösségre, az Anyaszentegyházban (mely sokszor Menyországához hasonlított) Két csudálatos Világosító Fáklyát gyűjtött; hogy a' Tudatlanok setétségét elkergetvén, vezérellyék, éltessék, ékesítsék, gyümölcsöztessék a' sovány földnek magtalanságát. Ezek, a' kiknek emlékezetit a' mái napon böcsüllettel Innepellyük, Szent Péter és Pál Apostol: kiket, méltán nevezhetünk Vagy ama két Olaj-fának, mellyet Zacharias Proféta látott Isten szolgálattára talpon állani; hogy a' Híveket, üdvösséges Olajjal kövéritsék és gyógyítsák: Vagy a' Christus jegyes Mátkája két Emléjének, mivel ők, mint jó Dajkák, Lac potum dederunt, üdvösséges téjjel táplálták és nevelték az Isten Fiainak kisdedségét, vagy ama két Arany Cherubin-nak, mellyek egy-mást nézték és az Isten szekrényét szárnyokkal fedezték, mert Szent Péter és Szent Pál Aranyak voltak Isteni Szeretetekkel, egy-mást nézték tanítások egygységével; Isten Szekrényét fedezték, a' Hívek óltalmával; Vagy ama nevezetes két</p>	<p>A véghetetlen hatalmú Isten tsalhatatlan erejével az eget és a földet semmiből termtvén Sz. írás bizonságiból nyilván ki tetszik, hogy ékeséteni akarván üszögében lévő alkotmányát negyedik nap világos szövétneket helyeztetett az égbe, hogy egyik nappal, másik éjjel terjesztvén sugárit: nem-csak elválasztanak a nap álapottyát étszakátul hanem üdők változásit és esztendőök részeinek különbö-zését szerezvén, éltetnék, nevelnék, sok szép termésekkel gyümől-csöztetnék a földi állatokat. Christus Urunk-is a lélek-szerént romlott világot újonnan teremtven üdvösségre, az A-nyaszentegyházban mely sokszor Menyországához hasonlított két csudálatos világosító fáklyát gyűjtött, hogy a tudatlanok setétségét elkergetvén, vezérellyék, éltessék, ékesítsék, gyümölcsöztessék a sovány földnek magtalanságát. Ezek, a kiknek emlékezetit a mái napon böcsüllettel innepellyük, Szent Péter és Pál Apostol, kiket méltán nevezhetünk vagy ama két olaj-fának, mellyet Zacharias, Proféta látott Isten szolgálattára talpon állani, hogy a híveket üdvösséges olajjal kövéritésék és gyógyítsák, vagy a Christus jegyes mátkája két emnléjének, mivel ők, mint jó dajkák, üdvösséges téjjel táplálták és nevelték az; Isten fiainak kisdedségét.¹⁴³</p>

¹⁴³ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 1/f 20. kötet.

Oszlopnak, mellyekben helyezettte Salamon az Isten Templomának ékességét, és vastagságát: vagy a' Fő-pap mellyén fényeskedő Tizen-két drága kövek-közöt ama' két csudálatos Köveknek, mellyeket Isten, Doctrinam et Veritatem, Igazság tanításának nevezett, mivel, a' mint Sidó Jósef írja, azok-által jelentette Isten akarattját; szokatlan Világosságok villámlásit mutatván benne, mikor kedves vólt az Aldozat.¹⁴²

Az idézett szöveg nagyobbik része Pázmány-átvétel: némi rövidítéssel és variálással élt adaptálása során a minorita koncionátor. Az anyag szövegalkotási jellemzőit számos tekintetben emlékeztetnek Kelemen Didák kompilációs technikájára. Nem mellékes az sem, hogy a szövegkorpusz a miskolci minoriták levéltári anyagában lelhető fel – és Kelemen Didák is az itteni rendházban szolgált, és itt hunyt el 1744. április 21-én.

A vizsgált anyagot tehát elsősorban az rokonítja Kelemen Didák munkásságával, hogy Miskolcon, a 18. században, a kompiláció technikájának hasonló érvényesülése révén készült, mint az ő beszédei. Ráadásul beilleszthető a nyomtatásban megjelent Kelemen-korpuszba, amelynek kapcsán tudható, hogy készült ilyen anyag, és a minorita hitszónok készült is ennek megjelentetésére. Mindazonáltal a kutatás jelen szakaszában még nem mondhatjuk ki egyértelműen, hogy az anyag minden kétséget kizáróan Kelemen Didák gyűjteménye, ehhez további kutatások szükségesek. Annyi azonban bizonyosan állítható, hogy egyértelműen kimutatható benne az az irodalomtörténeti és prédikációírói hagyomány, amelyet kutatásaink Kelemen nevéhez kapcsolnak.

Mindazonáltal érdemes kiemelni, hogy az említett kompilációs technika jelenléte számos egyéb kérdést is felvet – éppen Kelemen Didák munkássága nyomán. Ma már számos adat alapján tudható, hogy a neve alatt megjelent prédikációk részben másodlagos szövegátvételek eredményei, sőt éppenséggel egy a miskolci minorita fondban lévő további (feldolgozás alatt álló) anyag igazolja, hogy Pázmány, Bernárd Pál és Kelemen munkáját tovább is kompilálták.¹⁴⁴

A 18. századi kompilációs szöveghagyomány bonyolult szerzőségi viszonyainak ismerete tehát óvatosságra int az egyes kéziratokat illetően. Igaz ez a miskolci

¹⁴² PÁZMÁNY, 1636, 1204–1205.

¹⁴⁴ Erről bővebben: MACZÁK, 2018, 159–166.

kézíratos prédikációkra is. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy nagyon hasonló szövegahagyományon alapul ez az anyag is, ráadásul a Kelemen Didák életútjához is szorosan köthető városban készült.

Önállóan megjelent beszédek

Kelemen Didáknak számos alkalmi és temetési beszédet tulajdonítanak, bár ezek egy részén nem tüntették fel a szerző nevét. Nem kizárt, hogy ehhez az eljáráshoz köze lehetett kompilációs tevékenységének is, hiszen könnyen előfordulhatott, hogy az adott beszéd az ő szájából hangzott el, szerzője azonban nem ő volt. Ocskay György ezekre vonatkozóan is megállapította, hogy szó szerinti szövegátvételeket tartalmaznak. Példa erre az – eddigi ismereteink szerint – első, nyomtatásban megjelent Kelemen-prédikáció, a Koháry Judit felett mondott gyászbeszéd, és az utolsó, Kelemennek tulajdonított, Krucsai János elhunyt alkalmából készült halotti búcsúztató¹⁴⁵ is.

Kelemen Didák 1728. október 2-án előljárójának, Ladányi Eleknek írt levelében említést tesz egy bizonyos Bernárd Pál elhunytáról:

Bár csak új esztendőre az Ur Istennek eő Szent Felséginek ingyen valo Szent Kegyelmeből lennének készek azon csekely praedikatiok [...] tovább is kérem Tisztelendő atyaságodat édes Tisztelendő Pater Regens atyám Uram, hogy az Tisztelendő jó emlékezetű Plebanus Bernárd Pál emlékezetit az mint fel tettem volt, ki ne hadgyák, mert requiescat in Sancta pace, ővé volt az Úr Istennek eő Szent Felséginek ingyen valo Szent Kegyelme által a' munka, enyim csak foldozás, elég én nékem Istennek hálá, hogy eddig hasznát vettem, e' nélkül hozzá sem kezdhettem volna: Nem itilem, hogy az Szent Szerzetnek az kisebbségire essek, nékem pedig nem lehet az máséval ditsekednem, azért hadd legyen édes Atyám Uram fel téve, jobbnak gondolom így, 's az én édes jó Istenem előtt kedvesebbnek lenni, kinél egyebet nem kívánok belölle.¹⁴⁶

A levélből kitűnik, hogy Kelemen Didák beszédeihez komoly köze volt Bernárd Pál nevű plébánosnak, aki ekkorra már elhunyt, bár 1735-ben megjelent egy úrnapi beszéd Bernárd Pál neve alatt. Bizonyos, hogy ez a szöveg attól a Bernárd Páltól származik, akit Kelemen Didák is megemlégett levelében, hiszen már a kortársak is megfigyelték, hogy Bernárd és Kelemen szövege számos ponton megegyezik. A protestáns Helmecki Komoróczy István a következőképpen fogalmazott erről:

¹⁴⁵ Vö. KECSKEMÉTI, 2008; KÓSZEGHY, 2013.

¹⁴⁶ GyÉL, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

két egyházi rendű Személyeket jegyzek meg, kik nyomtatásba Magyar nyelven, az Oltári Szentségről ki bocsátott Prédikációjok által, arra tzeleznak, hogy el *állatván tanítványinkat, magok után vonják.* Tsel. 20:30. Azért is lett, hogy Prédikációjokat ezek között hinteggették. Az *Első, Sz. Ferentz Szerzetiből való Minorita Barát:* ki Bátor Városa piatzán el 3r mondotta Prédikációját, és Nyomtatásba ki adta 1721. edik Esztendőbe: hová maga Nevét fel nem tette, jólehet, az, sokaknál, talám nálam is tudva vagyon; mellyel, mivel maga el halgatott, én is róla halgatok. Másodikat prédikállatta, és nyomtatásba ki bocsátotta 1735. ödik esztendőbe Tudós Bernárd Pál. Ugy látzik Prédikációjok meg fontolásából, hogy ezek egy más kezére jádtzottak: mert a' mit az Első rövidebben ellenünk ki-adott, a' Második azt ki szélesétette, és az Elsőnek, szavait, többire, ígéről ígére le irta. Éles elmének jelét találtam ugyan a' Prédikációkba; mind az által a' kettőt egybe vetvén, azonnal gyanúskodtam, hogy vagy az Elsőből irta le a' Második az egy formájú szókat; vagy pedig mind kettő más Tudós Ember munkájából. Nemis tsalatoztam meg ez gondolatomba. Mert mikor már ez Prédikációkra; nevezetesben a' bővítéssel valóra készítettet Feleletemnek vége felé közelétem volna, jöve kezemhez egy jóakarómtól, ama széles tudományú és nagy elméjő Cardinál Pázmány Péternek Kalauzos Irása, melynek XI edik Könyvébe, mind két Prédikációnak, többire, minden szavait ígéről ígére fel találtam [...] meg esmértem, hogy mind két Prédikálló az emlétet Papi Fejedelemnek elméjével böltselkedvén, és annak régi munkáját, újnak és maga munkájának tettetvén, akar hirre és ditséretre kapni; Az ilyen ember nevezetik a' Tudósoktól Plagiarius Librorum.¹⁴⁷

Vagyis Helmecki Komoróczy rájött a Bernárd- és Kelemen-szöveg szoros összefüggéseire és fel is hívta ezekre a figyelmet. Igaz, jegyzésében elsősorban arra fókuszált, hogy mindkét hitszónok Pázmány műveit használta forrásként. Ugyanakkor több olyan Bernárd-szöveg is szerepel Kelemen Didák beszédeiben, amelynek nem Pázmány a forrása. Bernárd Pál szövegei tehát megjelennek Kelemen Didáknál is. Ugyanakkor a Kelemen-levélből kiderül, hogy Bernárd Pál már nem élt 1728-ban. Ezen adatokból az tükröződik, hogy Kelemen Didák és Bernárd Pál prédikációinak volt egymáshoz köze, és az is, hogy a Bernárd neve alatt megjelent beszéd a szerző halála után láthatott napvilágot. Ezt támasztja alá a Bernárd-beszéd címlapja is, amelyen a korszakban szokatlan módon nem tüntetik fel a beszéd elhangzásának helyét és idejét. A fentiek nyomán nagyon könnyen elképzelhető, hogy az 1735-ben megjelent Bernárd-szöveg Kelemen Didák közreadói munkájának köszönhető.

A *Busza fejeke* című kötet előszavában arra is utal Kelemen Didák, hogy a munka oroszlánrésze Bernárd Pálé volt (aki a kiadást nem érthette meg). Vagyis Bernárdrnak

¹⁴⁷ GNATERETH, 1741, 3^r.

komoly szerepe van a Kelemen Didák-életműben. Bár együttműködésükről igen kevés adatunk van, a fentiek nyomán joggal sorolhatjuk a Bernárd Pál-prédikációt a Kelemen Didákhoz kapcsolható egyházi beszédek közé.

Források

Kelemen Didák *Buza fejek* című gyűjteményének előszavában a következőképpen fogalmazott:

A' Felséges Mindenható Ur Isten, véghetetlen Irgalmasságából annyira gondot viselt mindenkor a' szegényekre és szükölködökre, hogy több kegyes Atyai áldási között, az Aratok után el hullott, 's meg maradott *Buza fejeket* is azoknak táplálására rendelte [...]. Gondot viselt több szükölködő szolgája között reám-is igyefogyott szegényre azon véghetetlen Irgalmasságú Felség, midön szent szolgálattában hiven el járó és szorgalmatosan Arató munkási után: az az: az Anyaszentegyházban hiven tanító Sz. Atyák, és az ő Parancsolatit és törvényt szorgalmatosan hirdető Praedikátorok után számomra-is annyi Buza fejeket hagyott, hogy azokkal nem csak magam fogyatkozásának eleget tehetnék, hanem más nálam inkább szükölködöknek is nyujthatnék segedelmet.¹⁴⁸

A fenti szöveg nyomán joggal gondolhatjuk, hogy nem csupán a korban szokásos alázatossági formula miatt hivatkozott Kelemen Didák elhagyott és általa felhasznált búzafejekre, amelyek révén ő is segíthet másokat. Korábban idézett levelében Bernárd Pál segítségére hivatkozott, és az is tudható, hogy a következőket írta 1729. szeptember 3-án Károlynak Miskolcra:

Az magam számomra pedig egy Praedicatiós könyvet *Kalauzzal* együtt, ha Isten eő Szentfelsége aláhozza Excellenciádat, kérem alázatosan méltóztassék hozni, mert még itt semmi könyveink nincsenek.¹⁴⁹

Ez a kérés egyértelműen a hitszónoké, sőt a kompilátoré – azaz Kelemen Didák nem egyéni, lelki olvasmányként kérte a jelzett műveket.

A Bernárd Pál-kérdés

A fellelt források nyomán joggal feltételezhetjük, hogy Kelemen Didák számos művéhez volt köze Bernárd Pál tevékenységének is. Ezt támasztják alá azok a

¹⁴⁸ KELEMEN, 1729, B3r.

¹⁴⁹ KELEMEN, 1979, 221.

szövegrészek is, amelyek mindkét hitszónok szövegében megtalálhatók, de nem ismeretesek más műből. Példa erre a következő szövegrész is:

Bernárd Pál	Kelemen Didák
Szent András életiben olvassuk; hogy aztmondgya vala a' Tyrannusnak: Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok, a' ki jól lehet fel áldoztatott, és az ő Teste igazán étettetik a' kösségtül, még-is éppen és élebenen meg-marad. ¹⁵⁰	Szent András életiben olvassuk; azt mondgya vala a' Tyrannusnak: <i>Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok, a' ki jól lehet fel áldoztatott, és az ő Teste igazán étettetik a' kösségtül, még-is éppen és élebenen meg-marad.</i> ¹⁵¹

A fentiek nyomán joggal vélelmezhető, hogy Kelemen és Bernárd munkája szoros összefüggésben állt egymással, és nemcsak azon az alapon, hogy mindketten Pázmány-művet kompiláltak prédikációjukban. Kérdés azonban, hogy pontosan milyen kapcsolatban is állt egymással a két személy. Hogyan és miért dolgoztak együtt? Parancsra? Felkérésre? Netán „munkaközösségben”? Egyikük segítséget kért, másikuk segítséget ajánlott?

Tovább nehezíti a kérdések megválaszolását, hogy Bernárd Párról jószerivel semmit nem tud az irodalomtudománnyal foglalkozó szakirodalom a fent leírtakon kívül. A különféle segédletekben is eltérő adatokkal szerepel, hol minoritának tartják, hol világi papnak.¹⁵² A bizonytalanságokra való tekintettel az 1882-es minorita névtár nem is ismeri (mivel neve nem található a provincia halottainak jegyzékében).¹⁵³ Ezzel szemben Monay Ferenc mégis felvette Bernárd Pált a minorita rend irodalmi munkásságát feldolgozó munkájába, hivatkozva az „okadatulás bizonytalanságára”.¹⁵⁴ Kelemen Didák forrásértékű leveléből pedig csupán annyi derül ki tényszerűen, hogy a tudós plébános, az 1728-ban már elhunyt Bernárd Pál tevékenysége segítette az ő irodalmi munkásságát.

A történelmi és egyháztörténeti források tanúsága szerint valóban élt ilyen nevű plébános, aki ismert hitszónok is volt, mégpedig a 17. század végén. Születési dátuma jelenleg még nem ismeretes, de az igen, hogy ónodi (1667–1668 táján),¹⁵⁵

¹⁵⁰ BERNÁRD, 1735, 20–21.

¹⁵¹ KELEMEN, 1729, 216.

¹⁵² MERCS, 2008, 128–129.

¹⁵³ MERCS, 2008, 129.

¹⁵⁴ MERCS, 2008, 129.

¹⁵⁵ Heves Megyei Levéltár (XII-3/É/22. Fasc. SSS. Nr. 9. (1667) és Nr. 75. (1668). Az adatra Mihalik Béla Vilmos hívta fel figyelmem.

szepesi,¹⁵⁶ majd jászberényi¹⁵⁷ plébánosság után a kassai dómban (1677–1682) teljesített szolgálatot.¹⁵⁸ 1679-től egri kanonok,¹⁵⁹ 1680-tól pankotai esperes volt.¹⁶⁰ Irodalmi munkásságához vélhetően szorosan nem tartozó, ám kortörténeti szempontból igen érdekes adat, hogy a pálos rend mártírjával Csepelényi Györggyel együtt elrabolták a kurucok, és Bernárd a szabadulása ügyében levelet írt a püspöknek.¹⁶¹

Ha tehát ez a Bernárd Pál megegyezik Kelemen Didák „munkatársával” – és minden jel arra mutat, hogy igen –, akkor kettejük szerzői kapcsolata viszonylag egyszerűen leírható. Mivel Bernárd 1682-ben halt meg (ez az adat biztos),¹⁶² Kelemen Didák pedig 1683-ban született,¹⁶³ nem ismerhették egymást. Vagyis Kelemen Didák már a *Buza fejek* című kötet esetében is hagyatékból dolgozott.

Bernárd Pál a kéziratos források tanúsága szerint ismert hitszónok volt a maga korában, többek között feljegyezték róla a kassai jezsuita diáriumban, hogy 1677. december 3-án Xavéri Szent Ferenc ünnepén ő mondta a jezsuitáknál a magyar prédikációt.¹⁶⁴ Ebből adódik a feltételezés, hogy az a „valami”, amelyre a korábban idézett Kelemen Didák-levél is utalt, aminek a minorita hitszónok nagy hasznát vette, s ami nélkül hozzá sem kezdhetett volna saját *Buza fejek* című kötetéhez, vélhetően egy Pázmány-kompilációkat tartalmazó Bernárd-kézirat lehetett.

Ezt a feltételezést erősíti az a Bernárd Pál neve alatt 1735-ben megjelent prédikáció is,¹⁶⁵ amely *Kalauz*-átvételek mellett a Kelemen Didáknak tulajdonított 1721-es úrnapi beszédet¹⁶⁶ és a Kelemen Didák neve alatt megjelent, 1729-es, *Buza fejek* című kötet böjt IV. vasárnapra írt prédikációjának jelentős részét is tartalmazza.¹⁶⁷ Ennél pontosabbat azonban jelen tudásunk szerint nem mondhatunk a szövegek keletkezéséről. Az életrajzi adatok azt igazolják, hogy az 1735-ös beszéd semmiképpen sem jelenhetett meg Bernárd Pál életében, tehát a kapcsolódó szöveggondozás leginkább Kelemen Didákhoz köthető. Nagy kérdés viszont, hogy a minorita hitszónok szó szerint közreadott egy „eredeti” Bernárd-

¹⁵⁶ *Relationes*, 1994, 198.

¹⁵⁷ KONCSEK, 2001, 212; MOLNÁR, 2005, 69.

¹⁵⁸ Kelemen Didák többször idézett levelében is plébánosként említi Bernárd Pált.

¹⁵⁹ NOVÁKY, 1908, 226.

¹⁶⁰ NOVÁKY, 1908, 226.

¹⁶¹ *Relationes*, 1994, 198.

¹⁶² „Archidiaconus de Pankota a r. d. Paulus Bernard mortuus est.” NOVÁKY, 1908, 227.

¹⁶³ Ebben minden életrajzíró és forrás megegyezik.

¹⁶⁴ BEK, Kézirattár, Ab 86/I. fol. 121r. Az adatra Mihalik Béla Vilmos hívta fel figyelmem.

¹⁶⁵ BERNÁRD, 1735.

¹⁶⁶ [KELEMEN], 1721.

¹⁶⁷ KELEMEN, 1729.

szöveget, vagy a – feltételezett – Bernárd-kézirat nyomán összeállított egy újabbat, s azt adatta ki tiszteletből a korábban élt hitszónok neve alatt.

Az újonnan fellelt adatok nyomán egyszerűbbnek tarthatjuk a hitszónokok kompilációs módszerét: míg a korábbi kronológiai sorrendből és a szövegösszevetésből úgy tűnt, hogy Bernárd a közvetítő Kelemen-szövegek mellett gyakorta átlapozta az ősforrásnak tekinthető Pázmány-köteteket is, az újabb értelmezés szerint a legtöbb esetben egyszerűsítő folyamat rekonstruálható, amint ezt az alábbi példa is igazolja. Ebből kitűnik, hogy Bernárd nagyobb mértékben kompilálta a Pázmány-szöveget, míg Kelemen Didák részéről szöveghagyást tapasztalhat az olvasó.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltya: <i>Quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum?</i> Mint adhattya ez nekünk az ő Testét, hogy megegyük? Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, és azt felellyed: a mint egy darab sárból egész embert formáhatott; a mint semmiből mindent alkotott egy mondással, oly könnyü néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum, ez az én Testem, a kenyeret testé változtatni.</i> Moyses idejében, menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt szereznek az Oltári-szentségnek?¹⁶⁸</p>	<p>Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltya <i>quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum,</i> mint adhattya ez nekünk az ő testét hogy meg együk? Sz. János 6. rész. 53. vers. Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, es azt felellyed: A mint egy darabb sárból egész embert formáhatott; a' mint semmibül mindent alkotott egy mondással, olly könnyü néki a' maz mondással. <i>Hoc est Corpus meum ez az én testem, a' kenyeret testé változtatni.</i> Moyses idejében menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt Szereznek az oltári szentségnek!¹⁶⁹</p>	<p>Ha azért tusakodik okosságunk, és azt kiáltja: <i>Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?</i> mint adhattja az ő testit, hógy meg együk? emlékezzel Istennek régi csuda tételiről, és azt felellyed: a' mint egy darabb sárból egész embert formáhatott, a' mint semmiből mindent alkotott egy mondásával; oly könnyü néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum, ez az én Testem, a' kenyeret testé változtatni.</i>¹⁷⁰</p>

Bernárd Pál munkamódszere rekonstruálható abban a korábban Kelemen Didáknak tulajdonított esetben is, melynek során a forrásszöveg egyik idézetét meghagyta, majd az ennek margóján jelzett hivatkozásokat a főszövegbe írta, majd

¹⁶⁸ PÁZMÁNY, 1636, 712.

¹⁶⁹ BERNÁRD, 1735, 12.

¹⁷⁰ KELEMEN, 1721, 5.

ezt kombinálta a latin idézet magyar fordításának ugyancsak főszövegbeli szerepeltetésével. Megjegyzendő az is, hogy a kiemelt részt megelőző, illetve követő sorok is megegyeznek Bernárd és Kelemen prédikációjában.

Pázmány Péter		Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>Nam tanto DEVS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro hominibus et indigna suscepit.¹ Si DEO indigna, hominibus necessaria; ita jam DEO digna, quia nihil tam dignum DEO, quam salus hominis.² Sz. Jeronymus: <i>Quanto sunt humiliora quae pro me passus est CHRISTVS, tanto plus illi debeo; Contra Helvidium, subsinem.</i>¹⁷¹</p>	<p>¹Greg. Hom. 6. in Evang. ²Tertull. 2. Contra Marcionem, c. 27. ³Hieron. Cont. Helvid. Sub finem.</p>	<p>Hallyad Sz. Gergely tanítását, <i>Hom. 6. in Evang. Tanto DEUS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro hominibus et indigna suscepit.</i> Annál méltábban kell az Istent tisztelni, menél méltatlanabb dolgokat az emberekért fel vállalt. Hasonlót ír <i>Tertulianus 2. contra Marcionem Cap. 27.</i> Hasonlót szent <i>Hieronimus contra Helv. sub finem.</i>¹⁷²</p>	<p>Hallyad szent Gergely tanítását, <i>Hom. 6. in Evang. Tanto DEUS ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro hominibus et indigna suscepit.</i> Annál méltábban kell az Istent tisztelni, menél méltatlanabb dolgokot az emberekért fel vállalt. Hasonlot ír <i>Tertulianus 2. contra Marcionem Cap. 27.</i> Hasonlót szent <i>Hieronimus contra Helv. sub finem.</i>¹⁷³</p>

Míndez megint csak azt erősíti, hogy a Bernárd-szöveg jóval hamarabb keletkezett, mint ahogy nyomtatásban napvilágot látott.

Bernárd Pál és Kelemen Didák munkássága tehát szorosan összefügg, és joggal vélelmezhető, hogy Kelemen Didák kompilációinak jelentős része közvetítő forrás révén, vélhetően kéziratból került a Kelemen-életműbe – elsősorban a *Buza fejek* című gyűjteménybe. Sok esetben ez az összefüggés azonban feltárhatatlan jelenlegi adataink birtokában, ezért a Bernárd-szövegeket külön nem jelöltem a források között, ám az ő neve alatt megjelent beszédet felvettem a Kelemen-szövegek közé.

¹⁷¹ PÁZMÁNY, 1636, 840–841.

¹⁷² BERNÁRD, 1735, 28–29.

¹⁷³ KELEMEN, 1729, 225.

Pázmány Péter

Kelemen Didák prédikációinak legjelentősebb, igazolható forrásai Pázmány Péter művei, prédikációgyűjteménye és *Kalauza*:

1. Pázmány: Ádvent I. vas. I.
2. Pázmány: Ádvent III. vas. II.
3. Pázmány: Karácsony
4. Pázmány: Karácsony II.
5. Pázmány: Kiskarácsony utáni vas.
6. Pázmány: Böjt III. vas.
7. Pázmány: Böjt V. vas.
8. Pázmány: Nagypéntek I.
9. Pázmány: Nagypéntek I.
10. Pázmány: Nagypéntek I.
11. Pázmány: Nagypéntek II.
12. Pázmány: Húsvét I.
13. Pázmány: Húsvét utáni V. vas. II.
14. Pázmány: Húsvét utáni V. vas. II.
15. Pázmány: Hatvanadvas. I.
16. Pázmány: Hetvenedvas. I.
17. Pázmány: Pünkösöd után XV. vas.
18. Pázmány: Pünkösöd után XV. vas.
19. Pázmány: Pünkösöd után XVII. vas.
20. Pázmány: Pünkösöd utáni IV. vas.
21. Pázmány: Pünkösöd utáni V. vas.
22. Pázmány: Pünkösöd utáni VI. vas.
23. Pázmány: Pünkösöd utáni VI. vas. I.
24. Pázmány: Pünkösöd utáni XIII. vas. II.
25. Pázmány: Pünkösöd utáni XV. vas.
26. Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas.
27. Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas. I.
28. Pázmány: Pünkösöd utáni XXIII. vas. I.
29. Pázmány: Úrnapja II.
30. Pázmány: Úrnapja II.
31. Pázmány: Vízkereszt utáni II. vas. I.
32. Pázmány: Vízkereszt utáni II. vas. II.
33. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. I.

1. Pázmány: *Kalauz* III.
2. Pázmány: *Kalauz* V.
3. Pázmány: *Kalauz* VIII.
4. Pázmány: *Kalauz* XI.
5. Pázmány: *Kalauz* XI.
6. Pázmány: *Kalauz* XI.
7. Pázmány: *Kalauz* XI.
8. Pázmány: *Kalauz* XI.
9. Pázmány: *Kalauz* XIII.
10. Pázmány: *Kalauz* XIV.
11. Pázmány: *Kalauz* XV.

Kelemen Didák elsősorban vasárnapi beszédeket vett át, de Illyés gyakorlatával szemben a *Kalauz* számos szövegét is felhasználta. A szó szerinti átvételekre példa az a Kelemen Didák-féle két halotti beszéd is, melyek egyike Koháry Judit, másika az ő leánya, Csáki Krisztina felett hangzott el, hat év különbséggel.

A két úriasszony felett mondott, Kelemen Didákhoz kapcsolható halotti beszédek számos Pázmány Pétertől kompilált szövegrészt tartalmaznak. A két szöveg közös vonása, hogy mindkettő esetében jelentős mértékben támaszkodott a kompilátor Pázmány Pünkösöd utáni XV. vasárnapra szánt beszédére, ami a halálról szól.

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>A'kik a' Halál Képét le-írták, formáját úgy rendelték, hogy abból meg-ismértetnék minnyájunk állapotya. Szem-nélkül irván a' Halált, azt példázták; hogy a' Halál méltóságra nem néz: személy-válogatás-nélkül Pápát, Császárt, Iffiat, Vént, Szegényt, Bóldogot egy-aránt el-viszen. Fül-nélkül irván, ismértették; hogy senki könyörgését, supplicálását, sivását, rivását elő nem vészi: a' Bőlcsek okoskodásit, az Ékesen-szóllók hitetésit, a' Prókátorok mesterséges fogásit fülébe nem ereszti, senki óhajtása, senki jajgatása, senki könyörgő vagy hízelkedő szava nem fog rajta. Mezitelen irván, jelentették, hogy semmi szépségen és gazdagságon nem</p>	<p>A'kik a' halál képét le-írták, formáját úgy rendelték, hogy abból meg-ismértetnék minnyájunk állapotya. Szem nélkül irván a' halált, azt példázták: hogy halál méltóságra nem néz: személy válogatás nélkül Császárt, Királyt, iffiat, vént, szegént, bóldogat egyaránt el-viszen. Fül nélkül irván, ismértették: hogy senki könyörgését, supplicatióját, sivását, rivását, bé-nem vészi, a' tudósok okoskodásit, az ékesen szóllók hitetésit, a' Prókátorok mesterséges fogásit, fülébe nem ereszti, senki könyörgő vagy hízelkedő szava nem fog rajta. Mezitelen irván, jelentették: hogy semmi szépségen, és gazdagságon nem kap, senki kéncsit, ajándékot bé-nem vészi. Végezetre kezében egy nagy kaszát vágolág irván,</p>

kap: senki kincsét és ajándékát bé nem vészi. Végezetre, kezében egy nagy kaszát vágólan írván, és a mellé ilyen mondást függesztvén: Nemini parco, senkinek nem kedvezek, arra mutattak, hogy valamint a kaszás a füvekben válogatást nem téssen, hanem noha egyik magasabb másíknál, egyik szeb másíknál, de egy-aránt mind levágja, egy rakásba hánnya, úgy a halál nem nézi, hogy emez hatalmasb vagy gazdagb, szeb vagy ifiab, erősebb vagy bölcsebb, hanem egyenlőképpen le-kaszál, földhöz vér és oly egy-arányúvá téssen mindeneket, hogy a' holt csontok-közöt megválogatható külömbsege nem marad az embereknék. Azért, Statum est, végezésből ment-ki, változhatatlan és múlhatatlan törvény, hogy egyszer minnyáján meg-hallyunk.¹⁷⁴

és mellé ilyen mondást függesztvén: nemini parco senkinek nem kedvezek; arra mutattak, hogy valamin-képpen a' kaszás a' füvekben válogatást nem téssen; hanem noha egygyik magosabb másíknál, egygyik szebb másíknál; de egyaránt mind levágja, rakásba hánnya; úgy a' halál nem nézi, hogy eme' hatalmasbb, szebb, vagy iffiabb, erősebb, vagy gyengébb; hanem egyenlőképpen le-kaszál, földhöz vér, s' oly egyarányúvá téssen mindeneket, hogy a' holt csontok között meg-válogatható külömbsege nem marad az embereknék. Azért végezésből ment-ki a' változhatatlan törvény, hogy egyszer minnyáján meg-kell halnunk, s' nem csak meg kel halni; hanem hamar való időn kel annak lenni, mert Sz. Pál mondása szerént: Tempus breve est, rövid az idő: meg-rövidültek napjaink, nem élünk most annyit, mint a' régiek, nyolcz, kilencz száz esztendőket.¹⁷⁵

Makula nélkül való tükkör

A *Buza fejek* című kötet szó szerint kompilált forrásai közé tartozik a *Makula nélkül való tükkör* című kegyességi mű is, mely 1712-ben jelent meg magyarul, ezért ennek kompilálása – eddigi ismereteink szerint – Kelemen Didák (vagy más 18. századi szerző) munkája kellett, hogy legyen, és semmiképpen sem Bernárd Pálé (vagy más 17. századi szerzőé).

Kelemen kompilatori tevékenységét támasztja alá az az adat is, mely szerint a *Makula nélkül való tükkör* fordítója, Újfalusi Judit (akit három ízben is, 1722-ben, 1728-ban és 1738-ban a nagyszombati zárda főnöknőjévé választottak) Újfalussy András és Károlyi Éva leányaként látta meg a napvilágot. Károlyi Éva pedig Kelemen Didák egyik legfőbb pártfogója, Károlyi Sándor testvére volt. Ily módon tehát akár pártfogója révén is hozzájuthatott a minorita hitszónok a kötethez.

A kegyességi mű a *Buza fejek* kötet legismertebb és legterjedelmesebb beszédének, a második nagypénteki prédikációnak legfőbb forrása volt. Érdekes

¹⁷⁴ PÁZMÁNY, 1636, 959-960.

¹⁷⁵ KELEMEN, 1724, D1^v.

módon máshol nincs nyoma Kelemen Didák gyűjteményében, holott nyilvánvalóan ez utóbbi kötetben is helyet kaptak a Jézus életével foglalkozó részek.

E forrás felhasználásának különös jelentősége, hogy sajátosan a magyar és sajátosan a ferences hagyományhoz kötődő műről beszélhetünk. Lauf Judit és Kovács Eszter kutatásai¹⁷⁶ kétséget kizáróan igazolták, hogy Újfalusi Judit az általa csehől fordított Krisztus-életrajzba fontosnak tartott belemásolni a magyar hagyományban erősen meggyökerezett, az eredeti műből, Martin Cochem *Das grosse Leben Christjének* cseh változatából viszont hiányzó jeleneteket is.

Újfalusi Judit szövegszerkesztői és fordítói eljárására az jellemző, hogy a fordítás során kisebb rövidítésektől eltekintve hűen követte az eredetit egészen addig, amíg Krisztus passiójához nem ért. Ettől kezdve élt írói szabadságával, az eredeti művet új fejezetekkel bővítette, a meglévő fejezeteket pedig gyakran át is írta. Lauf Judit szerint:

ez az „írói szabadság” egy nagyon erős kötelék következménye volt. A nagyszombati apáca, Újfalusi Judit saját rendjének és rendházának évszázadokon átívelő élő hagyományát szötte bele a klarisszák legfőbb olvasmányába, Krisztus szenvedéstörténetébe. [...] A magyar hagyományon nevelkedett nagyszombati apáca e nélkül nem érezte teljesnek Krisztus kínszenvedésének útját.¹⁷⁷

Amikor a Pázmány-szövegek közé a *Makula nélkül való tükkör* szavait illesztette, lényegében ugyanezt tette Kelemen Didák is.

A Kelemen-prédikáció szempontjából különösen érdekes az Újfalusi-féle Cochem-fordítás úgynevezett ácsjelenete. A *Miként Urunk Jézus meg-fogását a Szűz Máriának hírré vitték* (78. rész) című fejezetben Újfalusi Judit alapvetően a cseh szöveget követte, de szövegrész végét egy bekezdéssel kibővítette. A cseh eredetiben a Márta házában kétségek közt gyötrődő Szűz Máriának Jézus legkedvesebb tanítványa, János evangélista hírül viszi, hogy fiát Jeruzsálemben elfogták. Nagy sírások közepette az Istenanya az asszonyokkal és Jánossal elindul a városba, hogy még életben találja Jézust.

Lauf Judit felhívja rá a figyelmet, hogy az *Érsekújvári kódexen* (amely bizonyosan Újfalusi Judit közvetlen forrása volt) és a *Makula nélkül való tükkörön* kívül egyetlen nyelvemlékünkben sem találkozunk ezzel az apokrif jelenettel. Szerepel ugyan két magyarországi latin forrásban – a *Sermones Dominicales*ban, és az OSZK Cod. Lat. 279 jelzetű kódexében –, ezek azonban egymásnak és a magyar változatnak is csak szövegvariánsai, nem lehet őket egymásból eredeztetni.

¹⁷⁶ LAUF, 2012; KOVÁCS, 2013.

¹⁷⁷ LAUF, 2012, 382.

A Lauf Judit által vizsgált szövegrész megtalálható Kelemen Didák második nagypénteki prédikációjában is, igaz Kelemen Didák másképp fejezte be az ácsjelenetet, és néhány adatszerű vonatkozásban is különbözik a két szöveg:

<i>Makula</i>	Kelemen Didák
<p>De mikoron a Várasban mennének, a szél lámpássokat el fújá, és világ gyújtásért egy házhoz bémenének, és ott látták hogy egy Ács keresztfákat csinál. Monda a Szüz Mária Magdolnának: Édes leányom kérek kérdez meg kinek csinállya ez kereszt fákat? És megkérdvén, mondá az Ács hogy a ketteit két Tolvajnak, a harmadikát a Názareti Jesusnak, kit csak ezen éjjel fogtak meg. Ezt midön hallotta volna a Szüz Mária, a kereszt fára borúla, és sírva mondgya vala: Fiam, Fiam, én gyengeséges Fiam, Fiam Jézus, honnét érdemletted ezt? Lám senkinek nem vétettél. De látván az ács hogy nem dolgozhatna, kitzsigálá a Szüz Máriát, mert fél vala a Sidó Fejedelmektül. Oh ember gondold meg micsoda keserüséget vallott akkor az édes Szüz Mária.¹⁷⁸</p>	<p>A' várasba menvén a' szél lámpássokat el fújá, és világ gyújtásért egy házhoz bé-térvén, látták, hogy egy Acs kereszt fákot csinál, 's kérdezvén kinek csinálá? azt felelé: ketteit két Tolvajnak, a' harmadikát a' Nazáreti Jesusnak, kit csak ezen éjjel fogtak meg. Midön hallotta volna a' Szüz Maria, a' kereszt fára borúla, ' s keservesen sira mondván: Fiam! Fiam! édes Fiam Jésus! honnan érdemleted? senkinek sem vétettél, hanem mindenekkel jót tettél. Kajfás házához jutván mennyit szenvedett ottan, 's az Pilátus udvarában Sz. Fia keserves szenvedésit, 's ostorozásit látván, ezt volta képpen le nem írhatni.¹⁷⁹</p>

Kelemen Didáknál tehát nem szerepel Mária Magdolna az idézett jelenetben, illetőleg az maga az ácsjelenet sem fejeződik be a *Makula nélkül való tíkő*rben jelzett elzavartatással. Mária szavait is némiképpen módosítva – „mindenekkel jót tettél” – közli a minorita hitszónok. Kelemen Didák beszéde ilyen módon sajátosan magyarországi és sajátosan ferences ízt kapott a kompiláció révén, bár vélhetően ez utóbbinak ilyen mélységben maga sem volt tudatában. Az azonban elgondolkodtató, hogy az egyértelműen jezsuita sajátosságokat hordozó források közé a *Makula nélkül való tíkő*r révén saját rendjének lelkiségéhez közelebb álló forrást kompilált a minorita hitszónok.

Ha a Kelemen Didák és Bernárd Pál írói kapcsolatára vonatkozó megállapítások a későbbiekben – további kéziratok remélt felbukkanása révén – igazolódnak, egyszersmind az is bebizonyosodik, hogy Kelemen Didák kompilációja,

¹⁷⁸ *Makula nélkül való tíkő*r, 1712, 340.

¹⁷⁹ KELEMEN, 1729, 321.

„foldozása” egyértelműen a *Makula nélkül való tükkör* című, kimondottan a magyar ferences hagyományhoz kapcsolódó mű. Korábbi írásaimban részletesen bemutattam filológiai és stiláris eszközökkel is, hogy a Kelemen Didák-beszédekbe illesztett Pázmány-szövegek mennyiben illeszkedtek a jezsuita hagyományba, s ezért nem véletlen, hogy a minorita hitszónok saját rendjének lelkiségéhez közelebb álló művel egészítette ki beszédét ezek helyett.

Lépes Bálint

Lépes Bálint *Az halandó és ítéltre menendő teljes emberi nemzetnek fényes tükköre* és *Pokoltól rettentő és mennyei bódogságra édesgető tükkör* című, Prágában 1616-ban, illetve 1617-ben megjelent kétkötetes művében Gabriele d’Inchino nyomán a négy utolsó dologról – halál, ítélet, pokol, mennyország – elmélkedett. Jóllehet ezek felsorolása, ismertetése gyakorta használt eleme az ádventi prédikációknak,¹⁸⁰ ezért akár más forrásra is gyanakodhatnánk, a Lépes-szöveg forrás voltát Kelemen Didák *Buzza fejek* című kötetében szó szerinti egyezések igazolják. Erre példa az alábbi idézetpár is:

Lépes Bálint	Kelemen Didák
<p>VII. Napon, minden kövek megh repe-dezének, es hegyek egymásba omladóznak, az vakmerő szüünek meg feddesére: <i>Cor durum, male habebit in die novissimo</i>. VIII. Napon; minden röpöllő állatok, az mezőkre gülekeznek, mindenik az ő nemé szerint, az embereknek gyalázattáira, hogy ök okossággal birvan, ritkan, avagy soha nem viseltenek gondot üdvösségekre. IX. Nap, az kegyetlen fene vadak, az hegyekből ala szallanak az emberek közze, es vélek eggiüt maradvan, senkit meg nem sértnek; azoknak kissebségére leszen ez, az ő szeledesegek, kik özvegyeket, árvákat, nyomorúttakat, haborgattak. X. Nap, egyenessel eszen az föld, annak ki ielentesére, hogy el iő az, az üdö, mely mindeneket egyenlöve teszen egy massal, ugy hogy nem leszen több Vr,</p>	<p>Heted nap minden kövek meg repe-deznek, és minden hegyek egymásra omlanak a’ vak merő szíveknek meg feddesére. Nyolczad nap, minden repülő állatok a’ mezzőkre gülekeznek, mindenik az ő neme-szerént az embereknek gyalázattáira, kik okossággal birván, ritkán vagy nem-is viseltek gondot idvösségekre. Kilenczed nap, a’ kegyetlen fene vadak a’ hegyekből alá szállanak, az emberek közé, és vélek egygyütt maradván senkit meg nem sértenek, azoknak kissebségekre leszen ez, kik az özvegyeket, árvákat nyomorgatták háborgatták. Tized nap, igyenessé leszen a’ föld, annak jelenségére, hogy el jő az az az idő, mely mindeneket egyenlővé tésszen egy mással, úgy hogy nem leszen többé Ur, és szolgál,</p>

¹⁸⁰ Erről bővebben: RAJHONA, 2008.

es szolgál, hatalmas, es birodalom alá vetét, gazdag es szegeny, az mint mast vagy on az állapot kösztünk. ¹⁸¹	hatalmas és birodalom alá vettetett, gazdag, és szegény, a' mint most vagy on az állapot közöttünk. ¹⁸²
---	--

Káldi György

Lukácsy Sándor,¹⁸³ majd Hargitai Andrea¹⁸⁴ is felhívta a figyelmet Kelemen Didák Vízkereszt utáni második vasárnapi beszédére, melynek jelentős hányada Káldi György hasonló alkalomra írt művei közül az első prédikáció harmadik részéből táplálkozik. Jó példa erre az alábbi szövegrész is:

Káldi György	Kelemen Didák
Hasonló-képpen meg-csalatkoznak azok is, kik az el-múlandó Szépségre tekintnek a' Házasságban: Mert, a' mint <i>Caelius Rhodiginus</i> írja, mint a' szalmában a' tűz hamar fel-lobban, de hamar-is el-aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szempillantásban el-múlik az új Házások szerelme, melyet csak a' testi szépség szerzett, ha a' jó erkölchel nem támogattatik. ¹⁸⁵	Meg-csalatkoznak azok is, kik az el-múlandó szépségre tekintnek a' Házasságban: mert a' mint <i>Caelius Rhodiginus Lib. 28. C. 21.</i> írja, mint a' szalmában a' tűz hamar fel lobban, de hamar el is aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szempillantásban el múlik az új Házások szerelme, melyet csak a' testi szépség szerzett, ha a' jó erkölccsel nem támogattatik [...]. ¹⁸⁶

¹⁸¹ LÉPES, 1616, 61.

¹⁸² KELEMEN, 1729, 5.

¹⁸³ LUKÁCSY, 1994, 159.

¹⁸⁴ HARGITAI, 2001, 638.

¹⁸⁵ KÁLDI, 1631-A, 152.

¹⁸⁶ KELEMEN, 1729, 106.

Kelemen Didák

Kelemen Didák olykor újra felhasználta egy-egy olyan szövegét is, amelyet korábban már más beszédében közreadott. Ilyen módon tehát a források közé tartoznak a következő prédikációk is:

1. Kelemen Didák: Krucsai Márton felett
2. Kelemen Didák: *Leleki öröm*
3. Kelemen Didák: Úrnapja / Kelemen Didák: *Buzza fejeke*

Ezek közé tartozik 1737-es, miskolci templomszentelési beszéde, a *Szentmise*, melyben szó szerint szerepelnek az 1732-es, nyírbátori templomszentelési beszéd (*Leleki öröm*) bizonyos részei.¹⁸⁷ Nyilván az alkalom hasonlósága inspirálhatta szövegátvételtre a hitszónokot. Ocskay György kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy mindkét beszéd tartalmaz Pázmány-szövegeket, ám ismeretesek olyan beszédrészek is, amelyek szó szerint megegyenek a két szövegben, de nem Pázmánytól származnak. Szó szerinti egyezőségüket a következő idézetpár is igazolja:

Kelemen Didák, 1732	Kelemen Didák, 1737
Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tön Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében. ¹⁸⁸	Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tön Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében. ¹⁸⁹

Az 1732-es szöveg olyan részeket is tartalmaz, amelyek Kelemen Didák 1727-ben megjelent beszédében, majd 1729-ben kiadott gyűjteményes kötetében is helyet kaptak (az 1727-es úrnap beszéd ugyanis bekerült az 1729-es gyűjteményes kötetbe):

¹⁸⁷ KELEMEN, 1732.

¹⁸⁸ KELEMEN, 1732, [19].

¹⁸⁹ KELEMEN, 1737, [14].

Kelemen Didák, 1729	Kelemen Didák, 1737
<p>Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos Testednek és vérednek vétele által nyujcs ki a' te aldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedett, 's aldgy meg minnyájunkat. Szent András életiben olvassuk; azt mondgya vala a' Tyránnusnak: Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jól lehet feláldoztatott, és az ő Teste igazán étetik a' községtől, még is éppen, és elevenen meg marad.¹⁹⁰</p>	<p>Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos testednek, és vérednek vétele által nyujcsd ki a' te áldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedet, és áldgy meg-minnyájunkat. Szent András Apostol, mikor a' Tyrannustól kénszerítettnek, hogy a Pogány Isteneknek tenne áldozatott, azt felelé: Én a' mindenható Istennek; minden nap makula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jóllehet fel-áldoztatott, és az ő teste igazán étetik az hivektől; még-is éppen, és elevenen meg-marad.¹⁹¹</p>

A szövegekben liturgikus részek vannak, s ennek alapján akár máshonnan is származhatnának az átvételek, ám az idézetek kiválasztása és sorrendje egyaránt egyezést mutat a vizsgált beszédekben. Az idézett sorok jelentősége ugyan kisebbnek tűnik az eddig hivatkozott források többségénél, ám szerzőségi szempontból döntő fontosságúak. Szó szerint megtalálhatók ugyanis az 1735-ös, úgynevezett Bernárd Pál-beszédben is. Ennek ellenére bizonyosak lehetünk benne, hogy vagy az 1727-es, vagy az 1729-es szöveg volt a forrás, ugyanis az idézettek megelőző rész is szó szerinti egyezést mutat, míg az 1735-ös szövegről ez nem mondható el.

Nem kizárólag Kelemen Didák élt az újrafelhasználás lehetőségével: hasonló eljárással élt Füsi Pius is 1739-es, illetve 1744-es beszédében. Két szövegének kapcsolatára maga a hitszónok is felhívta a figyelmet. 1744-es beszédében ugyanis a következőképpen fogalmazott::

Hallyátok e felől e felől néhány gondolatot, melyet noha már másszor is prédikállottam, mind azon által mivel nékem szép gondolatnak látszik, méltónak ítélem, hogy többször-is előbeszéllyem, és írásban tegyem: hallgassatok azért reá, ekképpen következük.¹⁹²

Ezt követően részben szó szerinti átvétellel, részben átfogalmazással élve közölte a szerző a következő történetet:

¹⁹⁰ KELEMEN, 1729, 216.

¹⁹¹ KELEMEN, 1737, [6].

¹⁹² FÜSI, 1744, [B4].

Füsi Pius, 1739	Füsi Pius, 1744
<p>Midön a' Sabinusok a' Rómaiak ellen harczoltak, a' Sabinusok ezen négy bötüt irták a zászlójokra: S. P. Q. R. Ezt látván a' Rómaiak, ők-is hasonló ők-is hasonlóképpen azon négy bötüt az ő zászlójokra fel-irták. Kérdik tőlök a' Sabinusok: Mit akartok ti ezen bötükkal jelenteni? Mondának a' Rómaiak: Mondgyátok-meg ti előbb, mit akartok ti jelenteni? Felelének a' Sabinusok: Mi ezen négy bötükkal jelentyük: <i>Sabinorum Potentiae Quis Resistet?</i> A Sabinusok hatalmának ki áll ellent? Akkor a' Rómaiak meg-felelének és mondának: Mi pedig ezen négy bötüvel ezt jelentyük és felellyük: <i>Senatus Populus-Que Romanus.</i> A Sabinusok hatalmának ellent-állá' Római Tanáts és Népség.¹⁹³</p>	<p>Midön a' Sabinusok a' Rómaiak ellen harczoltak, a' Sabinusok ezen négy bötüt irták a zászlójokra: S. P. Q. R. Hirévé esett ez a' Római Nép Tisztjeinek, és azért parancsolták, hogy hasonlóképpen az ő zászlójokra-is azon négy betű fel-irattassék. Mellyet látván a' Sabinusok kérdik tőlök: mit akartok ti ezen betükkal jelenteni? Felelne a' Rómaiak: Mondgyátok-meg ti előbb, mit értetek ti rajtok és mire magyarázzátok? Mondanak a' Sabinusok: Mi azokkal ezt akarjuk érteni: <i>Sabinorum Potentiae Quis Resistet?</i> A Sabinusok hatalmának ki áll ellent? Akkor a' Rómaiak meg-felelének és mondának: Mi pedig ezen négy betüvel ezt jelentyük és felellyük: <i>Senatus Populus-Que Romanus.</i> A Sabinusok hatalmának ellent-állá' Római Tanáts és Népség.¹⁹⁴</p>

Hivatkozatlan átvételek is szerepelnek Füsínél:

Füsi Pius, 1739	Füsi Pius, 1744
<p>Erös Torony a' Sz. Rósárium az ördög ellen-is: mellyben ezen Congregatiónak áitatos Fiai és Leányi a' 150. Angyali üdvözetekkel, mint Dávid a' 150. sipbol álló Musiká-szerszámmal, az ördögöt meg-győzik és el-üzik.¹⁹⁵</p>	<p>Es hogy ha a' más ellenség, tudni-illik a' pokolbeli ellenség ellen-is szólani akarunk, ez ellen-is segítség nekünk a' Szentséges Rosárium: kit-is az ebben lévő 150. Angyali üdvözetekkel, mint Dávid a' 150. sipból álló musika szerszámmal, könnyen meg-győzünk.¹⁹⁶</p>

A saját szöveg újrahasonosítása tehát nem volt példátlan a korszakban: nem kizárt, hogy Kelemen Didák is élt vele.

¹⁹³ FÜSI, 1739, 11.

¹⁹⁴ FÜSI, 1744, [B4].

¹⁹⁵ FÜSI, 1739, 11.

¹⁹⁶ FÜSI, 1744, [B4].

William Stanyhurst

Kelemen Didák második nagypénteki prédikációjának forrásai közé számíthatjuk a belga jezsuita, William Stanyhurst Krisztus szenvedéséről szóló – prédikációkon alapuló – elmélkedésgyűjteményét is.¹⁹⁷ Példa erre az a szövegrész, melyben a hitszónok (Pilátus döntésére hivatkozva) a következőképpen fogalmazott az 1727-es magyar fordításban, illetve Kelemen Didák szövegében:

William Stanyhurst	Kelemen Didák
<p>Melly sokan az üdvösségből ki-esnek, és örökké el-vesznek, ama szók miatt: Mit mondanak az emberek? Ha a' Templomban, midőn az Isteni szolgálator jelen vagyok, meghajtom két térdeimet, ha öszve-foglalom kezeimet, ha megtartoztatom szemeimet, ha olyan tíztelettel viselem magamat a' Kristus-előtt, a' mint illik, és szükség-képpen kívántatik. Mit mondanak az emberek? Ha meg-üttetvén, vissza nem ütök, ha a' Kristus hagyomása-szerént, nem fizetek gonosz-szal a' gonoszért; ha boszsút nem állok, a' rajtam tött boszszuság-tételért; Mit mondanak az emberek? Hogy ha a' friss lakodalomban, midőn némellyek mások híret s-nevét rágalmazzák, keserves gyalázatokkal bé-kormollyák, azok rágalmazásinak nem engedek, hanem halgatással, vagy komor hunyoritással azoknak csácsogó vásotságát kárhoztatom: ha mások vétkezvén nem léendek társ a' vétekben: ha mások szemtelenségét nem követem.¹⁹⁸</p>	<p>Oh emberi tekintet! de nagy hóhéra vagy te a' szegény lelkeknek, melly sokan vesznek-el ezekért a' szókért, <i>Quid dicent homines?</i> mit mondanak az emberek? ha Templomban Isteni szolgálator jelen lévén térdeimre állok, kezemet egybe fogom, másokkal haszontalan trécsélést, nevetést nem inditok. Mit mondanak az emberek? ha valamely ellenkező szót békével el-szenvedek, annál inkább ha meg-üt valaki, 's vissza nem ütöm, ha a' Kristus parancsolattya szerint a' rosszért jóval fizetek, a' boszszúért boszsút nem állok? Mit mondanak az emberek? mikor vendégségekben, vagy egyéb gyülekezetekben másokat gyaláznak, hírekben, nevekben mocskolnak, ha én ezen nem örvendek, én is a' szót nem szaporitom, hasonlóképpen nem gyalázom, hanem inkább meg-feddem a' rágalmazót?¹⁹⁹</p>

¹⁹⁷ STANYHURST, 1674.

¹⁹⁸ STANYHURST, 1727.

¹⁹⁹ KELEMEN, 1729, 331.

A kompiláció sajátosságai

Sokszíniű forrásbhasználát

A Kelemen Didák-szövegekben számos forrást azonosíthatunk. Ocskay György 1982-es tanulmányában²⁰⁰ meghatározta a *Szentmise* című Kelemen Didák-prédikáció kompilációs forrásait is. Közleménye szerint a következő részeket vette át Pázmánytól Kelemen Didák ebben a beszédében: *Kalauz*: XI. könyv 6. rész; *Kalauz*: XV. könyv 1. rész; prédikációk: Húsvét után V. vasárnapi II. beszéd. Tartalmi szempontból ez úgy fordítható le, hogy a beszéd a *Kalauz*-ból a miseáldozattal és a bálványimádással foglalkozó részeket, valamint az esküvésről és hitszegésről szóló prédikációt építette saját szövegébe.

Kutatásaim nyomán – a szöveg részletes vizsgálata, és a szó szerinti egyezések feltárása és elemzése nyomán – az derült ki, hogy a beszédnek további forrásai, illetve előzményei is lehettek. Ezek közé tartozik a *Kalauz* XI. könyvének 1. része, amely Krisztus jelenlétét igazolja az Oltáriszentségben.

Pázmány Péter	Kelemen Didák
[...] in sacra illa Mensa situm esse Agnum, qui tollit peccata mundi, incruent a sacerdote immolatum. Hallod-e, mely nyilván mongya, hogy az Úr asztalán ugyan-azon ártatlan bárány van, és vér-ontás nélkül áldoztatik, mely a világ bűnét elveszi? Ha jelen nincs a' Christus teste; ha csak hittel és lelki szájjal kell azt venni: nem jól mongya a niceai győlekezet, hogy az asztalon van a Christus, és hogy paptúl vér nélkül áldoztatik. ²⁰¹	[...] in sacra illa mensa situm esse agnum, qui tollit peccata mundi, a' sacerdote immolatum. Im' hallyuk! mely világossan tanította a' Niceabéli győlekezet, hogy a' szent asztalon ugyan azon Bárány vér nélkül áldoztatik a' Papoktól, mely a' világ bűnét el-mossa. ²⁰²

Összességében tehát elmondhatjuk a *Szentmise* című beszédéről, hogy a korábbi kutatásokat kiegészítve, mai ismereteink szerint a következő forrásokból áll:

Pázmány Péter, *Kalauz*: XI. könyv 1. rész

Pázmány Péter, *Kalauz*: XI. könyv 6. rész

Pázmány Péter, *Kalauz*: XV. könyv 1. rész

²⁰⁰ OCSKAY, 1982, 436–448.

²⁰¹ PÁZMÁNY, 1623, 399.

²⁰² KELEMEN, 1737, [7].

Pázmány Péter, prédikációk: Húsvét után V. vasárnapi II. beszéd
 Kelemen Didák, *Úrnapi beszéd*, 1727 vagy Kelemen Didák, *Buza fejek*
 Kelemen Didák, *Lelei öröm*

Kelemen Didák munkásságára a sokszínű forráshasználat jellemző és ez igaz kompilációs tevékenységére is. Olykor szinte szőnyegmintaszerűen követik egymást szövegében a források, például a *Buza fejek* kötet második nagypénteki beszédében:

Pázmány Péter	<i>Makula</i>	Kelemen Didák
<p>mint valami Fársángos királykát és nagy sok neveltséges tréfákkal viszküldé Pilátos-hoz.²⁰³</p>	<p>mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, trombitával, vagy nevetéssel, mind elkövették.²⁰⁶</p> <p>[...] és midön vinnék, mindgyárt sok nép futá egybe, és ajtók, ablakok, útczák emberekkel teli vóltak, kik minnyájan csúfolták, gyalázták és bolondnak kiáltották és hasonló gyalázatos nevekkal neveztek. Némellyek бүдös vízzel meg-öntötték, némellyek sárral, kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták. Midön pedig valamely útcza szegletéhez jutott, hol sok nép álván, minnyájan fenn szóval kezdették ötet nevetni, és némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, és</p>	<p>[...] mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, nevetéssel, mind elkövették,</p> <p>mint valami farsangos Királykát, nagy sok neveltséges tréfákkal viszküldé Pilátushoz.</p> <p>Midön azért a' fejr ruhába kötözve vinnék, az ünnepre fel gyülekezett sokaság csudájára futott, az ajtok, ablakok, útczák emberekkel teli vóltak, 's látván hogy a' Pilátus szolgálai minden gyalázattal illetnék Urunkot, ezek is minnyájon csúfolták, gyalázták, 's bolondnak kiáltották: Némellyek sárral, 's kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták; midön pedig valamely útcza szegletéhez jutott, a' hol sok nép álván, minnyájon fen szóval kezdettek ötet nevetni, 's némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, 's tédret</p>

²⁰³ PÁZMÁNY, 1636, 498.

²⁰⁶ *Makula nélkül való tükkör*, 1712, 351–352.

<p>Ki tudná elő-számlálni menyi süvöltést, hagyigálást, taszigálást szenvedett, ebben a bolond öltözetben az Isten bölcsessége?²⁰⁴</p> <p>Számtalan tréfákat, és mardosó játékokat szórtanak reá. Egy szóval; úgy bántak véle, mint láttyuk, hogy bánnak a' sült bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal csúfolta. Oh Szent Isten menyíre megaláztad magadat! Így kellett a mí kevélységünket megrontani: így kellett a mí balgatagságunkat észre- hozni!²⁰⁵</p>	<p>térdet hajtottak. [...] Ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mindgyárt középre vitték, melly miatt köntöse, szent, és a' csúf ruha igen meg-sározódott [...].²⁰⁷</p> <p>Azért erőssen meg parancsolák a' kik vitték, hogy minden irgalmasság nélkül verjék, kiváltképpen a' fejét akár darabokra hasogassák, azt pedig azért akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, ugy-is hogy még azon napon meg-hallyon a' verés miatt [...].²⁰⁸</p>	<p>hajtottak: ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mingyárt közepére vitték, melly miatt köntösi, Sz. lábai, és a' csúf ruha igen meg sárosodott;</p> <p>ki tudná elő számlálni mennyi süvöltést, taszigálást szenvedett ebben a' bolond öltözetben az Isten Bölcsessége?</p> <p>minden irgalmasság nélkül nagy kegyetlenséggel fejét verték, halálos sebekkel sebesítettek; mert azt akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is még azon a' napon meg-hallyon a' verés miatt,</p> <p>számtalan tréfákat, és mardosó játékokat szórtanak reá, egy szóval, úgy bántak véle, mint láttyuk, hogy bánnak a' bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal csúfolta. Oh Sz. Isten menyíre megaláztad magadot! így kellett a' mi kevélységünket megrontani, a' mi balgatagságunkat észre hozni!²⁰⁹</p>
--	--	--

²⁰⁴ PÁZMÁNY, 1636, 499.

²⁰⁵ PÁZMÁNY, 1636, 499.

²⁰⁷ *Makula nélkül való tüikör*, 1712, 353.

²⁰⁸ *Makula nélkül való tüikör*, 1712, 353.

²⁰⁹ KELEMEN, 1729, 305.

Historica, adversaria, lemma

Kelemen Didák kompilációs technikáját vizsgálva megállapítható, hogy a szövegátvételek terjedelme igen változó, a Jeremias Drexel terminológiája szerinti lemmától a historicáig²¹⁰ terjed.

1737-es beszédében Kelemen egyik közepes mértékű (adversaria) átvétele szerkezeti egyszerűsödést eredményezett, mivel eljárása során a kifejtett magyarázatokból egyszerű felsorolássá váltak az átvett részek:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>Az Aldozatnak mi-voltát, a' Sz. Írásba,n fel-jegyztetet régi áldozatok rendiből és állapottyából kel meg-tanúlnunk. Azért a Természet Törvényének idején, leg-első Aldozatot azt olvassuk, melyben Abel, barmokat, Cain, gyümölcsöt mutata Istennek. Noë éppen-égő áldozattal engesztelé Istent az özen-víz-után, <i>Genes 8. v. 20.</i></p> <p>Melchisedek, kenyeret és bort mutata, <i>Genes. 14. v. 18.</i> Abraham, oktalan állatokkal áldozék, <i>Genes. 15. v. 9. 17.</i> Jacob, olajt önte-ki az Isten tisztességére, <i>Genes. 35. v. 14.</i> Job, fiaiért éppen-égő áldozatokat szolgáltata, <i>Job 1 v. 5.</i>²¹¹</p>	<p>[...] az áldozat mivoltát a' Szent Írásban fel-jegyztetett régi áldozatok rendiből, és állapottyából kel meg tanúlnunk; a' természet törvénye idején Abel, Nőe, Ábrahám, Melchisedek, Jákob különbféle áldozatokat mutattak bé Istennek.²¹²</p>

Közvetlenül az idézett szövegrész után vélhetően újabb – főként a szerkezetet érintő – tömörítési, egyszerűsítési mód figyelhető meg Kelemen Didák szövegében. Ebben az esetben csak a címszavakat vette át lemmaként Pázmánytól a minorita hitszónok, jelentős mértékű egyszerűsítést eszközölve:

Pázmány Péter ²¹³	Kelemen Didák ²¹⁴
Ratione materiae Victima (Hostia) Immolacio Libamentum Ratione Finis	

²¹⁰ Vö. MACZÁK, 2010-A, 19–20.

²¹¹ PÁZMÁNY, 1623, 883.

²¹² KELEMEN, 1737, [4].

²¹³ PÁZMÁNY, 1623, 884.

²¹⁴ KELEMEN, 1737, [4].

Latreuticum	Latreuticum
Eucharisticum	Eucharisticum
Propitiatorium	Propitiatorium
Impetratorium	Impetratorium

Ez utóbbi esetben a tömörítő eljárást azonban csak feltételezhetjük. A korábbi kutatási tapasztalatok ugyanis arra intenek, hogy két egymásra hasonlító szöveg nem áll feltétlenül kompilációs kapcsolatban egymással: könnyen elképzelhető, hogy más-más forrásuk volt. Ez utóbbira példa a *Szentmisében* a Titus Lymenusról szóló, nagyobb terjedelmű (historia) szövegrész, amely az Ocskay György által már kompilációs forrásként jelzett Pázmány-beszédből származik:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
[...] <i>Hippon</i> Várasában <i>Titus Lymenus</i> , böcsülletes ember, hitire hadta egy Adóssának, a' ki fizetni nem akart, hogy nem adós. Meg-esküvék amaz, és maga veszedelmével az adósságtól fel-szabadúla. Éjjel, igen nagy és csudálatos Birónak Itíló-székéhez ragadtatik <i>Titus</i> ; és azt kérdé tőlle a' Bíró : miért Esküdtette-meg, a kinek hamis esküvését tudta? Azért, úgymond, mert el-tagadta marhámat. A' Bíró nagy haraggal azt mondá néki: <i>Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam animam hominis falsa juratione perimeres?</i> Nem jobb lett volna-e marhád-nélkül lenni, hogy-sem az Ember lelkét hamis Esküvéssel meg-ölni? ²¹⁵	[...] <i>Hyppon</i> városában <i>Titus Symenus</i> névü böcsülletes Ember, hitire hadta, egy adóssának, a' ki fizetni nem akart, hogy nem adóss meg-esküvék amaz, és a' maga veszedelmével az adósságtól fel-szabadúla. Éjjel igen nagy, és csudálatos Birónak itélő székéhez ragadtatik <i>Titus</i> , és azt kérdé tőle a' Bíró : miért esküdtette meg, a' kinek hamis esküvését tudta, azért úgy mond mert eltagadta marhámat a' Bíró nagy haraggal azt monda néki: <i>Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam ut animam hominis falsa juratione perimeres?</i> Nem jobb lett volna-e marhád nélkül lenni, hogy sem az ember lelkét hamis esküvéssel meg-ölni? ²¹⁶

Ez a történet a *Kalauz*-ban is megtalálható:

Szent *Agoston* írja, hogy egy *Titus Lyménus* azt beszéllette néki, hogy mikor egy adóssa megtagadta volna az adósságot és hittel akarná magát menteni, ő-is hitire hagyá. Amaz meg-esküvék. Estvére-kelve *Titus Lyménus* az Isten itélő-széké-eleibe vitették, és midőn azt kérdezték volna tőlle, miért esküdtette meg, a' kit tudta, hogy hamissan esküszik? Azt felelé, hogy azért, hogy mert eltagadta az

²¹⁵ PÁZMÁNY, 1631, 661.

²¹⁶ KELEMEN, 1737, [3].

övet. Kinek viszontag Isten azt mondá: Nem job lett volna-e marhádat elvesztened, hogy-sem felebarátod lelkét?²¹⁷

Ha az elemző csak a *Kalanx* és a Kelemen-szöveg összehasonlítását végzi el, átfogalmazásra gyanakodhat, s e két korpusz relációjában igaza is lesz. Ám a Pázmány-prédikációt is vizsgálódás tárgyává téve egyértelművé válik a szövegegyezés alapján, hogy az utóbbi nagyobb valószínűséggel lehetett a *Szentmiséből* származó szövegrész forrása.

Hibák

A már említett Lymenus/Symenus adaptációs hibának egyéb szempontból is jelentősége van Kelemen Didák kompilációinak tekintetében. Már Ocskay György is figyelmeztetett a *Szentmisében* előforduló két vonatkozó filológiai furcsaságra: az *ecclesiabelinek* írt *edessabeli* Abagarusra²¹⁸ és egy sajátos kompilációisméltésre. Az elírások sorát tehát bővíthetjük a rosszul írt Lymenussal, sőt, a *Clinius* helyett szerepeltetett *Eliniasszal* is. Ezekben az esetekben csatlakozhatunk Ocskay György azon megállapításához is, mely szerint „nem lehet tudni, ezek melyike terheli a nyomdát, és melyik a szerzőt”.²¹⁹

Ugyancsak Ocskay György hívta fel a figyelmet egy kétszeres átvételre is, melynek révén a *Szentmisében* két, egymást követő lapon szerepel ugyanaz a szövegrész. Ezt bizonyára nem a nyomdászai figyelmetlenség okozta:

Kelemen Didák, 1737	Kelemen Didák, 1737
Meg-jövendölte vala Isten ő szent felsége Malach Profeta által c. 1. v. 10. hogy a' 'Zidók meg vettetése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik [...]. ²²⁰	Meg jövendöltette Isten a' Profeták által, hogy a' 'Zidók meg-vetése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik Malach 1. rész. 10. v. [...]. ²²¹

Ocskay György Kelemen Didák sietségére, kapkodó munkatílusára gyanakszik írásában. Valószínűsíti, hogy Kelemen Didák „saját beszédeinek terjedelmét és

²¹⁷ PÁZMÁNY, 1623, 1017.

²¹⁸ „Pázmány Krisztus arcképeinek legendájával kapcsolatban említi az »edessabeli« Abagarust, akinek a neve előtt álló jelzőt Kelemen Didák »ecclesiabeli«-nek olvassa és másolja, s így természetesen értelmetlen a mondat.” (OCSKAY, 1982, 448.)

²¹⁹ OCSKAY, 1982, 448.

²²⁰ KELEMEN, 1737, [8].

²²¹ KELEMEN, 1737, [9].

ezzel együtt ünnepléységét akarta növelni a mozaikszerűen beillesztett részekkel, s ez olykor bizonyos felületességhez vezetett”.²²² Meglátásai indokoltnak tűnnek, de érdemes egy harmadik lehetséges szempontra is felhívni a figyelmet. Nem lehetetlen, hogy akár Bernárd Pál munkásságával is magyarázható a szövegátvétel: nem kizárt, hogy Bernárd korábbi szövegátvétele nem tűnt fel az esetlegesen hagyatékát bővítő, kiegészítő Kelemen Didáknak.

A Kelemen Didáknak tulajdonított beszédekben egyébként is akad példa arra, hogy egy adott szövegrészt a korábbtól eltérő módon használ fel a kompilátor. Ismeretes ugyanis olyan Pázmány-átvétel Kelemen Didák gyakorlatában, amikor egy Pázmány-szövegrészt két beszédben – a Csáki Krisztina felett mondott halotti prédikációban és az *Üdvösséges tudományban* – egymástól eltérő formában használt fel:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>Menyin vannak, az öreg és példa-adásra rendelt Úri személyek-közzül, kiknek csak nem minden szavok, <i>Isten úgy tartson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle Esküvések közzül, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívalkodó nem volna: de mind semmi, a' Törvényes, vagy Országos szokáshoz-képest. Egy rosz Kaboláért; Egy arasznyi földért, egy paraszt ember Rongyáért, egy Gyanuságért, vagy nyelveskedő ember Te-mondáságaért, egy-néhány száz embert meg-esküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg-esküsznek.²²³</p>	<p>[...] mert nem csak a' tudatlan, ' s maga gondolatlan népnek, hanem, hanem az öreg példa adásra rendelt, elő kelő [!] embereknek-is csak nem minden szavok <i>Isten úgy tartson, Isten bizonyosságom, Isten meg verjen, él az Isten úgy segéllyen; efféle esküvések közzül nem tudom, ha egy vagyon é, melly vagy hamis, vagy hívalkodó nem volna.</i> Hát ezen kívül az bevett rosz szokás, hogy lóért, baromért, dögért, egy arasznyi földért, egy paraszt ember rongyáért, egy néhány száz embert meg esküdtetnek, és olly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nemistudhatnak [!], a' kik meg-esküsznek.²²⁴</p>

Az egy évvel később megjelent Kelemen-beszéd átvétele terjedelmében hasonló az előbbihez, de nem egyezik meg vele:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>Menyin vannak, az öreg és példa-adásra rendelt Úri személyek-közzül, kiknek</p>	<p>[...] mennyin vadnak az öreg, és példa adásra rendelt uri személyek közzül-is,</p>

²²² OCSKAY, 1982, 448.

²²³ PÁZMÁNY, 1636, 660.

²²⁴ KELEMEN, 1736, [32].

<p>csak nem minden szavok, <i>Isten úgy tarcson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle Esküvések között, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívalkodó nem volna: de mind semmi, a' Törvényes, vagy Országos szokáshoz-képest. Egy rossz Kaboláért; Egy arasznyi földért, egy paraszt ember Rongyáért, egy Gyanuságért, vagy nyelveskedő ember Te-mondásáért, egy-néhány száz embert meg-esküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg-esküsznek.²²⁵</p>	<p>kiknek csak nem minden szavok Isten úgy tarcson, Isten meg-verjen, él az Isten, Isten úgy segéllyen. Efféle esküvések között alig van egy, a' ki nem hívalkodó, sokszor hamissan esik, nem úgy a' mint vagyon. De a' mi több ennél; a' bé-vett szokás, egy semmire kellő marháért, egy araszni földért, egy paraszt ember rongyáért, egy gyanuságért, vagy nyelveskedő te mondaságáért mennyi embereket eskütnek, és oly dolgokra esküdtetnek, mellyet nem tudnak; sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg-esküsznek.²²⁶</p>
--	---

A különbségek miatt úgy tűnik, hogy a két Kelemen Didáknak tulajdonított beszéd – az eddigiekkel ellentétben – nem áll egymással kompilációs kapcsolatban, ám az eltérések csekély volta miatt ki sem zárható az ilyenfajta összefüggés köztük. Az ősforrásnak azonban mindkét esetben a Pázmány-szöveget, vagy azon alapuló jegyzeteket kell tekintenünk.

Kelemen Didák kötetei, beszédei, forrásai

1. Koháry Judit felett ²²⁷	Pázmány: Pünkösöd után XV. vas.
<i>Úrnap és Szent Antal napi prédikációk</i> ²²⁸	
2. Szent Antal	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIII.
3. Úrnapja	Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
4. Barkóczi Krisztina felett ²²⁹	Pázmány: Pünkösöd után XV. vas. Pázmány: Pünkösöd után XVII. vas.

²²⁵ PÁZMÁNY, 1636, 660.

²²⁶ KELEMEN, 1737, [2–3].

²²⁷ KELEMEN, 1718.

²²⁸ KELEMEN, 1721.

²²⁹ KELEMEN, 1724.

5. Úrnapja ²³⁰ = Böjt IV. vas.	Pázmány: Úrnapja II. Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
--	--

*Buzza fejek*²³¹

6. Ádvent I. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas. I. Lépes B.: <i>Az balandó és ítéletre menendő...</i>
7. Ádvent II. vas.	Pázmány: <i>Kalauz</i> III.
8. Ádvent III. vas.	Pázmány: Ádvent III. vas. II.
9. Ádvent IV. vas.	Pázmány: Böjt III. vas.
10. Karácsony	Pázmány: Karácsony II.
11. Karácsony utáni vas.	
12. Kiskarácsony utáni vas.	Pázmány: Kiskarácsony utáni vas.
13. Vízkereszt utáni I. vas.	
14. Vízkereszt utáni II. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni II. vas. II. Pázmány: Pünkösöd utáni XXIII. vas. I.
15. Vízkereszt utáni III. vas.	Pázmány: Hatvanadvas. I.
16. Vízkereszt utáni IV. vas.	Káldi: Vízkereszt után II. vas. I.
17. Vízkereszt utáni V. vas.	Pázmány: Pünkösöd utáni XXI. vas. I.
18. Vízkereszt utáni VI. vas.	Pázmány: Pünkösöd utáni XIII. vas. II.
19. Hetvenedvas. vas.	Pázmány: <i>Kalauz</i> V.
20. Hatvanadvas. vas.	
21. Ötvenedvas. vas.	
22. Böjt I. vas.	
23. Böjt II. vas.	
24. Böjt III. vas.	
25. Böjt IV. vas.	Pázmány: Úrnapja II. Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
26. Böjt V. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
27. Virágvas.	
28. Nagypéntek I.	
29. Nagypéntek II.	Pázmány: Nagypéntek I. Pázmány: Nagypéntek II. <i>Makula nélkül való tükkör</i> W. Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>

²³⁰ KELEMEN, 1727.

²³¹ KELEMEN, 1729.

30. Húsvét	
31. <i>Lelki öröm</i> ²³²	Pázmány: <i>Kalauz</i> XIV. Pázmány: Húsvét I. Pázmány: Püünkösöd utáni IV. vas. Pázmány: Püünkösöd utáni V. vas. Pázmány: Püünkösöd utáni VI. vas.
32. Kruccsai Márton felett ²³³	Pázmány: Nagypéntek I. Pázmány: Hetvenedvas. I. Pázmány: Püünkösöd utáni XXI. vas.
33. Bernárd Pál: Úrnapja ²³⁴	Pázmány: <i>Kalauz</i> XI.
34. Csáki Krisztina felett ²³⁵	Pázmány: Karácsony Pázmány: Vízkereszt utáni II. vas. I. Pázmány: Vízkereszt utáni III. vas. I. Pázmány: Húsvét utáni V. vas. II. Pázmány: Püünkösöd utáni VI. vas. I. Kelemen Didák: Kruccsai Márton felett (Pázmány: Nagypéntek I.)
35. <i>Szentmise</i> ²³⁶	Pázmány: <i>Kalauz</i> XI. Pázmány: <i>Kalauz</i> XV. Pázmány: Húsvét utáni V. vas. II. Kelemen Didák: Úrnapja / Kelemen Didák: <i>Buza fejek</i> Kelemen Didák: <i>Lelki öröm</i>
36. Kruccsai János felett ²³⁷	Pázmány: Püünkösöd utáni XV. vas.

²³² KELEMEN, 1732.

²³³ KELEMEN, 1733.

²³⁴ BERNÁRD, 1735.

²³⁵ KELEMEN, 1736.

²³⁶ KELEMEN, 1737.

²³⁷ KELEMEN, 1741.

Stankovátsi Leopold

Gyűjtemények, szerkezet

Stankovátsi Leopold mariánus hitszónok számos nyomtatott prédikációgyűjteményt hagyott az utókorra. A kötetekben, mint ahogyan azt Stankovátsi Zsolnai Dávidnak szóló ajánlásában megjegyezte, azok a prédikációk kaptak helyet, „mellyeket több esztendőknék forgása alatt rész szerént a’ Nagy-Szombati, rész szerént pedig a’ Posonyi Érseki Magyar predikáló-székekből” hirdetett.²³⁸ Szentbeszédei nemcsak nyomtatásban jutottak el az olvasókhoz, előljáró beszédében arra is utalt a ferences hitszónok, hogy prédikációi kéziratban is terjedtek.

Stankovátsi Leopold négy esztendőre való vasárnapi gyűjteményei 1789 és 1800 között jelentek meg. Jelentős részük tehát a hitszónok 1789. augusztus 12-én bekövetkezett halála után látott napvilágot.²³⁹ Nem lehetetlen azonban, hogy a kötetek sajtó alá rendezése az ő szándékai (netán kézirata) alapján történt, hiszen több előszavában is tett a kötetek szerkezetére vonatkozó megjegyzéseket. Legelső kötetében a következőképpen fogalmazott:

... leg-először-is egy esztendőre szolgáló Innepi, és Nagy Bőjti Predikázióimat nyomtatás alá adtam Nagy-Győrben: az után pedig, noha beteges állapottal vólnék, mind-az-által reá szántam magamat a’ többi munkára-is, és több esztendőkre szolgáló Vasárnapi, és Innepi Predikáziókat össze-szedtem, és úgy rendeltem, hogy mindenik esztendőben az erköltsről, és keresztyéni igazságról való beszédek között, a’ keresztyén tudománynak-is némelly részét megmagyaráznám. Ebben az első esztendőben előre botsátván a’ keresztyén igazságról való beszédek: a’ második részben a’ keresztyén Hitnek, és Istentől meg-jelentetett Szent Religiónak fundamentomos bizonyságit adom-elő, a’ Szent Lyturgiáról, avagy-is Szent Mise áldozatról való keresztyén tudománnyal egygyütt.²⁴⁰

A következő évre vonatkozó, 1789-es kötet előszavában a következők olvashatók:

Mint-hogy az első Esztendőben ígértem, hogy több esztendőkre szolgáló Vasárnapi Predikáziókkal fogok szolgálni a’ Keresztyén Híveknek, kik az Isten’ Ígéjének olvasásában gyönyörködnek: íhol ígéretem szerént Isten’ segítségével

²³⁸ STANKOVÁTSI, 1789-A,*4r.

²³⁹ Halálzási adatai a különböző segédletekben eltérőek. A hitelesnek tartott forrás: FARKAS Szaferin, *Scriptores ord. min. S. P. Francisci provinciae Hungariae reformatae nunc S. Mariae*, Pozsony, Angermayer, 1879, 97. Köszönöm Fáy Zoltán szíves segítségét.

²⁴⁰ STANKOVÁTSI, 1789-A,*5v–*6r.

el-készítettem a' Második Esztendői Vasárnapi Prédikátiókat, melyeknek Első Része külömb-külob-féle Beszédeket, Második Rész pedig a' Keresztyén Hit' ágazatának magyarázását foglalja magában. Az Hit' ágazati után a' Reménységről folytatom beszédimet: mely után illendő vólna Urunk' Imádságát (mellyben a' reménylett dolgokat kérjük Istentől) meg-magyarázni; de ki-fogyván az Esztendóból, ezt a' munkát az Harmadik Esztendőbéli Vasárnapi Prédikátiók közzé foglalni szándékozom.²⁴¹

Amint az a fenti jegyzésből is kiderül, a Stankovátsi-beszédek szerkezete igen sokrétű. Egy adott évre vonatkozó két kötet (I/1–2, II/1–2, III/1–2, IV/1–2) beszédei az egyházi év perikóparendjének megfelelően követik egymást. Ebből adódóan az egyházi év egy adott vasárnapjára jelenlegi ismereteink szerint összesen négy Stankovátsi-beszéd áll rendelkezésünkre.

A gyűjtemények szerkezetében egy nagyobb hibát is találunk: a harmadik évre szánt gyűjtemény első részéből hiányzik a Vízkereszt utáni harmadik, negyedik, ötödik és hatodik prédikáció, melyet az összeállító a második rész végén helyezett el, mint Pünkösöd utáni huszonnegyedik, huszonötödik, huszonhatodik, huszonhetedik beszédet. Ugyanakkor jelezte azt is, hogy ezeket valójában Vízkereszt utánra szánta, a legutolsó beszédet (Pünkösöd utáni 28. vasárnap) a következő jegyzéssel ellátva: „közönségesen pedig 24. vasárnap”. Mindezek a következetlenségek, valamint az a tény, hogy az utolsó vasárnapi kötetek (III/1–IV/2) nyolc évvel a korábbi sorozatok után láttak napvilágot, joggal gondolhatjuk, hogy ezek összeállítása már nem Stankovátsi munkája volt.

Ehhez képest szinte elenyésző az egyes ünnepekre vonatkozó prédikációk száma. Stankovátsi Leopold ünnepi prédikációgyűjteménye csupán tizenhét szent-beszédet tartalmaz, a Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása ünnepétől kezdve Mindenszentekig. Ebből adódóan tehát az egyházi év egészét átfogja, noha számos ünnep, illetőleg az ezekhez kapcsolódó szöveganyag kimarad belőle.

Ugyanakkor (amint az az idézett szövegrészekből is kiderült) a Stankovátsi-köteteknek sajátos belső szerkezetük is van, amennyiben bizonyos vasárnapokra vonatkozó, elsősorban a különböző hitigazságokat tartalmazó beszédek szorosabban is összetartoznak. Példa erre a harmadik évre szóló kötet második részében található rejtett gyűjtemény a *Miatyánk* szövegének részletes magyarázata:²⁴²

²⁴¹ STANKOVÁTSI, 1790-[A2^{r-v}].

²⁴² STANKOVÁTSI, 1799-B. (Stankovátsi következtelen címlírásait egységesítettem a táblázatban.)

Pünkösdi utáni I. vas.	A <i>Miatyánk</i> nek magyarázásáról
Pünkösdi utáni III. vas.	A <i>Miatyánk</i> nek első kéréséről
Pünkösdi utáni IV. vas.	A <i>Miatyánk</i> nek második kéréséről
Pünkösdi utáni V. vas.	A <i>Miatyánk</i> nek harmadik kéréséről
Pünkösdi után VI. vas.	Az Úr imádságának negyedik kéréséről
Pünkösdi utáni VII. vas.	Mit kell cselekednünk, hogy Istennek atyai gondviselését mind ez életben bőven vegyük, s mind ez élet után az ő mennyei országába bértszessünk
Pünkösdi utáni VIII. vas.	Az Úr imádságának ötödik kéréséről
Pünkösdi utáni IX. vas.	Az Úr imádságának hatodik kéréséről
Pünkösdi utáni X. vas.	Az Úr imádságának hetedik kéréséről

Ugyancsak egy imádság, a *Hisztekegy* szövegét elemzi a következő, szorosan összefüggő prédikációsorozat:²⁴³

Pünkösdi utáni VI. vas.	Az apostoli hitvallásnak első ágazatjáról
Pünkösdi utáni VII. vas.	Az apostoli hitvallásnak második ágazatjáról
Pünkösdi utáni VIII. vas.	Az apostoli hitvallásnak harmadik ágazatjáról
Pünkösdi utáni IX. vas.	Az apostoli hitvallásnak negyedik ágazatjáról
Pünkösdi utáni X. vas.	Az apostoli hitvallásnak ötödik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XI. vas.	Az apostoli hitvallásnak hatodik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XII. vas.	Az apostoli hitvallásnak hetedik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XIII. vas.	Az apostoli hitvallásnak nyolcadik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XIV. vas.	Az apostoli hitvallás kilencedik ágazatnak első részéről
Pünkösdi utáni XV. vas.	Az apostoli hitvallás kilencedik ágazatnak második részéről
Pünkösdi utáni XVI. vas.	Az apostoli hitvallás tizedik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XVII. vas.	Az apostoli hitvallás tizenegyedik ágazatjáról
Pünkösdi utáni XVIII. vas.	Az apostoli hitvallás tizenkettődik ágazatjáról

Amint az a táblázatból is kitűnik, bizonyos számozott beszédek egymáshoz szorosabban is kapcsolódnak, sőt, a Pünkösdi utáni XIV. és XV. vasárnap ezen belül is külön egységet alkot, mint ugyanazon témakör első és második része.

Amint az Stankovátsi előszavából is kitűnik, vannak a prédikációgyűjteményekben olyan egységek is, amelyek kevésbé látványosan ugyan, mint a fenti

²⁴³ STANKOVÁTSI, 1790-B. (Stankovátsi következtelen címlírásait egységesítettem a táblázatban.)

számozott egységek, de szorosan összefüggnek egymással. A második évre szóló beszédek második részét tartalmazó kötetben a hitről szóló prédikációit adta közre Stankovátsi. Ezek a beszédek is igen szoros egységet alkotnak (bár kevésbé, mint a számozott szövegek):²⁴⁴

Pünkösöd utáni V. vas.	A keresztyén hitről és annak szerzőjéről
Pünkösöd utáni VI. vas.	A keresztyén hitnek a prófétálásokkal való egyezéséről és csudálatos terjedéséről
Pünkösöd utáni VII. vas.	A keresztyén hitnek tökéletes szentségéről
Pünkösöd utáni VIII. vas.	A keresztyén hitnek csudálatos jelekkel megbizonyodott igazságáról
Pünkösöd utáni IX. vas.	A tévelygésben tartóztató akadályokról
Pünkösöd utáni X. vas.	Az egy igaz hitről, mely az üdvösségre kívántatik
Pünkösöd utáni XI. vas.	A római katolika Anyaszentegyháznak igazságáról
Pünkösöd utáni XII. vas.	Az igaz hitben lévőknek boldogságáról

Az első évre szóló prédikációk második kötetében:²⁴⁵

Pünkösöd utáni XVII. vas.	A sz. mise áldozatról
Pünkösöd utáni XVIII. vas.	A szentmise hallgatásnak sok hasznairól
Pünkösöd utáni XIX. vas.	A sz. mise ceremóniáiról kezdettől fogva az offertóriumig
Pünkösöd utáni XX. vas.	A sz. mise ceremóniáiról, az offertóriumtól fogva a communióig
Pünkösöd utáni XXI. vas.	A szentmisének utolsó részéről, mely a Communio
Pünkösöd utáni XXII. vas.	Az Úr vacsorájának egy vagy két szín alatt való vételéről
Pünkösöd utáni XXIII. vas.	Micsoda elmékedéseket tehetünk a sz. mise alatt?

Összességében tehát elmondható, hogy Stankovátsi Leopold beszédgyűjteményeiben egyrészt követi a perikóparendet, másrészt sajátos, belső tematikát érvényesít. Joggal gondolhatjuk, hogy ez a szerkesztésmód Stankovátsi műve, ám szem előtt kell tartanunk, hogy gyűjteményeinek jelentős része az ő halála után jelent meg, tehát nem zárhatjuk ki egy további (jelenleg ismeretlen) szerkesztő esetleges munkáját sem.

²⁴⁴ STANKOVÁTSI, 1790-B.

²⁴⁵ STANKOVÁTSI, 1789-C.

Források

Stankovátsi ugyan kifejtette, hogy a kölcsönzés alapvető jelentőségű volt munkája során, forrásai közül név szerint csak Pázmány Pétert nevezte meg:

A' mi a' dolognak mivoltát illeti, semmi újsággal nem szolgálok, melyet már ez előtt sok buzgó lelki tanítók ki nem prédikáltak volna: sőt magam is azoknak könyvekből szedtem össze munkámat; csak a' beszédek egybeállítás az én dologom; melyben azt sem szégyenlem megvallani, hogy a' hol feltett célohoz illet, szóról szóra is sokat kiírtam, főképpen amaz örök emlékezere méltó Pázmány Péter Kárdinálisnak, jeles prédikációból, mert nem akartam megváltoztatni vagy az ő szép magyarságát, vagy bölcs argumentumit. Nem is félek, hogy ezért lopással vádoltassam: mert nem lopjuk azt, a' mit örökségül vettünk a' mi régi atyáinktól. Azért sem akartam járatlan utat vesztvén, másokat is tévelygésbe vinnék; hanem mindenütt a' szent atyáknak, közönséges conciliomoknak, és írásmagyarázó katolikus doctoroknak csapásán jární igyekeztem.²⁴⁶

Stankovátsi Leopold életművét tekintve bizonyos esetekben vélelmezhetünk ugyan Pázmánytól eltérő forrást is, azonban jelenlegi ismereteink szerint egyértelműen csak a „bíboros Ciceró” hatása igazolható.

1. Pázmány: Ádvent I. vas. I.
2. Pázmány: Ádvent I. vas. I.
3. Pázmány: Ádvent I. vas. II.
4. Pázmány: Ádvent II. vas. I.
5. Pázmány: Ádvent II. vas. I.
6. Pázmány: Ádvent IV. vas. I.
7. Pázmány: Kiskarácsony I.
8. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
9. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
10. Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
11. Pázmány: Vízkereszt utáni IV. vas.
12. Pázmány: Vízkereszt utáni V. vas.
13. Pázmány: Böjt V. vas.
14. Pázmány: Böjt V. vas.
15. Pázmány: Nagypéntek III.
16. Pázmány: Nagypéntek III.
17. Pázmány: Nagypéntek III.
18. Pázmány: Nagypéntek III.
19. Pázmány: Nagypéntek III.
20. Pázmány: Nagypéntek III.

²⁴⁶ STANKOVÁTSI, 1789, *6^v.

21. Pázmány: Nagypéntek III.
22. Pázmány: Hetvenedvas. I.
23. Pázmány: Hetvenedvas. I.
24. Pázmány: Húsvét utáni II. vas.
25. Pázmány: Húsvét utáni IV. vas.
26. Pázmány: Pünkösöd
27. Pázmány: Pünkösöd utáni II. vas.
28. Pázmány: Pünkösöd utáni XI. vas. I.
29. Pázmány: Pünkösöd utáni XVI. vas.

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold *Hangzó trombita* című gyűjteményének egésze Pázmány harmadik nagypénteki prédikációján alapul. Mindkét anyag témája Krisztus hét szava a kereszten. Ennek megfelelően Pázmány beszéde hét fő részből, Stankovátsi kötete hét prédikációból áll. Bizonyos értelemben tehát Stankovátsi bővítette, szétírta Pázmány beszédét. Igaz ugyan, hogy egyes beszédeiben minimális mennyiségű szöveget vett át a nagy jezsuita elődtől, míg más prédikációjában bőven kölcsönözött tőle.

Az egyik legkisebb mértékű szövegátvétel – eddigi ismereteink szerint – Krisztus hatodik szavához (*Consummatum est*) kapcsolódik, ebből adódóan Stankovátsi hatodik prédikációjában szerepel:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
mikor a' Kereszt-fán meg-csufoltaték az igaz Noé-nak mezítelensége, melyre a' Szerelem részegsége vitte vala: mikor az igaz Isaak meg-áldoztaték: mikor <i>Jákob</i> gödölye bőrbe, Bűnös-ember köntösébe öltözék; mikor Jósef, atyafiaitúl el-árultaték; és a' gonosz Synagógá-nak vádolásából, erős fogságra adaték. ²⁴⁷	A' mi igaz Nőénknek meztelensége, melyre a' mi hozzánk való szeretetének részegsége vitte vala ötet meg-tsúfoltatott, a' keresztfán. A' mi Isákunk föl vitte válloin a' fát az hegyre, mellyen meg-áldoztattatnék. A' mi Jákobunk a' bűnös Esau köntösébe öltözött, és gödölye bőrrel fődözte magát a' mi bűnös testünk hasonlatosságát viselvén, hogy Szent Attyától áldást nyerne nekünk. A' mi ártottlan Jósefünk Atyafiaitól el-árultatott, és a' gonosz Zsinagógának vádolásából erős fogságra adatott. ²⁴⁸

²⁴⁷ PÁZMÁNY, 1636, 556.

²⁴⁸ STANKOVÁTSI, 1800-A, 125–126.

Ugyanakkor az ötödik prédikációban több oldalnyi terjedelmű, szó szerinti Pázmány-átvétel olvasható – köztük a következő szövegrész is:

Pázmány Péter	Sankovátsi Leopold
<p>A' kik Isten hívei, azok sem élnek Szomjúság-nélkül: Istent szomjúhoz-zák, az ő dücsösségét kívánnyák: mennél inkább kóstolják a' Mennyei jókat, annál inkább gerjede z kíván-ságok szomjúsága. mely csak akkor telik-bé, <i>cum apparuerit gloria</i>, mikor a' Mennyei-dücsösségben részek lészen. Hogy azért meg-tanúljuk, mit kel szomjúhozunk e' világon; Szomjú-hozza Christus a' mí Lelkünk igazu-lását, és dücsösségét; szomjúhozta a' Szenvedést: hogy mí-is úgy keressük üdvösségünket, mint a' ki igen szom-júhozván, módot keres hogy ihassék. Jaj azoknak, kik az <i>Egyiptus</i> zavaros tócsáiból isznak: kik, el-hagyván a' Lelki italok eleven forrását, büdös kútakat ásnak, hogy azok tócsáiból zabállanak. Isten oly Vízet ád, melyből a' ki iszik, soha nem szomjúhozik; Az Ördög ollant ád, melyből a' ki iszik, kínról kínrá mégyen: Még is, oh bolondság! inkább ragadgyák az emberek az Ördög poharát. Nem így, Keresztyének, nem így. Igyunk abból a' drága Forrásból, melyet Isten ád nékünk: <i>Omnnes sitientes, venite</i>; Valakik szomjúhoztok, ugy-mond, jöjete a' Vízre, mely meg-óltya világi kívánságtok hevségét: Igyatok Bort, mely szüveteket meg-melegíti a' Mennyei jókra: Egyetek Tejet, mely erőtlenségeteket táplálja. pénz-nélkül pedig, csere-nélkül; ingyen ígéri mind-ezeket az Isten.²⁴⁹</p>	<p>A' kik Isten hívei, azok sem élnek szomjuság-nélkül; mert Istent szomjúhozzák, az ő ditsösségét kívánnyák; mennél inkább kóstolják a' mennyei jókat, annál inkább gerjed az kívánságok szomjúsága, mely csak akkor telik bé, mikor a' mennyei-ditsösségbe jutnak. <i>Σξ. Dávid</i> szavai szerint <i>Psal. 16. Satiabor, cum apparuerit gloriosa tua</i>, meg-elégszem, mikor meg-jelenik a' te ditsőséged. Hogy azért meg tanúljuk, mit köll szomjuhozunk e' világon; szomjúhozta Kristus a' mi lelkünk igazulását, és üdvösségét; szomjúhozta a' szenvedést: hogy mi-is úgy keressük üdvösségünket, mint a' ki igen szomjúhozván, módot keres hogy ihassék. Jaj azoknak, kik az <i>Egyiptus</i> zavaros tócsaiból isznak: kik el hagyván a' Lelki italok eleven forrását, melyekben jó víz nem maradhat. Kristus olly vizet ád nékünk, melyből a' ki iszik, soha nem szomjúhozik: Az ördög ollant ád, melyből a' ki iszik, kínról kínrá mégyen: Még-is, oh bolondság! inkább ragadgyák az emberek az Ördög poharát. Nem így keresztények! nem így! Igyunk abból a' forrásból melyet Isten nyuit nékünk az ő Sz. Fia által, mondván: <i>Isa 55. Omnes sitientes, venite ad aqas</i>; valakik szomjuhoztok a' vizekre, igyatok olly vizet mely meg óltya a világi kívánságtok hevségét: olly bort, mely szüveteket meg-vidámíttya, s' meg-melegétti a' mennyei jókra olly tejet, mely erőtlenségeteket táplálja a pénz nélkül pedig, tserélés nélkül ingyen ígéri mind ezeket Isten.²⁵⁰</p>

²⁴⁹ PÁZMÁNY, 1636, 555.

²⁵⁰ STANKOVÁTSI, 1800-A, 116–117.

William Stanyhurst

Stanyhurst lelki ségi műve forrásként igen elszigetelten található meg Stankovátsi *Makula nélkül való tiükör* című gyűjteményének egyik beszédében. Elterjedtsége, sokszori újraírása miatt könnyen elképzelhető, hogy nem ez volt Stankovátsi elsődleges forrása. Ennek ellenére meglepően sok egyezés fedezhető fel a két szöveg között.

William Stanyhurst	Stankovátsi Leopold
<p>Oh áldott Jésus az a' példa-beszéd, melyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felöled való historia. Te vagy, a' ki midőn a' te Atyád házában igen böl dogúl élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet. Meg-halgattattál a' te böcsülletédért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet, adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott véghetetlen ajándékokkal fel-ékesítettett lelket; adott öltözetet, adott meg-gyözhetetlen erőt; állandó egészségget, hasonlithatatlan ékessen szóllást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jószágos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit.²⁵¹</p>	<p>Példa beszédet mondott vala néha napján édes Idvezittünk a' tékozló fiuról, a' ki Atyai jussát ki-vévén, meszsze földre méne, és minden javait a' kurvákkal el-vesztegette, utólsó szükségik, és csaknem élhel halásig. Engedjétek-meg, hogy ezt a' példa beszédet lelki értelemmel alkalmaz-tassam a' szeretetnek tékozló fiához, és meg-fogjátok ismérni, hogy ez a' bünösöket szerető Kristusról valóságos historia. Ő az, a' ki midőn mennyei Attyának házában igen boldogul élne, mint ama tékozló fiú azt mondá Attyának: Atyám add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet: meg-hallgattatik az ő bötsületiért. Ada tehát néki Attya Szent Lélek erejéből formáltatott, és szüz méhében fogantatott testet, ada Királyi nemből származott nemes vért, ada minden tökéletességgel fel-ékesítettett Lelket, és beléje rekeszté a' böltsességnek, és tudománynak minden kintseit, fel-öltöztette őtet gyözhetetlen erőben, meg-ajándékozta állandó egészséggel, szép termettel, hasonlithatatlan ékessen szolással, egy szoval minden jokkal, mellyek egy mennyei Király fiához illendök.²⁵²</p>

²⁵¹ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁵² STANKOVÁTSI, 1799-A, 104–106.

A kompiláció sajátosságai

Szigetszerű szövegátvételek

Érdemes megjegyezni, hogy a Stankovátsi-életműben szigetszerűen helyezkednek el a kompilált szövegek, vannak olyan kötetek, amelyekben feltűnően nagy számban olvashatók szó szerinti Pázmány-átvételeket tartalmazó szövegrészek, míg más kötetekben ezek megritkulnak (vagy eltűnnek). Az előbbieket közé tartozik a vasárnapi kötetek közül a második évre vonatkozó első rész, amelynek csaknem fele Pázmány-átvételt tartalmaz:

Ádvent I. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas.
Ádvent II. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
Ádvent III. vas.	Pázmány: Ádvent II. vas. I.
Ádvent IV. vas.	Pázmány: Ádvent IV. vas. I.
Karácsony utáni vas.	
Kiskarácsony utáni vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
Vízkereszt utáni I. vas.	Pázmány: Kiskarácsony I.
Vízkereszt utáni II. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
Vízkereszt utáni III. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
Vízkereszt utáni IV. vas.	
Vízkereszt utáni V. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
Vízkereszt utáni VI. vas.	
Hetvenedvas.	Pázmány: Hatvanadvas. I.
Hatvanadvas.	Pázmány: Hatvanadvas. I.
Ötvenedvas.	
Böjt I. vas.	
Böjt II. vas.	
Böjt III. vas.	
Böjt IV. vas.	
Böjt V. vas.	
Böjt VI. vas.	
Húsvét	
Húsvét utáni I. vas.	
Húsvét utáni II. vas.	Pázmány: Húsvét utáni II. vas.

Húsvét utáni III. vas.	Pázmány: Húsvét utáni IV. vas.
Húsvét utáni IV. vas.	
Húsvét utáni V. vas.	Pázmány: Advent I. vas. I.
Húsvét utáni VI. vas.	

Az ünnepnapokra való prédikációgyűjtemény csaknem 30%-a tartalmaz Pázmány-anyagot. A jezsuita hitszónok egyik nagypénteki beszédének kibővített, „szétírt” változata:

Boldogasszony fogantatása	Pázmány: Boldogasszony fogantatása
Karácsony	
Szent István	
Kiskarácsony	Pázmány: Kiskarácsony II.
Vízkereszt	Pázmány: Vízkereszt
Gyertyaszentelő Boldogasszony	
Gyümölcsoltó Boldogasszony	
Nagypéntek	Pázmány: Nagypéntek II.
Húsvéthétfő	
Áldozócsütörtök	Pázmány: Áldozócsütörtök
Pünkösdhétfő	
Úrnapja	
Szent Péter és Pál	
Nagyboldogasszony	
Szent István	
Kisasszony	
Mindenszentek	

A tematikus gyűjtemények közül a *Hangzó trombita* minden prédikációjában található Pázmány-átvételt, ez a kötet lényegében Pázmány egyik nagypénteki beszédének:

Hangzó trombita I.	Pázmány: Nagypéntek III.
Hangzó trombita II.	Pázmány: Nagypéntek III.
Hangzó trombita III.	Pázmány: Nagypéntek III.
Hangzó trombita IV.	Pázmány: Nagypéntek III.

Hangzó trombita V.	Pázmány: Nagypéntek III.
Hangzó trombita VI.	Pázmány: Nagypéntek III.
Hangzó trombita VII.	Pázmány: Nagypéntek III.

A fentiek nyomán tehát lényegében – a perikóparend, illetve a szerző által meghatározott tematikus egységek mellett – harmadik szerkezetet meghatározó tényezőként a kompiláció érvényesülését is vizsgálhatjuk.

Joggal merülhet fel az a kérdés is, hogy e három szempont összefügg-e Stankovátsi Leopold életművében. Bizonyos esetekben igen a válasz: a *Hangzó trombita* című gyűjtemény böjt harmadik vasárnapján hangzott el a nyomtatvány tanúsága szerint, a perikóparend itt mindenképpen összefügg a tematikus szemponttal. Láthatunk olyan gyűjteményt a fentiekben, amelynek során a jelentős mértékben kompilált kötet megfeleltethető a perikóparendnek. Az a kötet, amelyben mindhárom szempont szorosan érvényesül, a *Hangzó trombita* című prédikációgyűjtemény, amelynek minden egyes beszédében található legalább néhány sor Pázmány harmadik nagypénteki prédikációjából.

Nagy terjedelmű szövegátvételek

Stankovátsi Leopold szövegátvételeinek a korábbi vizsgálatok tanulsága szerint fontos jellemzője a nagy terjedelmű, a forrásprédikáció egészét adaptáló szövegátvétel, amelyeknek átszerkesztése során a hitszónok változatos eszközökkel élt. Az ünnepi beszédek tartalmazó kötet kölcsönzött szövegei is erről győznek meg. Jó példát adnak a nagy mennyiségű átvételre a hitszónokok Vízkereszt napjára írt prédikációjának alábbi szövegrészei:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
Abrahám, nem magáéból, nem nagy és békességes Uraságból bontakozék-ki: Ezek, nagy és tsendes birodalmokat elhagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, mikor a' kegyetlen Heródes Országában más Királyt keresének, mert párt-ütésre látczik nézni, a' ki gyökeres Királynak éltében, más Királyt keres Országában. Nem csak ez a' Három Szent Király látta az Új Csillagot: de csak ezek indúltak a' Csillag-után, hogy fel-keressék, és	Abrahám nem maga birodalmából, hanem Ur-nevü Kaldéusok Várasából, nem nagy, és békességes Uraságból bontakozék-ki: ezek nagy, és tsendes birodalmokat elhagyák, és nyilván-való veszedelemre adák életeket, idegen Országgra menvén, és a' kegyetlen Heródes Országában, más Királyt keresvén; mert párt-ütésre látszik nézni, a' ki a' gyökeres Királynak éltében más Királyt keres az ő Országában. Igazán vak-engedelmesség vala ez, melly semmi kételkedésnek helyt

tisztellyék az Új Királyt. Mert, vagy nem értették egyebek a' Csillag jegyzését; vagy, ha értették, nehéznek alították, hogy házok népével-egyetemben, el-hagyván házokat, meszsze útra, és veszedelmes fáratságra adgyák magokat.²⁵³

nem ad, semmi akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a' mire az hit vezetí őtet. **Nem tsak az három Sz. Királyok látták az új-tsillagot,** hanem többek-is a' Nap-keleti tartományokban, a' szerént, a' mint nékik meg-vólt profétálva: **de tsak ezek indúltak a' tsillag-után, hogy fel-keressék, és imádják az Uj-Királyt; mert egyebek ha értették-is, mit jegyez ez az új-tsillag,** de a' belől indító Isten szavának, és sugárlásának engedelmeskedni nem akartak.²⁵⁴

Jól látható, hogy Stankovátsi kiegészítései részben adatokra vonatkoznak („Urnevü Kaldéusok Várasából”), részben átfogalmazások („a' belől indító Isten szavának, és sugárlásának engedelmeskedni nem akartak”) és tartalmaznak hosszabb betoldásokat is („Igazán vak-engedelmesség vala ez, mely semmi kételkedésnek helyt nem ad, semí akadályokkal nem gondol, hanem gyorsan azt követi, a' mire az hit vezetí őtet”). Ennek nyomán kiemelkedőnek tarthatjuk azokat a kutatói eredményeket, melyek ezekre a jelenségekre definícióalkotással felhívták a figyelmet, ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy ezek az eredmények alapvetően két szövegproduktum összehasonlítását célozzák. Nem veszik tehát figyelembe, hogy egy-egy szövegvariánsról könnyen kiderülhet, hogy más forrásból származó, szó szerinti átvétel. Jó példát adnak erre a következő szövegrészek (melyek kiskarácsonyi, lelki körülméletről szóló beszédekből származnak):

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
Hogy meg-értsük Mi légyen a' Régi ember, és Micsodások az ő cselekedeti: azt kel eszünkbe jutatnunk; hogy Isten az embert, ingyenes Igazságban teremtette: és, valamíg esete-előt ártatlanságban maradot, minden kívanságinak vágyodási, minden érzékenységi-nek indulati, fáratság-, és ellenkezés-nélkül, könnyen, és örvendetesen engedtek a' Léleknék, úgy, hogy, ennek rendelése-ellen semmiben nem rúgódtoztak,	Hogy értsük a' lelki környül-metelésnek mí-vóltát, értenünk-kell előbb: mi légyen az ó-ember, és mitsodák az ő tselekedeti, melyekből a' lelki környül-metelés-által ki-kell vetköznünk: Azért eszünkbe kell-juttatnunk, hogy Isten az első embert ártatlanságban, és eredendő igazságban teremtette-vala, és valamíg ebben megmaradott, minden kívanságinak vágyodási, minden érzékenységeinek indulati fáratság, és ellenkezés-nélkül könnyen,

²⁵³ PÁZMÁNY, 1636, 184.

²⁵⁴ STANKOVÁTSI, 1788, 98–99.

semmi kísértetet nem indítottak; gyűlölségre, torkosságra, fajtalanságra, csak meg sem pesdültek: hanem, az Isteni szolgálatban akadék-, és tartóztatás-nélkül serénykedhetett ember.²⁵⁵

és örvedetesen engedtek a' lélekek: úgy hogy ennek rendelése-ellen semmi-ben nem rugóldoztak, semmi kísértetet nem indítottak, hanem az Isten' szolgálattyaiban akadék, és tartóztatás nélkül serénykedhetett az ember.²⁵⁶

Ha a szövegátvétel hagyományos kategóriáiban gondolkodunk, Stankovátsi szövegét bővebbnek ítéelhetjük, de csak látszólag. Ugyanis jelentős mennyiségű Pázmány-szöveget tömörített az idézet első felében szereplő összefüggésrendszerbe („Hogy ertsük a' lelki körülmetelésnek mí-vóltát, értenünk-kell előbb: mi légyen az ó-ember, és mitsodák az ó tselekedeti, melyekből a' lelki körülmetelés-által ki-kell vetköznünk”). A jezsuita hitszónok ugyanis hosszan írt arról, milyen lelki hasznokat adott az ószövetségi testi körülmetelés, megmagyarázta a lelki körülmetelés mibenlétét és ezzel összefüggésben az ótestamentumi „rég ember” és az újszövetségi „új ember” fogalmát. Tehát a forrásszöveg egészéhez viszonyítva nyilvánvalóan tömörítés az, ami a szövegrészek kiragadásával bővítésnek látszik. Természetesen a probléma nem átláthatatlan, de pusztán definíciókkal nem lehet leírni. Bizonyos esetekben tehát célszerűbb a kompiláció folyamatának bemutatására részletes esetleírást alkalmazni a definíciók mellet vagy helyett.

Szerkezeti változtatások

Stankovátsi szövegátvételeinek fontos szerkesztési jellemzője a forrásszöveg szerkezetének megváltoztatása. Vagyis olyan esetekben is megváltoztatta a Pázmány-szövegekben lévő szerkezetet és alosztásokat, amikor a szöveg egészét az eredeti sorrendnek megfelelően átvette. Ezekben az esetekben többnyire egyértelműen megállapítható volt, hogy ezek kivétel nélkül egyszerűsítést, vagyis az alosztások számának csökkentését, illetve a hierarchia egyszerűsítését jelentették.

A szerkezeti kérdést illetően a Pázmány- illetve Stankovátsi-féle Boldogasszony fogantatása napi prédikáció esetében külön is érdemes felhívni a figyelmet a pázmányi propozíció sajátosságaira. Először is azért, mert a jezsuita hitszónok egyéb munkáihoz képest jóval terjedelmesebb és a prédikációszerzés (legalábbis

²⁵⁵ PÁZMÁNY, 1636, 157.

²⁵⁶ STANKOVÁTSI, 1788, 70–71.

pázmányi) gyakorlatától jelentős mértékben eltérő módon Pázmány saját személyére vonatkozó adatokat is rögzített benne.²⁵⁷

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
<p>Azért Szemem-előt viselvén, hogy abban az Országban lakom, melynek Oltalmazó Aszonyává rendelte Szent István király Bóldog Aszonyt; és halála oráján, Testamentomban hadta Nemzetünknek Aszonyunk tiszteletit, kire-nézve, a' mái napig, költő pénzünkön, a' Bóldog Aszony képe-körül, ama szokot bötűkkel, Patrona Hungariae, Magyar-ország Aszonyának vallyuk a' Szent Szűzet; Meg-emlekezvén arrúl-is, hogy Váradon lettem e' világra, mely Várast Aszonyunk hagyásából éppítet és Bóldog Aszony templomával ékesítet Szent László Király. Arra-is fordítván szemeimet, hogy gyermekségemtűl-fogva számtalan jót vettem Istenemtűl, a Szepőlötelen Szűz könyörgése-által: Noha méltatlanságom ijeszt; de, hál'-adóságom esztenez: noha bűneim rútsági tartóztatnak, söt a' szóllástűl vissza-vonsznak; de az Aszonyunk irgalmassága és kegyessége elő-taszít. Annak-okaért a' mái napon két dologrűl szóllok: Először, meg-mutatom, minémű felséges méltóságra emeltetett Aszonyunk, mikor Isten Anyja lett. Másodsor, erős bizonyítá-sokkal állatom; hogy eredendő bűnnek mocskátűl üres vólt a Bóldog Aszony fogantatása. Ha tehetségemben meg-fogyatkozom, elég, hogy kedvem készségét ismértetem; bár én legyek legkisseb és utólsób az Aszonyunk</p>	<p>Nem férhetett a' B. szűz Máriához az eredendő-bűnnek motska: mert nem-illett az ő Isten-Anyai Méltóságához, melyre öröktűl-fogva el-választatott ez léssen első. Nem férhetett a' B. szűz Máriához az eredendő-bűnnek motska: mert nem-illett az ő Sz. Fia' tiszteletéhez, betsületéhez, ki őtet öröktűl- fogva Annyának választotta ez masodik rész.²⁵⁹</p>

²⁵⁷ A proziciót az 1636-ban nyomtatott Pázmány-kötet margói jelzik, terjedelme tehát pontosan meghatározható. Pázmány személyes közlésének jelentőségére a történészek is felfigyeltek, Tusor Péter a jezsuita életrajzával kapcsolatos kutatásai során használta is e beszédből nyerhető adatokat: TUSOR, 2016, 109–110. Irodalomtörténeti szempontból – terjedelmén kívül – azért is érdekes ez a prozició, mivel tudható, hogy sem István, sem László királyról, sem a Nagyboldogasszony ünnepére nem maradt fenn Pázmánynek prédikációja a saját neve alatt – noha mondott ilyen beszédeket és megjelentetésüket is tervezte. Kapcsolata mégis van a László-beszédekkel: Illyés András Szent László napjára írt beszéde Pázmány Szent György napjára írt szövegén alapul.

²⁵⁹ STANKOVÁTSI, 1788, 6.

dícsírói-közöt, csak dícsíróje legyen és hála-
adóságomat mutatván, mind magamban,
mind eggyebekben gerjeszsem Aszonyunk
böcsüllését.²⁵⁸

A Pázmány-prédikáció szerkezetét illetően tehát két fő részből áll: a Boldogasszony méltóságának bemutatásából, illetve a Boldogasszony tiszta fogantatásának igazolásából. Az első esetben Pázmány Szent Máté jegyzései nyomán Szűz Mária „minden dicsőséges felségéről és tökéletességéről” írt. Előbbit – tehát a Boldogasszony méltóságát – két alapvető érveléssel támasztotta alá a jezsuita hitszónok. Az első szerint:

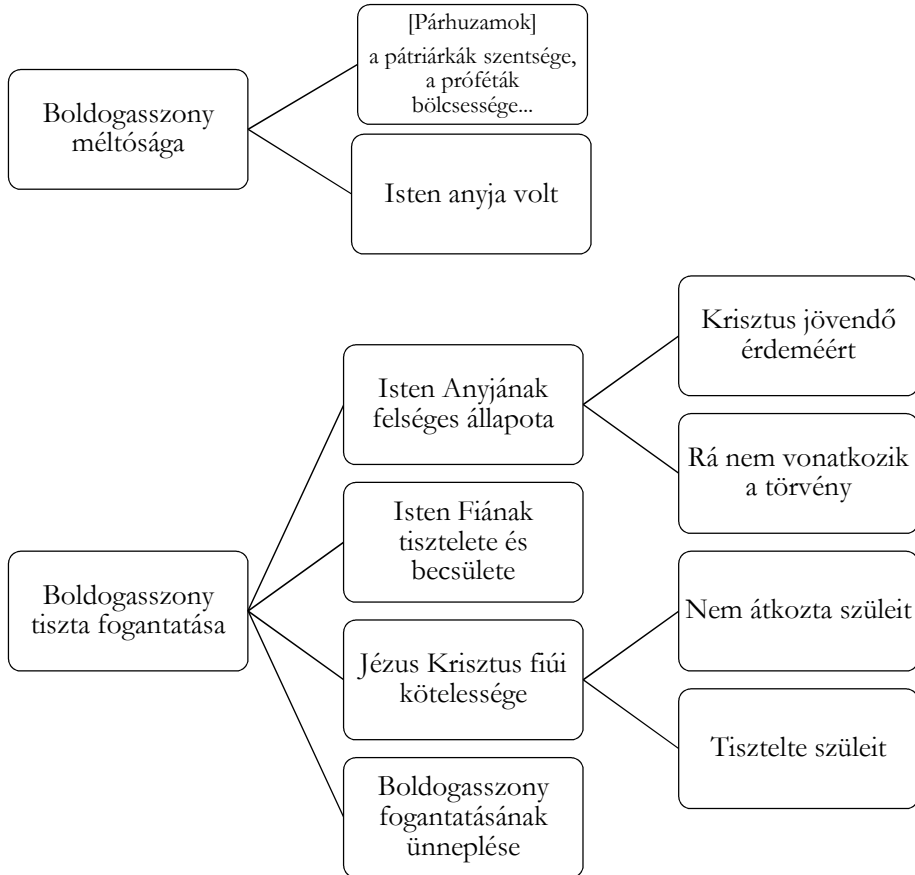
[...] Szent Máté a' Böldog Aszony Méltóságát akarván ábrázni, elő-állattya a' Patriarkák Szentségét, a' Proféták Bölcsességét, a' Királyok Nemességét és méltóságát, a' Had-viselő Capitánok erősségét és a' Christus Nemzetségének származásában említett sok egyéb Isten-félő Jámborokat [...].²⁶⁰

A másik, ugyancsak Mátétól származó érvelés Szűz Mária méltóságára az, hogy a Szentírásban Isten anyjaként szerepel, Pázmány saját számítása szerint tizenkétszer. A tiszta fogantatásról szóló részben négy alapvető érvelést sorakoztat fel Pázmány állításait illetően: Isten anyjának állapotát, Isten fiának tisztességét, Krisztus anyja iránti fiúi kötelességeit, valamint a fogantatás ünneplését.

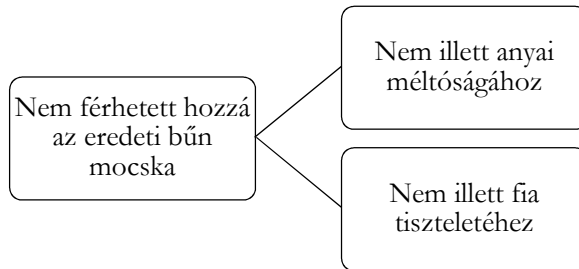
²⁵⁸ PÁZMÁNY, 1636, 1227.

²⁶⁰ PÁZMÁNY, 1636, 1228.

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold

Ebben az esetben csupán a Pázmány-szöveg főbb – vagyis különféle betűtípusokkal elkülönített – vázlatpontjait ábrázoltam, a beszéd emellett számtalan további alosztást tartalmaz. Stankovátsi saját beszédét kialakítva az átvett Pázmány-prédikáció szövegét jelentősen egyszerűsítette, úgy, hogy a szerkezetet esetében jelentős mértékben megbontotta a pázmányi alosztások hierarchiáját.

Össességében elmondható (és a fenti, kiragadott példák is ezt támasztják alá), hogy Stankovátsi Leopold következetesen alkalmazta kölcsönzésen alapuló szövegalkotási eljárását. Prédikációinak kialakítása során nagy terjedelmű Pázmány-szöveget vett át szó szerint, szükség esetén ezeket – főleg adatokkal – kiegészítette. A szövegalkotására jellemző a szerkezeti egyszerűsítés is, amelyben vélhetően nagy szerepe lehetett a Pázmány-kötetek tipográfiájának, illetve a jezsuita hitszónok beszédeinek logikus, alosztásokban gazdag felépítésének is.

Stankovátsi Leopold kötetei, beszédei, forrásai

I/1²⁶¹

1. Ádvent I. vas.	
2. Ádvent II. vas.	
3. Ádvent III. vas.	
4. Ádvent IV. vas.	
5. Karácsony utáni vas.	
6. Kiskarácsony utáni vas.	
7. Vízkereszt utáni I. vas.	
8. Vízkereszt utáni II. vas.	
9. Vízkereszt utáni III. vas.	
10. Vízkereszt utáni IV. vas.	
11. Vízkereszt utáni V. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni V. vas.
12. Vízkereszt utáni VI. vas.	
13. Hetvenedvas.	
14. Hatvanadvas.	
15. Ötvenedvas.	
16. Böjt I. vas.	
17. Böjt II. vas.	
18. Böjt III. vas.	
19. Böjt IV. vas.	
20. Böjt V. vas.	
21. Böjt VI. vas.	
22. Húsvét	
23. Húsvét utáni I. vas.	
24. Húsvét utáni II. vas.	
25. Húsvét utáni III. vas.	
26. Húsvét utáni IV. vas.	
27. Húsvét utáni V. vas.	
28. Húsvét utáni VI. vas.	

²⁶¹ STANKOVÁTSI, 1789-B.

1. Pünkösöd	
2. Pünkösöd utáni I. vas.	
3. Pünkösöd utáni II. vas.	Pázmány: Pünkösöd utáni II. vas.
4. Pünkösöd utáni III. vas.	
5. Pünkösöd utáni IV. vas.	
6. Pünkösöd utáni V. vas.	
7. Pünkösöd utáni VI. vas.	
8. Pünkösöd utáni VII. vas.	
9. Pünkösöd utáni VIII. vas.	
10. Pünkösöd utáni IX. vas.	
11. Pünkösöd utáni X. vas.	
12. Pünkösöd utáni XI. vas.	
13. Pünkösöd utáni XII. vas.	
14. Pünkösöd utáni XIII. vas.	
15. Pünkösöd utáni XIV. vas.	
16. Pünkösöd utáni XV. vas.	
17. Pünkösöd utáni XVI. vas.	
18. Pünkösöd utáni XVII. vas.	
19. Pünkösöd utáni XVIII. vas.	
20. Pünkösöd utáni XIX. vas.	
21. Pünkösöd utáni XX. vas.	
22. Pünkösöd utáni XXI. vas.	
23. Pünkösöd utáni XXII. vas.	
24. Pünkösöd utáni XXIII. vas.	
25. Pünkösöd utáni XXIV. vas.	

²⁶² STANKOVÁTSI, 1789-C.

1. Ádvent I. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas.
2. Ádvent II. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
3. Ádvent III. vas.	Pázmány: Ádvent II. vas. I.
4. Ádvent IV. vas.	Pázmány: Ádvent IV. vas. I.
5. Karácsony utáni vas.	
6. Vízkereszt utáni I. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
7. Vízkereszt utáni II. vas.	Pázmány: Kiskarácsony I.
8. Vízkereszt utáni III. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
9. Vízkereszt utáni IV. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni I. vas. I.
10. Vízkereszt utáni V. vas.	
11. Vízkereszt utáni VI. vas.	Pázmány: Böjt V. vas.
12. Hetvenedvas.	Pázmány: Sexagesima vas. I.
13. Hatvanadvas.	Pázmány: Sexagesima vas. I.
14. Ötvenedvas.	
15. Böjt I. vas.	
16. Böjt II. vas.	
17. Böjt III. vas.	
18. Böjt IV. vas.	
19. Böjt V. vas.	
20. Böjt VI. vas.	
21. Húsvét	
22. Húsvét utáni I. vas.	
23. Húsvét utáni II. vas.	Pázmány: Húsvét utáni II. vas.
24. Húsvét utáni III. vas.	Pázmány: Húsvét utáni IV. vas.
25. Húsvét utáni IV. vas.	
26. Húsvét utáni V. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas. I.
27. Húsvét utáni VI. vas.	

²⁶³ STANKOVÁTSI, 1790-A.

1. Pümkösd	
2. Pümkösd utáni I. vas.	
3. Pümkösd utáni II. vas.	
4. Pümkösd utáni III. vas.	
5. Pümkösd utáni IV. vas.	
6. Pümkösd utáni V. vas.	
7. Pümkösd utáni VI. vas.	
8. Pümkösd utáni VII. vas.	
9. Pümkösd utáni VIII. vas.	
10. Pümkösd utáni IX. vas.	
11. Pümkösd utáni X. vas.	
12. Pümkösd utáni XI. vas.	
13. Pümkösd utáni XII. vas.	
14. Pümkösd utáni XIII. vas.	
15. Pümkösd utáni XIV. vas.	
16. Pümkösd utáni XV. vas.	
17. Pümkösd utáni XVI. vas.	
18. Pümkösd utáni XVII. vas.	
19. Pümkösd utáni XVIII. vas.	
20. Pümkösd utáni XIX. vas.	
21. Pümkösd utáni XX. vas.	
22. Pümkösd utáni XXI. vas.	
23. Pümkösd utáni XXII. vas.	
24. Pümkösd utáni XXIII. vas.	
25. Pümkösd utáni XXIV. vas.	
26. Templomszentelés	

²⁶⁴ STANKOVÁTSI, 1790-B.

1. Ádvent I. vas.	Pázmány: Ádvent I. vas. II.
2. Ádvent II. vas.	
3. Ádvent III. vas.	Pázmány: Ádvent II. vas. I.
4. Ádvent IV. vas.	
5. Karácsony	
6. Vízkereszt utáni I. vas.	
7. Vízkereszt utáni II. vas.	
8. [Vízkereszt utáni III. vas.] ²⁶⁶	
9. [Vízkereszt utáni IV. vas.] ²⁶⁷	
10. [Vízkereszt utáni V. vas.] ²⁶⁸	
11. [Vízkereszt utáni VI. vas.] ²⁶⁹	
12. Hetvenedvas.	
13. Hatvanadvas.	
14. Ötvenedvas.	
15. Böjt I. vas.	
16. Böjt II. vas.	
17. Böjt III. vas.	
18. Böjt IV. vas.	
19. Böjt V. vas.	
20. Böjt VI. vas.	
21. Húsvét	
22. Húsvét utáni I. vas.	
23. Húsvét utáni II. vas.	
24. Húsvét utáni III. vas.	
25. Húsvét utáni IV. vas.	
26. Húsvét utáni V. vas.	
27. Húsvét utáni VI. vas.	

²⁶⁵ STANKOVÁTSI, 1798.

²⁶⁶ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁷ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁸ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

²⁶⁹ A III/2-es kötetben, pótlólag szerepel.

1. Pünkösöd	Pázmány: Pünkösöd
2.	
3. Pünkösöd utáni I. vasárnap	
4. Pünkösöd utáni II. vasárnap	
5. Pünkösöd utáni III. vasárnap	
6. Pünkösöd utáni IV. vasárnap	
7. Pünkösöd utáni V. vasárnap	
8. Pünkösöd utáni VI. vasárnap	
9. Pünkösöd utáni VII. vasárnap	
10. Pünkösöd utáni VIII. vasárnap	
11. Pünkösöd utáni IX. vasárnap	
12. Pünkösöd utáni X. vasárnap	
13. Pünkösöd utáni XI. vasárnap	
14. Pünkösöd utáni XII. vasárnap	
15. Pünkösöd utáni XIII. vasárnap	Pázmány: Pünkösöd utáni XI. vasárnap I.
16. Pünkösöd utáni XIV. vasárnap	
17. Pünkösöd utáni XV. vasárnap	
18. Pünkösöd utáni XVI. vasárnap	
19. Pünkösöd utáni XVII. vasárnap	
20. Pünkösöd utáni XVIII. vasárnap	
21. Pünkösöd utáni XIX. vasárnap	
22. Pünkösöd utáni XX. vasárnap	
23. Pünkösöd utáni XXI. vasárnap	
24. Pünkösöd utáni XXII. vasárnap	
25. Pünkösöd utáni XXIII. vasárnap	
26. Pünkösöd utáni XXIV. vasárnap	

²⁷⁰ STANKOVÁTSI, 1799-B.

IV/1²⁷¹

1. Ádvent I. vas.	
2. Ádvent II. vas.	
3. Ádvent III. vas.	
4. Ádvent IV. vas.	
5. Karácsony utáni vas.	
6. Kiskarácsony utáni vas.	
7. Vízkereszt utáni I. vas.	
8. Vízkereszt utáni II. vas.	
9. Vízkereszt utáni III. vas.	Pázmány: Vízkereszt utáni IV. vas.
10. Vízkereszt utáni IV. vas.	
11. Vízkereszt utáni V. vas.	
12. Vízkereszt utáni VI. vas.	
13. Hetvenedvas.	
14. Hatvanadvas.	
15. Ötvenedvas.	
16. Böjt I. vas.	
17. Böjt II. vas.	
18. Böjt III. vas.	
19. Böjt IV. vas.	
20. Böjt V. vas.	
21. Böjt VI. vas.	
22. Húsvét utáni I. vas.	
23. Húsvét utáni II. vas.	
24. Húsvét utáni III. vas.	
25. Húsvét utáni IV. vas.	
26. Húsvét utáni V. vas.	
27. Húsvét utáni VI. vas.	

²⁷¹ STANKOVÁTSI, 1799-C.

1. Pütkösd	
2. Pütkösd utáni I. vas.	
3. Pütkösd utáni II. vas.	
4. Pütkösd utáni III. vas.	
5. Pütkösd utáni IV. vas.	
6. Pütkösd utáni V. vas.	
7. Pütkösd utáni VI. vas.	
8. Pütkösd utáni VII. vas.	
9. Pütkösd utáni VIII. vas.	
10. Pütkösd utáni IX. vas.	
11. Pütkösd utáni X. vas.	Pázmány: Pütkösd utáni XVI. vas.
12. Pütkösd utáni XI. vas.	
13. Pütkösd utáni XII. vas.	
14. Pütkösd utáni XIII. vas.	
15. Pütkösd utáni XIV. vas.	
16. Pütkösd utáni XV. vas.	
17. Pütkösd utáni XVI. vas.	
18. Pütkösd utáni XVII. vas.	
19. Pütkösd utáni XVIII. vas.	
20. Pütkösd utáni XIX. vas.	
21. Pütkösd utáni XX. vas.	
22. Pütkösd utáni XXI. vas.	
23. Pütkösd utáni XXII. vas.	
24. Pütkösd utáni XXIII. vas.	
25. Pütkösd utáni XXIV. vas.	
26. Templom felszentelése	Pázmány: Pütkösd utáni XXIV. vas. II.

²⁷² STANKOVÁTSI, 1800-B.

Ünnepnapi gyűjtemény²⁷³

1. Boldogasszony fogantatása	Pázmány: Boldogasszony fogantatása
2. Karácsony	
3. Szent István	
4. Kiskarácsony	Pázmány: Kiskarácsony II.
5. Vízkereszt	Pázmány: Vízkereszt
6. Gyertyaszentelő Boldogasszony	
7. Gyümölcsoltó Boldogasszony	
8. Nagypéntek	Pázmány: Nagypéntek II.
9. Húsvéthétfő	
10. Áldozócsütörtök	Pázmány: Áldozócsütörtök
11. Pünkösdhétfő	
12. Úrnapja	
13. Szent Péter és Pál	
14. Nagyboldogasszony	
15. Szent István	
16. Kisasszony	
17. Mindenszentek	

Bőjti, tematikus beszédek

Makula nélkül való tükör²⁷⁴

1. Makula nélkül való tükör I.	
2. Makula nélkül való tükör II.	
3. Makula nélkül való tükör III.	
4. Makula nélkül való tükör IV.	
5. Makula nélkül való tükör V.	
6. Makula nélkül való tükör VI.	W. Stanyhurst: <i>A balandó testben...</i>
7. Makula nélkül való tükör VII.	

²⁷³ STANKOVÁTSI, 1788.

²⁷⁴ STANKOVÁTSI, 1799-A.

*Áruló Júdás*²⁷⁵

1. Áruló Júdás I.	
2. Áruló Júdás II.	
3. Áruló Júdás III.	
4. Áruló Júdás IV.	
5. Áruló Júdás V.	
6. Áruló Júdás VI.	
7. Áruló Júdás VII.	

*Hangzó trombita*²⁷⁶

1. Hangzó trombita I.	Pázmány: Nagypéntek III.
2. Hangzó trombita II.	Pázmány: Nagypéntek III.
3. Hangzó trombita III.	Pázmány: Nagypéntek III.
4. Hangzó trombita IV.	Pázmány: Nagypéntek III.
5. Hangzó trombita V.	Pázmány: Nagypéntek III.
6. Hangzó trombita VI.	Pázmány: Nagypéntek III.
7. Hangzó trombita VII.	Pázmány: Nagypéntek III.

²⁷⁵ STANKOVÁTSI, 1789-A.

²⁷⁶ STANKOVÁTSI, 1800-A.

Összehasonlítás

A három hitszónok munkássága, kompilatív tevékenységének ismerete lehetőséget ad arra, hogy összevegyünk ilyen irányú munkásságukat: érdemes megfigyelni, miként használták fel ugyanazt a forrást. Annál is inkább, mert a vizsgálat eredménye rávilágít a kölcsönzés sokszínű felhasználására.

Két hitszónok

Stankovátsi Leopold szövegátvételeinek sajátosságait Illyés András kölcsönzéseinek fényében is megvizsgálhatjuk. Ugyanis ismeretes olyan Pázmány-beszéd, melynek szövegét mindketten szó szerint átvették, kölcsönözték. Az összehasonlításra tanulságos példát szolgáltatnak az áldozócsütörtöki prédikációk alábbi részletei:

Pázmány Péter	Illyés András
Ennek-felette; Tudgyátok-e mi hasznunk a' Christus fel-menetelében? Szent Pál írja; hogy a' végre ment Christus Meny-országba: Ut appararet vultui DEI pro nobis; hogy Isten színe-előt, magát megmutassa érettünk: az-az, a' mint Sz. János magyarázza, hogy Szószóllonk légyen az Atya előtt. De nem úgy, hogy csak szóval törekedgyék mellettünk; hanem Apparens, Teste szakadását mutogassa érettünk. Marcus Marcellust, mikor Sentenciázni akarják vala, ruháját el-szaggatá, és mellyén-való sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel szolgált Romá-nak. Mi lén belőlle? A' mit ékesen-szóllással végbe nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vivé; és meg-szabadítaték. Azt akarja Szent Pál mondani; hogy Christus, maga mutatásával nyer kegyelmet nekünk: és azért ment az Égbe, hogy	Ennekfelette: Tudgyátok-e mi hasznunk van a' Kristus felmenetelében? Szent Pál írja, hogy a' végre ment Kristus Mennyországba: Ut appareat vultui DEI pro nobis. Hogy Isten színe előtt, magát megmutassa miérettünk, azaz, a' mint Szent János magyarázza, hogy szoszóllonk, légyen az Atya Isten előtt. Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum. De nem hogy csak szóval törekedgyék érettünk, hanem apparens, Teste szakadását mutassa üdvösségünkért. Markus Marcellust mikor sententziázni akarják vala, ruháját elszaggatá, és mellyén való sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel szolgált Romának. Mi lön belőle? A' mit ékesen szóllással végbe nem vihettek az Oratorok, ezzel a' mutatással végbe vivé, és megszabadítottaték. Azt akarja Szent Pál mondani, hogy Kristus mutatásával nyer kegyelmet nekünk: és azért ment Mennyekebe, hogy Szent Attyának szeme

Szent Attyának szeme-eleibe terjeszsze azokat a' Seb-helyeket, mellyeket érettünk visel. ²⁷⁷	eleibe terjeszsze a' sebhelyeket, mellyeket érettünk visel. ²⁷⁸
---	--

Ugyanezek a részek Stankovátsi beszédében a következőképpen szerepelnek:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
<p>Ennek-felette; Tudgyátok-e mi hasznunk a' Christus fel-menetelében? Szent Pál írja; hogy a' végre ment Christus Meny-or-szágba: Ut appararet vultui DEI pro nobis; hogy Isten színe-előt, magát megmutassa érettünk: az-az, a' mint Sz. János magyarázza, hogy Szó-szóllonk légyen az Atya előtt. De nem úgy, hogy csak szóval törekedgyék mellettünk; hanem Apparens, Teste szakadását mutogassa érettünk. Marcus Marcellust, mikor Sentenciázni akarják vala, ruháját el-szaggatá, és mellyén-való sebeit kezdé mutogatni, mellyekkel szolgált Romá-nak. Mi lön belőlle? A' mit ékesen-szóllással végbe nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vívé; és meg-szabadították. Azt akarja Szent Pál mondani; hogy Christus, maga mutatásával nyér kegyelmet nekünk: és azért ment az Égbe, hogy Szent Attyának szeme-eleibe terjeszsze azokat a' Seb-helyeket, mellyeket érettünk visel.²⁷⁹</p>	<p>Ez a' mi remenségünk annál bizonyosabb, hogy hogy Kristus a' mi szo szóllónk Menyben, Sz. Attya előtt, úgy mond sz. János. Mert a' végre ment-fel oda, úgy mond sz. Pál, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis, hogy Isten' színe előtt jelen légyen most mi érettünk, nem tsak szóval pártunkat fogván, hanem maga sebeinek mutogatásával minékünk kegyelmet és üdvösséget nyervén. Mikor Marcus Marcellust sentenziázni akarja vala a' Romai tanáts, ruháit el-szaggatá, és mélyen-való sebeit kezdé mutogatni, mellyeket szenvedett Roma' védelmezésében. Mi lön belőlle? a' mit ékesen szóllással véghez nem vihettek az Orátorok, ezzel a' mutatással végbe-vitte, és meg-szabadított. Sokkal hathatósbak a' Kristus sebeinek mutogatási Sz. Attya előtt a' mi üdvösségünkért.²⁸⁰</p>

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szó szerinti másolás ellenére Illyés András jelentős szerkezeti változtatásokat eszközölt a Pázmány-beszéden, amint azt a következő példa is igazolja:

²⁷⁷ PÁZMÁNY, 1636, 672.

²⁷⁸ ILLYÉS, 1691, 319.

²⁷⁹ PÁZMÁNY, 1636, 672.

²⁸⁰ STANKOVÁTSI, 1788, 236–237.

Pázmány Péter	Illyés András
<p>A' mi Üdvözítőnk, Életében, mint Ember, nyomoruságinkat meg-kóstolta; Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatot; Fel-támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változott: De Menybe-menetelében, mint Sas-keselyű, Egek-felibe emeltetett. Születése-által, baj-vivo helyre jött; Élete folyásában, fáradhatatlanul hadakozot; Fel-támadásában, győzedelmet vet ellenségín: Menybe-menetelében, Exspolians Principatus, et Potestates, traduxit considenter, palam Triumphans; meg-fosztván a' hatalmas Fejedelmeket, fogva vitte őket nyilván, győzedelmének pompájával. Mikor a' Romai Császárok, valamely hatalmas Országot meg-győztek Triumfus-sal, Országos győzelem Pompájával, mentek Romá-ba. Magok, drága ruhákba öltöztek, Rabjai, rendel előttök mentek: Nyert prédákat, mellettek vitték: Végezetre, a' Várasnak szeb és magassabb részében, a' Capitolium-ban, víg kiáltások-közöt, Királyi-székbe ültenek. Ebben a' mí Urunknak Mennyei Triumfusá-ban, Először; Az ártatlan József, fényes ruhájába öltöztették; Annak-előtte, a' Jésus Vestibus sordidis, mocskos köntösben vólt, mikor a' Bűnös testnek hasonlatosságában Poklosnak látczot: De Menybe-menetelekor, oly csudálatos öltözetben vólt, hogy az Angyalok-is álmélkodva kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek ily szép öltözeti vannak?²⁸¹</p>	<p>A' mi Üdvözítőnk, Éltében, mint ember, nyomoruságinkot megkostolta: Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatott: Fel-támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változott. De Menybe menetelében, mint Saskeselyő, Egek felibe emeltetett. Születése által, bajvivo helyre jött: Elete folyásában, fáradhatatlanul hadakozott: Feltámadásában, győzedelmet vött ellenségín. Menybe menetelében, Exspolians Principatus: et Potestates, traduxit considenter, palam triumphans illos in semetipso. Megfosztván a' Fejedelemségeket, és hatalmasságokat, bátorságoson általvitte, nyilván győzedelmesen dicsekedvén azokon önnönmaga által.²⁸²</p> <p>Mikor a' Romai Császárok valamely hatalmas Országot meggyőztek, Országos győzelem pompájával mentek Romába. Magok drága ruhákba öltöztek: Rabiai, rendel előttök mentek: Nyert prédákat mellettek vitték. Végezetre a' Várasnak szebb, és magassabb részében, a' Capitoliumban víg kiáltások között; Királyi székbe ültenek. A' mí Urunknak Mennyei győzedelmében pedig, Először az ártatlan Josef fényes ruhájába öltöztették. Annakelőtte, a' Jésus, Erat indutus vestibus sordidis. Mocskos köntösben volt, mikor a' bűnös testnek hasonlatosságában poklosnak látczot. De Menybe menetelekor, oly csudálatos öltözetben volt, hogy az Angyalok is álmélkodva, kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek oly szép öltözeti vannak?²⁸³</p>

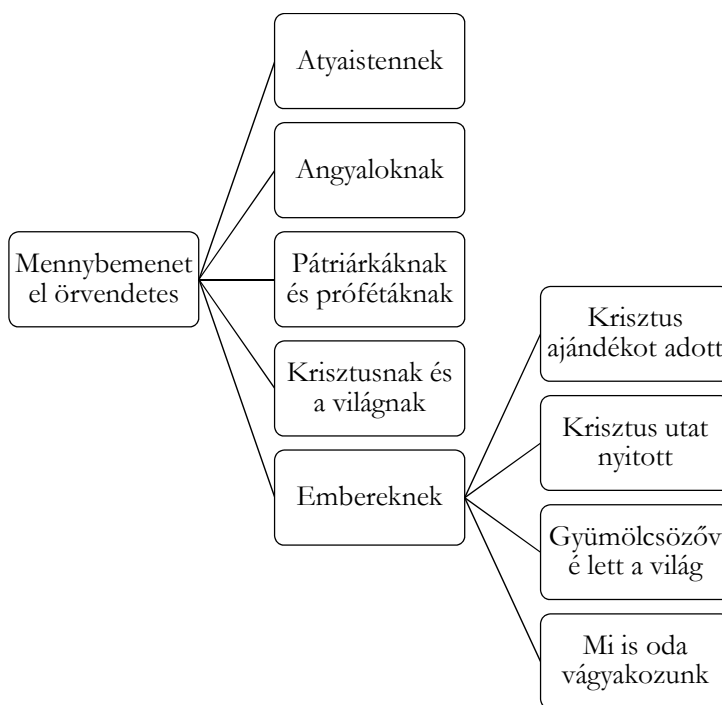
²⁸¹ PÁZMÁNY, 1636, 668.

²⁸² ILLYÉS, 1691, 311.

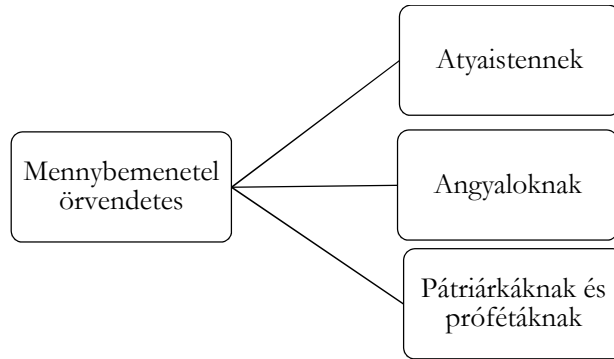
²⁸³ PÁZMÁNY, 1636, 313.

A két szövegrész szinte teljes egészében megegyezik – azonban a kölcsönzött részek két különböző Illyés-beszédben szerepelnek. Annál is inkább, mivel mennybemenetelnek Illyés három prédikációt is szentelt. Ezek közül kettő jelentős részben Pázmány-, a harmadik Pietro Rota-kölcsönzés. Stankovátsi szövegével tehát érdemben az első két Illyés-beszéd szerkezete vethető össze:

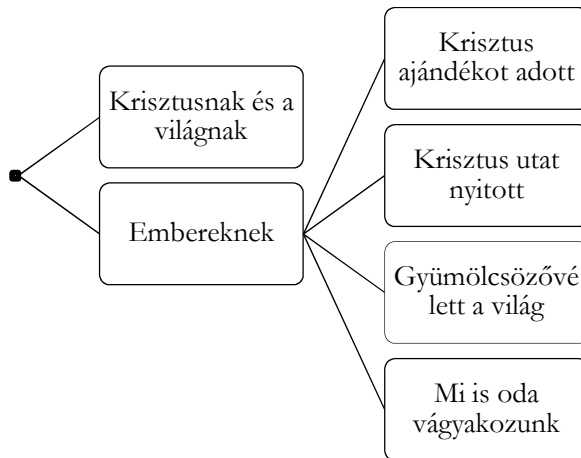
Pázmány Péter

Illyés András I.

Illyés András II.

Illyés tehát lényegében két részre osztotta Pázmány beszédét, újonnan kialakított prédikációiban szerkezeti egyszerűsítést generálva, hiszen egy háromszintes beszédből hozott létre kétszinteseket.

Stankovátsi Leopold hasonló alkalomra írt beszédét szintén jelentős mértékű szövegvariálás jellemzi, amint ezt az alábbi példa is igazolja:

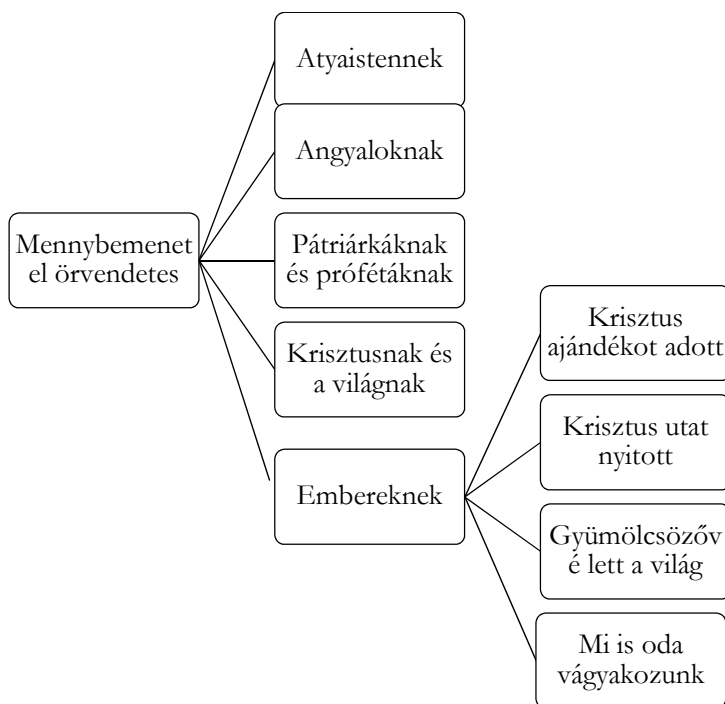
Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
<p>A' mí Üdvözítõnk, Életében, mint Ember, nyomoruságinkat meg-kóstolta; Halálában, mint Tulok, érettünk áldoztatot; Fel-támadásában, mint Oroszlány, győzedelmessé változott: De Menybe-menetelében, mint Sas-keselyű, Egek-felibe emeltet. Születése-által, baj-vivo helyre jöt; Élete folyásában, fáradhatatlanul hadakozot; Fel-támadásában, győzedelmet vet ellenségín: Menybe-menetelében, Exspoliáns Principatus, et Potestates, traduxit considerens, palam Triumphans; meg-fosztván a' hatalmas Fejedelmeket, fogva vitte õket nyilván, győzedelmének pompájával. Mikor a' Romai Császárok, valamely hatalmas Országot meg-győztek Triumfus-sal, Országos győzelem Pompájával, mentek Romá-ba. Magok, drága ruhákba öltöztek, Rabjai, rendel elõttök mentek: Nyert prédákat, melletttek vitték: Végezetre, a' Várasnak szeb és magassabb részében, a' Capitolium-ban, víg kiáltások-közöt, Királyi-székebe ültenek. Ebben a' mí Urunknak Mennyei Triumfusában, Elõször; Az ártatlan Jósef, fényes ruhájába öltöztették; Annak-elõtte, a' Jésus Vestibus sordidís, mocskos köntösben vólt, mikor a' Bünös testnek hasonlatosságában Poklosnak látczot: De Menybe-menetelekor, oly csudálatos öltözetben vólt, hogy az Angyalok-is álmélkodva kérdezték: Quis est iste formosus in stola sua? Kicsoda ez, a' kinek ily szép öltözeti vannak?²⁸⁴</p>	<p>Erról a' győzedelmes, és ditsőséges Menybe-menetelről szólván sz. Pál, azt mondja, hogy Kristus Urunk meg-fosztván a' pokolbéli Fejedelemségeket és hatalmasságokat az õ példájoktól bátorságosan átalvitte, nyilván győzedelmesen ditskedvén azokon önnön maga által. Nem lehet ezt a' győzedelmes és ditsőséges pompát emberi elmének vóltaképpen meg-fogni, annyival inkább nem lehet emberi nyelvnek előbeszélni: De némelly árnyékát szemlélhettyük a' Romai Tsászárok' győzedelmes pompáiban. Mikor ezek valamely hatalmas országot meg-győztek, igen nagy pompával mentek-bé Romába: magok drága ruhákba öltözve, győzedelmes szekéren ültek: a' rabok rendel elõttök mentek: a' nyert prédák utánnok vitettek; a' Romai Tanáts pedig, és az egész község eleikbe ment, és az örvendetes köszöntés után víg kiáltás között fel-késérte a' várasnak szebb és magassabb helyére a' Kapitoliumi várba, a' hol pompás Királyi Trónus vólt el-készítve, mellybe ültettetett a' győzedelmes Tsászár. Ez a' győzedelmes pompa vólt a' három közzül egy, mellyet Sz. Ágoston ez életben kívánt vólna látni, mert az õ szava vólt, hogy hármat szeretett vólna látni főképpen ez életben: Kristust mikor tsudákat tett: Sz. Pált mikor predikállott: és Romát mikor győzedelmes pompát tartott.²⁸⁵</p>

²⁸⁴ PÁZMÁNY, 1636, 668.

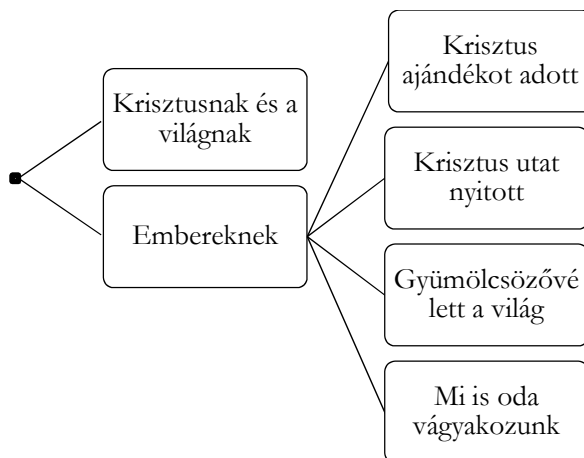
²⁸⁵ STANKOVÁTSI, 1788, 220–221.

Jól látszik, hogy míg Illyés, bár a struktúrán változtatásokat eszközölt, minimális eltérésekkel vette át Pázmány szövegét, Stankovátsi esetében jelentősebb elmozdulás tapasztalható a forráshoz képest. Mindez azonban nem feltétlenül igaz a beszédek szerkezetére, illetve ezek adaptálására:

Pázmány Péter

Stankovátsi Leopold

Tény, hogy a Pázmány-beszédhez képest jelentős Stankovátsi módosítása. Ugyanakkor a szerkezet tekintetében nincs különbség a Stankovátsi-, illetve a második Illyés- beszéd struktúráját illetően. Mindez azonban korántsem igaz a propozíciók megfogalmazására.

Ezek összehasonlítása ebben az esetben már csak azért is sajátos eredményt ad, mivel a szokásoktól eltérően a forrásműhöz, vagyis az áldozócsütörtöki Pázmány-prédikációhoz nem tartozik kiemelt és margón jegyzetelt propozíció. Illyés és Stankovátsi tehát egyéni megfogalmazásra kényszerült:

Illyés András	Stankovátsi Leopold
Azért nem volt soha, se Menyországban, sem a földön örvendetesb Innep, Urunk Menybe menetelénél. Melyről miglen rövideden szollok, figyelmetessen, halgassátok. ²⁸⁶	Nagy öröm minékünk a' Kristus' menybenetele, és Attyának jobbjára ülése a' mi Idvezítő Urunknak, mái napon nyert ditsőségére nézve; ez lészen első.
Ezek így lévén, szollok rövideden a' Kristus Jésus véghetetlen Hatalmáról, Felséges Méltóságáról: és a' kimondhatatlan nagy hasznokrol, mellyeket nekünk szerzett. ²⁸⁷	Nagy öröm minékünk a' Kristus' menybenetele, és az Attyának jobbjára ülése azokra a' nagy hasznokra nézve, melyek ebből mi reánk follynak; ez második része beszédemnek.

²⁸⁶ ILLYÉS, 1691, 307.

²⁸⁷ ILLYÉS, 1691, 314.

Mind a' kettőből hála-adásra, és a'
minékünk meg-nyílt mennyei
Paraditsomnak szorgalmatos keresésére
ébredgyen szívünk.²⁸⁸

A prédikációszövegek egészének összehasonlításából az is egyértelműen kitűnik, hogy Stankovátsi sokkal inkább követi a pázmányi szövegstruktúrát, mint Illyésé. Vagyis annak ellenére, hogy Illyés szövege nagyobb mértékben megegyezik Pázmányéval, az egyes beszédrészek közötti kapcsolatok, logikai összefüggések tekintetében Stankovátsi tevékenysége áll közelebb Pázmányéhoz.

Érdeemes összevetni Kelemen Didák és Stankovátsi Leopold forráshasználatát is. Mindkét szerző esetében valószínűsíthető, hogy forrásuk volt Guilielmus Stanyhurst lelkeségi műve, bár vélhetően egyikük sem magyar nyelvű forrásból dolgozott.

William Stanyhurst	Kelemen Didák
<p>Oh áldott Jésus az a' példa-beszéd, melyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felőled való historia. Te vagy, a' ki midőn a' te Atyád házában igen böldegül élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet. Meg-halgattattál a' te böcsülteledért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet, adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott végzetlen ajándékokkal fel-ékesítettet lelkét; adott öltözetet, adott meg-győzhetetlen erőt; állandó egészséget, hasonlíthatatlan ékessen szállást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jóságos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit. Te evvel az Isteni készülettel fel ékesítettvén, meszsze ménél távul való tartományba. Szinte meszsze való tartomány, és majd meg-mérhetetlen köz az egektől ez a' föld. Ebben a' halál tartományában el tékozlottad minden örökségedet a' bűnös</p>	<p>Oh én Kristusom! ama példa beszéd, a' melyet a' tékozló Fiúrúl beszélél, rajtad tellyesedék bé. Te vagy az a' ki az Atyád házában nagy Dücsösségben lévén azt mondád a' te mennyei Sz. Atyádnak: Pater! da mihi portionem substantiae, quae me contingit, Luc. 15. Atyám! add ki nékem a' részemet, a' ki engem illet. A' te Atyád emberi testet Királyi Nemből származandó vért, ada néked ruhát, győzhetetlen erőt, jó egészséget, mérhetetlen tudományt ada néked, 's minden bölcsességnek 's tudományak kincseit egyedül beléd rekesztette. Te pedig illy nagy késéggel fel-ékesítve a' te Atyád hazából peregre profectus es in regionem longinquam, meszsze 's hosszú való Tartományba indulál az Eg, 's a föld közé, s' ennek a' halálnak tartományában minden részedet elvesztegeted a' bűnös Lelkekkel, úgy hogy egészszen immár mezitelen maradtál. A' te testednek állandó egéségett adott vala a' te Atyád, 's egész tagjaidban épiséget, és imé <i>a planta pedis usque ad verticem capitis non est in</i></p>

²⁸⁸ STANKOVÁTSI, 1788, 217.

lelkekkel; mert már mindeneket mind az utolsó **mezételeenségig** a' veszni valók közt el vesztettél. **Adott vala néked az Atya** igen állandó testi egésséget, minden **tagjaidban** való tellyes **éppséget**: és ime; lábad **talpától** fogva, fejed **tetejéig nincs** benned egésség. El tékozlottad **egésségedet**. **Adott vala** néked az Atya igen ékes ábrázatot, és ajakidon való **szint**, mert ékes ábrázatú **valál az emberek fiai** fölött: és **imé; nincs szined, sem ékességed: mint egy poklosnak alítottunk téged**. El tékozlottad **minden szépségedet**. Adott vala néked Isten újával ki formált testet, a' mint magad meg-vallod: Testet pedig alkottál nékem. Azt el osztogattad a' vég vacsorán, mondván: Vegyétek, és egyétek: ez az én testem. **Adott vala néked Királyi vért**: meg vágdaltattad magadat, és **minden erecskeidet** az oszlopnál ostorokkal **megnyittattad**, és azt mind ki ontottad. **Igy a' véredet-is el tékozlottad**. **Adott vala néked véghetetlen gazdagságot: honnét te magad nagyságoson dicsekedel vala**: Nálam **vagyon a' gazdagság és a' dicsőség, a' tettetes kincsek: te pedig** azokat úgy el tékozlottad, hogy kéntelenitessél mondadni: **En pedig koldus vagyok, és szegény**.²⁸⁹

te sanitas, Isai. 1. V. 6. **Tetétől** fogva **talpig nincsen** benned épség, el-vesztegetted **egésségedet**. Olyan szép **szint adott vala** néked a' te Atyád, hogy *speciosus forma prae filiis hominum Ps. 44. V. 3.* Leg-szebb **valál az emberek fiai** között, **'s imé** már *non est tibi species, neque decor, putavimus (te) quasi leprosum Isai. 5. V. 3.* **nincsen** néked **szined, sem ékességed**, 's mi **téged mint egy poklosnak állítottunk**, el-vesztegetted **minden szépségedet**. **Királyi** nemből származandó **vért adott vala néked**, te pedig az ostorozások által **minden ereket meg nyitál**, 's ki folya egészszen a' vired, **igy el-tékozlottad a' te véredet-is**. **Véghetetlen gazdagságot adott vala néked a' te Atyád, a' honnan dicsekedel vala**: *mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbae, Prov. 8. V. 18.* **Nélem vagyon a' gazdagság, a' Dicsőség, és a' tettetes kincsek; te pedig úgy el-tékozlottad azt, hogy kénszeritessél mondani; Ego autem mendicus sum, et pauper, Ps. 39. **En pedig szegény koldús vagyok**.²⁹⁰**

Stankovátsi Leopold szövegével egybevetve:

William Stanyhurst	Stankovátsi Leopold
Oh áldott Jésus az a' példa-beszéd , mellyet te valaha beszéllettél a' tékozló fiú felől, te felöled való historia . Te vagy, a' ki midőn a' te Atyád házában igen bóldogúl élnél, mint ama tékozló fiú azt mondád az Atyádnak: Atyám, add ki nékem az örökség részét, melly engemet illet.	Példa beszédet mondott vala néha napján édes Idvezittönk a' tékozló fiuról , a' ki Atyai jussát ki-vévén, meszsze földre méne, és minden javait a' kurvákkal el-vesztegette, utolsó szükségik, és csaknem éhel halásig. Engedjétek-meg, hogy ezt a' példa beszédet lelki értelemmel alkalmaztassam a'

²⁸⁹ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁹⁰ KELEMEN, 1729, 314–315.

Meg-halgattattál a' te böcsülletedért. Adott néked mesterséggel formáltatott testet, adott Királyi nemből származandó nemes vért, adott végzetlen ajándékokkal fel-ékesítettet lelkét; adott öltözetet, adott meg-győzhetetlen erőt; állandó egészséget, hasonlíthatatlan ékessen szóllást, meg-mérhetetlen tudománt, minden jóságos cselekedetet; végre egyedül te beléd rekeszté bölcsességének, és tudományának minden kincseit. Te evvel az Isteni készülettel fel ékesítettvén, meszsze ménél távul való tartományba. Szinte meszsze való tartomány, és majd meg-mérhetetlen köz az egektől ez a' föld. Ebben a' halál tartományában el tékozlottad minden örökségedet a' bűnös lelkekkel; mert már mindeneket mind az utolsó mezítelenségig a' veszni valók közt el vesztettél. Adott vala néked az Atya igen állandó testi egészséget, minden tagjaidban való tellyes éppséget: és ime; lábad talpától fogva, fejed tetejéig nincs benned egészség. El tékozlottad egészségedet. Adott vala néked az Atya igen ékes ábrázatot, és ajakidon való szint, mert ékes ábrázatú valál az emberek fiai fölött: és ime; nincs szined, sem ékesség: mint egy poklosnak alítottunk téged. El tékozlottad minden szépségedet. Adott vala néked Isten újával ki formált testet, a' mint magad meg-vallod: Testet pedig alkottál nekem. Azt el osztogattad a' vég vacsorán, mondván: Vegyétek, és egyétek: ez az én testem. Adott vala néked Királyi vért: meg vágdaltattad magadat, és minden erecskeidet az oszlopnál ostorokkal meg-nyittattad, és azt mind ki ontottad. Így a' véredet-is el tékozlottad. Adott vala néked végzetlen gazdagságot: honnét te magad nagyságoson dicsekedel vala: Nálam

szeretnek tékozló fiához, és meg-fogjátok ismérni, hogy ez a' bűnösöket szerető Kristusról valóságos historia. Ő az, a' ki midőn mennyei Attyának házában igen boldogul élne, mint ama tékozló fiú azt mondá Attyának: Atyám add ki nekem az örökség részét, melly engemet illet: meg-hallgattatik az ő bötsületiért. Ada tehát néki Attya Szent Lélek erejéből formáltatott, és szüz méhében fogantatott testet, ada Királyi nemből származott nemes vért, ada minden tökéletességgel fel-ékesítettet Lelket, és beléje rekeszté a' böltességnek, és tudománynak minden kintseit, fel-öltöztette őtet győzhetetlen erőben, meg-ajándékozta állandó egészséggel, szép termettel, hasonlíthatatlan ékessen szólással, egy szoval minden jokkal, mellyek egy mennyei Király fiához illendők. Ezzel az Isteni készülettel fel-ékesítettvén, meszsze földre méne távol való tartományba, tudni illik: az égből a' földre. Ebben az idegen tartományban eltékozlá minden örökségét a' bűnös lelkekkel, kiket kurváknak nevez Isaiás I. és Jeremiás Próféta 2. mert minden javait utolsó mezítelenségig a' veszni valók között elvesztegeté. Adott vala néki az Attya állandó testi egészséget, és minden tagjaiban való tellyes épséget. Nézd most, hogy a' lába talpától fogva, feje tetejéig nints benne épség, el-tékozlotta minden egészségét: Adott vala néki az Attya igen ékes ábrázatot, mert ékes ábrázatúnak nevezi őtet szent Dávid az emberek fiai felett; nézd most hogy nints szine, sem ékessége, mint egy poklosnak állítottuk őtet, ugymond Isaiás 53. el-tékozlotta minden szépségét. Adott vala néki az Attya mennyei erővel alkotott testet, a' mint maga meg-vallá mondván: testet pedig alkottál nekem;

vagyon a' gazdagság és a' dicsőség, a' tettes kincsek: te pedig azokat úgy el tékozlottad, hogy kéntelenitessél mondadni: En pedig koldus vagyok, és szegény.²⁹¹

azt-is úgy szolván el-tékozlotta, midőn a' vég vatsorán nékünk osztotta, mondván: vegyétek, és egyétek, ez az én testem! Adott vala néki az Attya Királyi nemből való szüz vért, ő pedig meg-vagdaltatván egész testét, és minden ereस्कéit az oszlopnál ostorokkal fel-nyittatván azt, mind ki-ontotta érettünk, így vérit el tékozlotta. Adott vala néki az Attya véghetetlen gazdagságot, a' mint maga ditsekedik vala mondván : nálam vagyon a' gazdagság, és a' ditsőség, a' tettes kintsek Prov. 8. ő pedig azokat úgy el-tékozlotta, hogy kéntelenitetik mondani Psal. 39. én pedig koldus vagyok, és szegény.²⁹²

Stankovátsi szövege jobban hasonlít ugyan a korabeli magyar fordításra, de jól látható, hogy bár mindkét hitszónok egyéni megoldásokkal is élt, számos ponton, egymástól eltérő módon, ragaszkodott a Stanyhurst-forráshoz.

„Két és fél” hitszónok

Pázmány *Kalauz*át eddigi ismereteink szerint leggyakrabban az Oltáriszentségről szóló prédikációkban kompilálták. Az eljárásra maga Pázmány buzdította a hitszónokokat, beszédgyűjteményének keresztény olvasókhöz írt előjáró beszédében: „A' mostan támadot Tévelygések-ellen, mivel bévségesen írtam a' *Kalauz*-ban és egyéb Harczoló könyveimben: nem akarom it kétszerezni irásimat; hanem azokrúl ritkán, és rövideden emlekezem a' Predikaczióban.”²⁹³

Ennek megfelelően a prédikációkhoz írt jegyzetek között számos helyen előfordul a vonatkozó margójegyzet: „vide Kalauz”. Egyik beszédében összefoglalta a *Kalauz*-szöveg lényegét, a következő jegyzéssel: „A' Pokol-béli Tolvajok által ennyi Jóktúl fosztatot, ennyi Sebekkel erőtlenedet Ember gyógyulásárúl, és Igazulásárúl, más Könyvünkben bévséges Tanitást mutattunk a' Szent Irásból: Most rövid sommában foglalom, a' mit a' *Romai* Anyaszentegyház tanít, a' Bűnösök Igazulásárúl.”²⁹⁴ Pázmány a margójegyzetben jelezte is, hogy a *Kalauz*-ban található

²⁹¹ STANYHURST, 1727, 288–289.

²⁹² STANKOVÁTSI, 1788, 104–106.

²⁹³ PÁZMÁNY, 1636,)? (, r.

²⁹⁴ PÁZMÁNY, 1636, 909.

a kérdéses rész. Az állítás megerősítése végett az összefoglaló végén is megjegyezte: „Ezeket, és az Igazulás tulajdonságát, bévségesen meg-magyaráztuk, és bizonyítottuk a' *Kalauz*-ban: Azért, hogy ne kétszerezzük munkánkat, azokról most többet nem szóllunk [...]”²⁹⁵

A prédikációgyűjteményben szereplő, Úrnapjára rendelt második prédikáció szoros filológiai kapcsolatban áll a *Kalauz*zal. Propozíciója után a következőket írja Pázmány: „A' Kalauznak Tizen-eggyedik Könyvében vannak a' Bizonyságok: mellyeket másodszer it le-írnyia nem szükséges. meg-talállya a' Kalauzban, a' ki olvasni akarja.”²⁹⁶ Ebből adódóan nem meglepő, hogy a későbbiekben számos nyomtatásban fennmaradt, Oltáriszentség-prédikációról derült ki, hogy a *Kalauz* XI. könyve volt a forrása.

Mivel a forrásmű, vagyis a *Kalauz* szerkezete jól áttekinthető mind tartalmi, mind pedig az ehhez kapcsolódó tipográfiai szempontból, nagyban megkönnyíthette a kompilátorok munkáját. A későbbi hitszónokok láthatóan messzemenőig ki is használták ezt, bár Pázmány alosztásrendszerét többnyire egyszerűsítették.

A vizsgált szerzők közül Illyés András, illetve Kelemen Didák és/vagy Bernárd Pál is felhasznált bizonyos szövegrészeket a *Kalauz* XI. könyvéből. A Bernárd Pál neve alatt megjelent beszédben fellelhető átvételekre jellemző, hogy kihagyásokkal ugyan, de többé-kevésbé jól körülírható részt használt fel Pázmány művéből a kompilátor a XI. könyv első részéből:

Pázmány Péter

1. Valóságosan ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.

1.1. Zvinglius vélekedése a' Sacramentomról.

1.2. Calvinus vélekedése az Oltári Sacramentomról.

1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.

1.3.1. Első Bizonyság, ama' mondásból; Ez az én testem.

1.3.2. Masodik Bizonyság, a' Pohárrúl-valo igékből.

1.3.3. Harmadik Bizonyság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyság, a' Sz. Pál szavaiból.

1.3.5. A' Sz. Iráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik.

1.3.6. A' régi Ecclesiának tanu-bizonyysága, erőssíti ezen Igazságot.

1.4. A' Calvinisták bizonyysági meg-fejtetnek.

1.4. 1. A' Szent Írásból erőtlenül bizonyítanak a' Calvinisták.

1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.

²⁹⁵ PÁZMÁNY, 1636, 910.

²⁹⁶ PÁZMÁNY, 1636, 720.

1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtllenül bizonyítanak a' Calvinisták.

2. A' Christvs Teste, extra usum, ielen vagyon a' Sacramentomban.
3. A' Christvs Teste, mindenüt ielen nincsen.
 - 3.1. Az Vbiquisták vallása mi légyen.
 - 3.2. A' Romai Ecclesiának igaz tanítása meg-bizonyittatik.
 - 3.3. Az Vbiquisták Bizonyásági meg-fejtetnek.
4. A' Kenyér és Bor, meg nem marad a' Sacramentomban.
 - 4.1. Miben légyen a' közbe-vetés.
 - 4.2. A' Transsubstantiatio nevén, ok-nélkül akadoznak az Ujítók.
 - 4.3. A' Szent Írásból meg-bizonyodik a' Kenyérnek és Bornak el-változása.
 - 4.4. A' Szent Atyák és az igaz Okoskodás, erőssíti a' mi Vallásunkat.
 - 4.5. Az Ellenkező bizonyságok meg-rontatnak.
5. Az Vr Vacsoraianak egy szín-alat vételérül.
 - 5.1. Miben légyen gyökere a' közbe-vetésnek.
 - 5.2. Az Ujítók vélekedése, a' közbe-vetet dologrúl.
 - 5.3. A' Christus Példája, nem kötelez mindeneket a' Két színre.
 - 5.4. Ama' szókkal, ezt cselekedgyétek, nem köteleztetünk a' két színre.
 - 5.5. Ama' mondással, Igyatok ebből minnyáján, nem köteleztetünk a' Két színre.
 - 5.6. A' Két színnek szükséges-volta, meg nem bizonyodik a' Szent János hatodik részéből.
 - 5.7. Szent Pál, a' Két színnek szükséges-voltát nem jelenti.
 - 5.8. Elégségesnek mutattatik az egy Szín vétel.
 - 5.9. Egy-nehány Kérdéssel, meg-óltatik a' Két-szineseknek Pohár szomjuhozása.
 - 5.10. A' Régi Ecclesiában, helye volt az Egy szín-vételnek.
 - 5.11. Méltó okok vannak, az Egy színnek osztogatásában.

A Bernárd-beszéd tehát a következőképpen épül fel:

Bernárd Pál

- 1. Valóságoson ielen vagyon a' Christvs Teste az Oltári Sacramentomban.**
 - 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.
 - 1.3.1. Első Bizonyáság, ama' mondásból; Ez az én testem.
 - 1.3.4. Negyedik, és Eötödik Bizonyáság, a' Sz. Pál szavaiból.
 - 1.3.5. A' Sz. Íráson éppítettet Okoskodással, ezen igazság erőssittetik.
 - 1.4. A' Calvinisták bizonyásági meg-fejtetnek.
 - 1.4. 1. A' Szent Írásból erőtllenül bizonyítanak a' Calvinisták.
 - 1.4. 2. A' régi Páterek írásiban, semmi jelensége nincsen a' Calvinista értelemnek.
 - 1.4. 3. Az Érzékenységből, és emberi Okoskodásból, erőtllenül bizonyítanak a' Calvinisták.

Bernárd elhagyta a Zwingli és Kálvin vélekedéseiről szóló, illetve a katolikus álláspontot tartalmazó („A Christus teste valósággal jelen [van] a sacramentomban”) alfejezet első, negyedik és ötödik részéből kompilált, azaz érvként az „ez az én testem” jézusi szavakat, Szent Pál szavait és a „szent Íráson éppítettet” megállapításokat alkalmazta. Felhasználta a kálvinisták érveiről szóló Pázmány-fejtegetés egyes részeit, a szentírási, valamint az érzékenységből és emberi okoskodásból való bizonyításokat is. Elhagyta a pohárról való ígétet, a János-evangélium hatodik részének és a „régii Ecclesia” tanúságtételének érveit, valamint az egyházatyák írásaival kapcsolatos részeket.

Illyés András (többnyire) más szövegrészeket vett át Pázmánytól, mint Bernárd:

Illyés András

- 1.3. A' Christus Teste, valósággal jelen [van] a' Sacramentomban.**
- 1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.**
- 1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo ígéből.**
- 1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.**

Úgy tűnhet, jóval kisebb egységgel és kevesebb válogatással dolgozott, mint Bernárd. Ha tüzetesebben összehasonlítjuk a két szöveget, kiderül, hogy Illyés komoly szerkesztői munkát végzett a Pázmány-szövegen. A fent vázolt szerkezeti egységeket részletezve pontosan megfigyelhető, mit vett át és mit nem Pázmánytól Illyés:

Pázmány Péter

- 1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.**
- I. A' szent Irás világos szavainak tulajdon értelme-mellől, nem kel távoznunk, hanem-ha hitünknek nyilván-VALÓ tanítása ellenkezik a' szóknak tulajdon értelmével.**
- II. A' Keresztyén hitnek bizonyos-vólta a' Sz. Irás szavainak igaz értelméből füg.**
- III. Ha ennek a' *Sacramentomnak* első rendelkezekor, Christus tulajdon és világos szókkal nem élt, semmi bizonyost nem tudhatunk a' Sz. Irásból, ennek a' *Sacramentomnak* természetiről, és mi-vóltárul.**
- IV. Az Uj, és eléb nem hallott dolgot, világos szókkal kel tanítani; mert külömben senki azt nem értené [...].**
- V. A' Christus szavainak tulajdon ereje, és folyása, erre viszen.**
- VI. A' környül-álo dolgok szokták ki-nyilatkoztatni, mint kellyen magyarázni az Irást [...].**
- VII. Ha az Urunk szavainak tulajdon jegyzése-mellől el-megyünk: bizonyosok nem lehetünk, minémü figurát kellyen ezekben helyheztetni [...].**

VIII. *Calvinus* és *Luther* azt vallyák, hogy a' *Sacramentomban*, nem csak testnek Jelét, hanem valóságosan a' *Christus* testét vészük.

1.3.2. Masodik Bizonyosság, a' Pohárrúl-valo igékből.

I. Azért a' Szent Írás, a' Vég-vacsorán adatot pohárt, Pohár vérnek nevezi; és a' Pohár nevével, jegyzi a' Christus vérét.

A' Bizonyáságnak első része, *Major*, hogy világosan ki-tessék, Két dolgot kel eszünkben tartanunk: Elsőt, hogy, noha szóval különböznek, de értelemmel egyeznek ama' mondások: *Hic est Calix novum testamentum in sanguine meo. Hic est Sanguis meus novi testamenti.* Másodikat azt, hogy ama' mondást, *Hic est Calix novum testamentum in sanguine meo*; Némellyek úgy magyarázzák, hogy a' Pohár nevében, semmi *Figura* ne légyen [...].

1. Mert a' mit Sz. Lukács és sz. Pál pohárnak nevez, azt szent Máté és szent Márk vérnek mongya.

2. Mert, noha a' Pohár neve csak magán mind edényt, s mind az edényben-valo italt jegyezheti: de mikor azt mongyuk valakinek, hogy meg-igya a' pohárt, nyilván meg-magyaráztatik, hogy a poháron a' benne-valót kel érteni.

3. A' Szent Írás szavaiban, akkor kel *Figurát* engedni, mikor a' szóknak tulajdon jegyzése, ellenkezik a' Keresztyénségnek bizonyos vallásávaI.

II. A' Vég-vacsorán adatot Pohárt Szent *Lukács* és Sz. *Pál* Uj *Testamentom*-nak nevezi; noha Sz. *Máté* és Sz. *Márk* a' *Christus* Vérét mondgyák Uj *Testamentom*-nak.

1. Mert Szent *Pál* nyilván írja, hogy a' *Testamentom* vér-nélkül nem lehet.

2. Mert minnyájan tudgyuk, hogy az Uj *Testamentom* nem borral, hanem vérrel állapotot-fel.

3. Mert, noha külömb igékkel, de ugyan-azon szavát hozza-elő *Christus*nak Szent *Lukács* és Sz. *Pál*, melyet Sz. *Máté* és Szent *Márk*.

III. Az öntetet-ki mí-érettünk (az-az, bününk bocsánattyáert, a' mint magyarázza Szent Máté,) a' mi a' pohárban vólt.

1.3.3. Harmadik Bizonyosság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

I. Mert ezt oly világos igékkel adgya előnkbe, hogy gondolva sem tudnánk oly szóllások *formáját* találni, mellyekkel nyilvánvaló ki-magyaráztathatnék a' *Christus* testének valóságos nekünk adása.

II. Mert oly módon-valo ételét igiri *Christus* az ő testének, mely nem találatot azokban, kik a' *Mannát* ették, *Non sicut manducaverunt Patres vestri manna.*

III. Mert mind a' *Sidók*, mind a' *Tanitványok* azt értették a' *Christus* szaván, hogy valóságosan *Christus* testét kel enniük [...].

Az Illyés András-beszéd tehát a következőképpen épül fel:

Illyés András

1.3.1. Első Bizonyosság, ama' mondásból; Ez az én testem.

A' szent Írás világos szavainak tulajdon értelme-mellől nem szabad eltávoznunk, hanem-ha a' keresztyén hitnek nyilvánvaló tanítása ellenkezik a' széknak tulajdon értelmével.

A' keresztyén hitnek bizonyos-vólta a' szent Írás szavainak igaz értelméből füg.

Ha az oltári sacramentomnak első rendelkezekor Christus tulajdon és világos szókkal nem élt, semmi bizonyost nem tudhatunk a' szent Írásból ennek a' sacramentomnak természetiről és mi-vóltárúl.

Az új és eléb nem hallott dolgot világos szókkal kel tanítani; mert külömben senki azt meg nem értené.

A' CHRISTUS szavainak tulajdon ereje és folyása erre viszen.

A' körül-álló dolgok szokták kinyilatkoztatni, mint kel magyarázni az Írást [...].

1.3.2. Masodik Bizonyság, a' Pohárrúl-valo igékből.

Azért a' Szent Írás, a' Vég-vacsorán adatot pohárt, Pohár vérnek nevezi, és a' Pohár nevével jegyzi a' Christus vérét.

Mert a' mit Sz. Lukács és sz. Pál pohárnak nevez, azt szent Máté és szent Márk vérnek mongya.

Mert, noha a' Pohár neve csak magán mind edényt, s mind az edényben-valo italt jegyezheti: de mikor azt mongyuk valakinek, hogy meg-igya a' pohárt, nyilván meg-magyaráztatik, hogy a poháron a' benne-valót kel érteni.

A' Szent Írás szavaiban, akkor kel *Figurát* engedni, mikor a' szóknak tulajdon jegyzése, ellenkezik a' Keresztyénségnek bizonyos vallásával.

Az öntetet-ki mí-érettünk (az-az, bűnünk bocsánattáért, a' mint magyarázza Szent Máté,) a' mi a' pohárban volt.

1.3.3. Harmadik Bizonyság, Szent Iánosnak hatodik részéből.

Mert ezt oly világos igékkel adgya előnkbe, hogy gondolva sem tudnánk oly szóllások *formáját* találni, mellyekkel nyilvánban ki-magyaráztathatnék a' Christus testének valóságos nekünk adása.

Mert mind a' *Sidók*, mind a' Tanítványok azt értették a' Christus szaván, hogy valóságosan Christus testét kel enniük [...].

Jól látható tehát, hogy Illyés a Pázmány-szerkezet egészét áttekintve, tudatosan emelt át részeket a választott szöveg egészéből.

Ocskay György már 1982-ben írt arról, hogy Kelemen Didák több prédikációjában is felhasználta a *Kalauz* szövegét. Jelen vizsgálatom szempontjából külön is figyelmet igényel a minorita szerző 1721-ben megjelent úrnapi beszéde,²⁹⁷ melyben az Ocskay által közölt adatok értelmében éppúgy a *Kalauz* XI. könyvét használta fel, mint Bernárd. Kelemen Didák *Kalauz*-használatát illetően Ocskay korábban már idézett megállapítása szerint Kelemen mindenképpen a *Kalauz* második (vagy harmadik) kiadását használta, hiszen egy Kelemennél szó szerint szereplő átvétel Pázmány művének első kiadásában nem szerepelt. A szövegben olvasható Héliogabalus név szerepeltetése – Ocskay szerint – Kelemen Didák invencióját dicséri.²⁹⁸ Ezeket a megállapításokat a Bernárd Pál neve alatt megjelent

²⁹⁷ Vö. KELEMEN, 1721.

²⁹⁸ OCSKAY, 1982, 445–446.

szövegre visszavetítve megállapítható, hogy összeállítója ugyancsak a második (vagy harmadik) *Kalauz*-kiadást használhatta, Héliogabalus neve pedig nála sem szerepel. Azaz okunk van feltételezni, hogy ebben az esetben valóban Kelemen Didák invenciójáról beszélhetünk – az átvétel legalábbis nem Pázmánytól és nem is Bernárdtól származik.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>Szép dolog vólna, ha ki néked Száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná; ha vadászattyában fogot szép nyúl-húsrá hina, és az asztralra nyul-hús képet tenne: köszönhetnéd a' jó tartást.²⁹⁹</p>	<p>[...] szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hina, s-írott étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czé- gért mútogatna, melytül száz mért földnyire távul valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igrál. Köszönhetnéd a jó tartást.³⁰⁰</p>	<p>Szép dolog vólna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytől száz mély földni- re valahol bor vólna; köszönhetnéd a jó tartást.³⁰¹</p>

Korábbi kutatásaim során azt állapítottam meg, hogy a Bernárd Pál-szöveg a *Kalauz*-átvételek mellett jelentős részben a Kelemen Didák neve alatt megjelent, 1729-es, *Buzsa fejek* című kötetnek Böjt IV. vasárnapra írt beszédét is tartalmazza – mivel erre utalt a szöveg számos olyan mondata, amely a *Kalauz*-ban nem szerepel, ám a Bernárd-beszédben szó szerint és azonos sorrendben fordul elő, mint Kelemen Didáknál. Mivel azonban joggal vélhetjük úgy, hogy Bernárd Pál hamarabb élt, mint Kelemen, a compiláció irányát is más irányban kell keresnünk: a források sorrendje vélhetően fordított – amennyiben nem arról van szó, hogy Kelemen Didák utólagosan korigálta Bernárd szövegét.

Ezek nyomán tehát a Bernárd-beszéd *Kalauz*-átvételei ugyan megállapíthatók, de nem tudhatjuk pontosan, ki illesztette ezeket a szövegbe. Az tény, hogy számos olyan részt ismerünk, amely bár Pázmány *Kalauz*-án alapszik, mégis több Bernárd–Kelemen egyezést tartalmaz – például a következőt:

²⁹⁹ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

³⁰⁰ BERNÁRD, 1735, 9.

³⁰¹ KELEMEN, 1721, 8.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>A' Tanítványok botránkozása-után pedig, azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az ember fiát fel-menni, a' hol elébb vala?</i> az-az, ha ezt ily nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe-menetelem-után, hogy itt e' földön, az én testemet kel ennetek? A' vagy a' mint egyebek magyarázzák; Akkor sem fogjátok-é hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midön menybe-menetelemet látván, Istenségemről bizonyosok lehettek?³⁰²</p>	<p>A' tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: Ez botránkoztatott-é meg titeket? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a' hol elébb vala 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a' földön az én testemet kellyen ennetek. Így erőssíti Kristus a' Tanítványokat az ő testéről való értelemben. Elhivék azért a' Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk őket meg nem csalta abban, a' mitt mondott hogy ád, a' helyet egyebet más nem adot, hanem a' maga valóságos testét s-véret mondván: végyétek és egyétek ez az én testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a' 'Zidók, azért hit nélkül maradának, némelly Tanítványok-is ebben meg ütközzvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a' mostaniak-is érthetnek, ha ők JEsussal járnak-é, avagy a' szökevény Tanítványokkal.³⁰³</p>	<p>A' Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá: Ez botránkoztatotté meg titeket? hát mikor látangyátok az ember Fiát fel menni a' hol elébb vala ugyan szent János hatodik részinek hatvan harmadik versében. Az-az, ha eszt ily nehéznek itilitek mostan, mentől nehezebben hihe-titek menybe menetelem után, hogy itt a' Földön az én Testemet kellyen ennetek. Láttjátok-é mint erőssíti Christus a' Tanítványokat az ő testéről való értelemben. El hivék azért az Apostolok, hogy Christus Urunk őket meg nem csalta; a' mitt mondott hogy ád, a' helyet egyebet más nem adott, hanem a' maga valóságos Testit, vérit. Vegyétek, és egyétek, ez az én Testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a' sidók, azért hit nélkül maradának, némely Tanítványok-is ebben meg ütközzvén, oda hagyák Christúst. Ebből a' mostaniak-is érthetnek, ha ők-Jésussal járnaké, vagj a' szökevény tanítványokkal.³⁰⁴</p>

³⁰² PÁZMÁNY, 1623, 823.

³⁰³ BERNÁRD, 1735, 11.

³⁰⁴ KELEMEN, 1721, 6.

Illyés András *Megrövidített igé* című, 1691-ben megjelent prédikációgyűjteményében összesen három úrnapi beszéd van. Ezek közül a második és a harmadik beszéd lényegében (kisebb rövidítésektől eltekintve) megegyezik a Pietro Rota két beszédének rövidített magyar fordításával. Ebből adódóan a *Kalauz* lényegében csak az első Illyés-prédikációra hatott.

A prédikációszerzés idejét Bernárdéhoz hasonlóan az Illyés-szöveg esetében is nehéz megállapítani, hiszen a közreadó előszavában egyértelműen megjegyezte, hogy a megjelentetett beszédek számos év elmondott beszédanyagát rögzítik. A korábbi, Illyésre vonatkozó kompilációs kutatásokkal³⁰⁵ összhangban azt mondhatjuk, szinte kihagyások nélkül vett át részeket a *Kalauz* XI. könyvének első részéből. Az első rész harmadik alfejezetének első három egységét („ez az én testem”-érvek, pohárról szóló igékből vett érv, a János-evangélium hatodik részéből vett érvek).

Ha az Illyés-prédikáció szövegét vizsgáljuk, szintén megfigyelhető a Bernárd-illetve Kelemen-szövegek kapcsán idézett, száz aranyról szóló szövegrész szerepeltetése, tehát Illyés sem az első *Kalauz*-kiadást használta, és nála sem szerepel Héliogabalus neve. A kompilált rész pedig szó szerinti, bővítések nélküli megfelelője a Pázmány-szövegnek.

Bernárd Pál	Pázmány Péter	Illyés András
[...] szép dolog volna, ha ki néked száz aranyat igerne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hina, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégernt mütogatna, melytül száz mért földnyire távul valahol bor volna. keményen kínálna, hogy egyél igerál. Köszönhetnéd a jó tartást. ³⁰⁶	Szép dolog volna, ha ki néked Száz aranyat igerne, és az arany forintok képét adná; ha vadászattyában fogott szép nyúl-húsrá hina, és az asztralra nyul-hús képét tenne: köszönhetnéd a' jó tartást. ³⁰⁷	Szép dolog volna, ha ki néked száz aranyat igerne, és az arany forintok képét adná: ha vadászattyában fogott szép nyulhusra híná, és az asztralra nyulhus képét tenné: köszönhetnéd a' jo tartást. ³⁰⁸

³⁰⁵ MACZÁK, 2010-A, 42–63.

³⁰⁶ ILLYÉS, 1691, 440.

³⁰⁷ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

³⁰⁸ ILLYÉS, 1691, 440.

A tanítványokról szóló, Bernárd Pál-, illetve Kelemen Didák-beszédekből idézett szövegrész Illyés Andrásnál is megtalálható, utóbbi esetében a másik két szerző beszédéhez képest nagyobb mértékű az egyezés a Pázmány-szöveggel:

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Illyés András
<p>A' Tanítványok botránkozása-után pedig, azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az ember fiát fel-menni, a' hol eléb vala?</i> az-az, ha ezt ily nehéznek itilétek mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe-menetelem-után, hogy itt e' földön, az én testemet kel ennetek? A' vagy a' mint egyebek magyarázzák; Akkor sem fogjátok-é hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midön menybe-menetelemet látván, Istenségemről bizonyosok lehettek?³⁰⁹</p>	<p>A' tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: Ez botránkoztatott-é meg titeket? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a' hol elébb vala 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a' földön az én testemet kellyen ennetek. Igy erőssiti Kristus a' Tanítványokat az ő testéről való értelemben. El-hivék azért a' Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk őket meg nem csalta abban, a' mitt mondott hogy ád, a' helyet egyebet mást nem adot, hanem a' maga valóságos testét s-véret mondván: végyétek és egyétek ez az én testem, melly ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a' 'Zidók, azért hit nélkül maradának, némelly Tanítványok-is ebben meg ütköztvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a' mostaniak-is érthetnek, ha ők JEsussal járnak-é, avagy a' szökevény Tanítványokkal.³¹⁰</p>	<p>A' Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá nékik: <i>Hoc vos scandalizati? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látangyátok az ember Fiát, felmenni, a' hol elébb volt? azaz, ha ezt ily nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek Menybe-menetelem-után, hogy itt e' földön az én Testemet kell ennetek? Akkor sem fogjátok-e hinni, hogy én abban modot találok, mint ehessétek az én Testemet, midön Menybe menetelemet látván, Istenségemről bizonyosok lehettek?</i>³¹¹</p>

³⁰⁹ PÁZMÁNY, 1623, 823.

³¹⁰ BERNÁRD, 1735, 11.

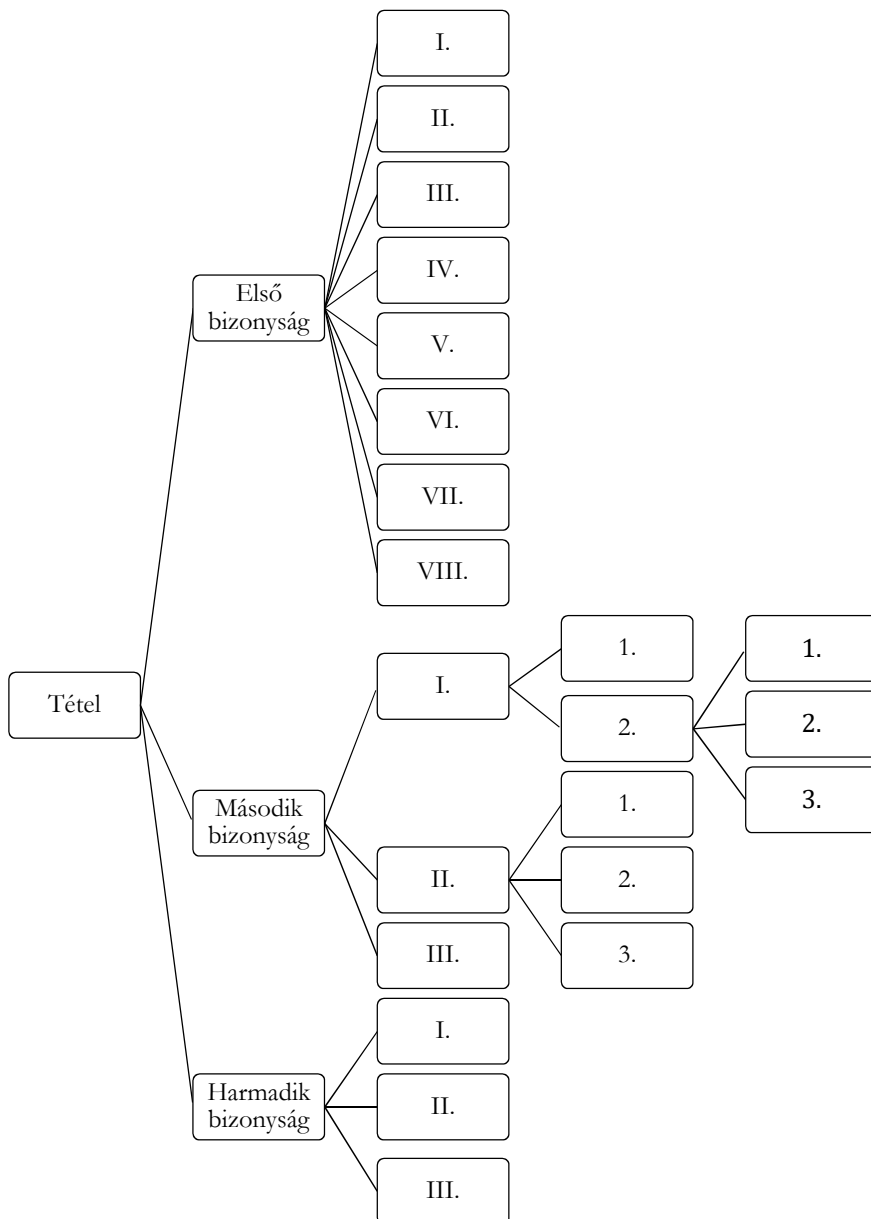
³¹¹ ILLYÉS, 1691, 443.

Illyés szövegátvétele jóval egységesebb Bernárdénál. Egyrészt azért, mert egy forráson – a *Kalauzon* – alapul, másrészt ezt a forrást is jóval kisebb hatósugárral vette át. Míg Bernárd jóval szélesebb spektrumon, a szöveg több fejezetéből használt fel kisebb részeket, addig Illyés feleannyi Pázmány-fejezetet emelt át. Az átvételeket Pázmány *Kalauzával* egybevetve azt is megállapíthatjuk, hogy bár Bernárd Pál jelentős mértékű szöveget vett át szó szerint a *Kalauzból*, más (akár korábbi, saját) szövegével bővítette azt.

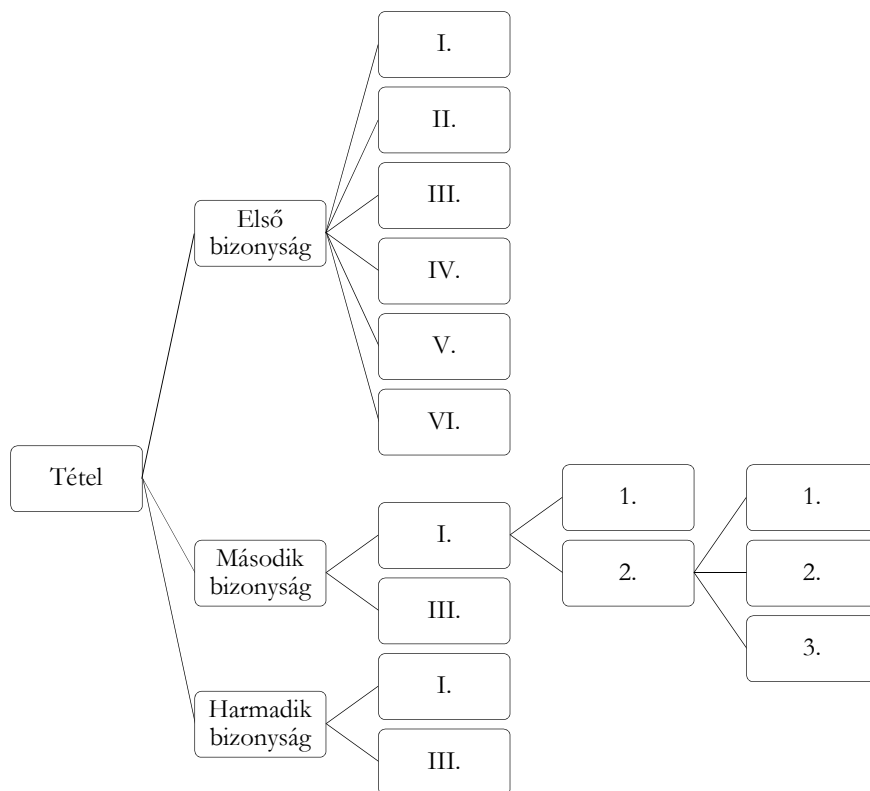
A kompilált szövegrészek részletesebb vizsgálata, illetve ezek grafikus ábrázolása további sajátosságokra világít rá: ennek révén írhatjuk le részletesen és szemléletesen azt az egyszerűsítő eljárást, amelynek révén Illyés prédikációja készült a kompilációs eljárás során. Az ábrán jól látható, hogy az Illyés által kompilált *Kalauz*-szövegrész igen bonyolult, sokrétű, számtalan alosztást tartalmazó érvrendszer. Illyés azonban néhány érvet (alosztást) kihagyott saját szövegéből. Ennek következtében némiképpen egyszerűsítette, átláthatóbbá tette Pázmány szövegét, anélkül, hogy annak szerkezetét alapvetően megváltoztatta volna.³¹²

³¹² Az ábrákon a kompiláció sematikus ábrázolása látható. A kapcsolódó címek a függelékben olvashatók.

Pázmány Péter

Illyés András

Összességében megállapítható, hogy bár Bernárd Pál és Illyés András egyaránt Pázmány *Kalauz*ának XI. könyvét kompilálta saját úrnapi beszédében, s mindketten 1623-ban közreadott, vagy még későbbi kiadást használtak belőle, szövegválasztásukban, szerkesztésmódjukban láthatóan egyéni invencióikat érvényesítették.

Három hitszónok

Azok a szó szerinti szövegátvételek, amelyek több hitszónok műveiben is szerepelnek, lehetőséget adnak a kompilátorok tevékenységének összehasonlítására. Pázmány második nagypénteki prédikációját Illyés András, Kelemen Didák és Stankovítsi Leopold is is felhasználta saját beszédéhez, igaz, nem azonos módon és mértékben.

Kelemen Didák igen hosszú és nevezetes, gyakran elemzett második nagypénteki beszédének fő forrása Pázmány első nagypénteki beszéde volt, de egy rövid részt a Pázmány neve alatt megjelent második nagypénteki beszéd elejéről is átvett:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
Keresztyének; a' mi lelki sebeink és fekélyink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tekéletes életünk gyarapodására, isteni szeretetünk gyökerezésére, nincs foganatosb és alkalmatosb eszköz, mint az emberré-lett Isten sebeinek és kín-szenvedésinek gyakor és figyelmetes emlékezése. ³¹³	[...] Lelki sebeink, 's fekélyeink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tökéletes életünk gyarapodására, Isteni szeretetünk gyökerezésére, a' kisirtetek győzedelmire, a' világi háborúságok viselésire foganatosabb eszköz nincsen, mint a' Kristus kinszenvedésinek 's gyakor, 's figyelmetes emlékezete. ³¹⁴

Ugyanez a szövegrész Illyés András első nagypénteki beszédének végére került:

Pázmány Péter	Illyés András
Keresztyének; a' mi lelki sebeink és fekélyink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tekéletes életünk gyarapodására, isteni szeretetünk gyökerezésére, nincs foganatosb és alkalmatosb eszköz, mint az emberré-lett Isten sebeinek és kín-szenvedésinek gyakor és figyelmetes emlékezése. ³¹⁵	Keresztyének a' mi lelki sebeink, és fekélyink orvoslására: bűneink rútságának mosogatására: tekéletes életünk gyarapodására: Isteni szeretetünk gyökerezésére nincs foganatosbb, és alkalmatosb eszköz, mint az emberré lőtt Isten sebeinek, és kinszenvedésinek gyakor, és figyelmetes emlékezése. ³¹⁶

Stankovátsinál nem szerepel épp ez a pár soros szövegrész, de szerkezeti szempontból Illyéséhez hasonló eljárással élt, vagyisazzal a résszel kezdte beszédét, amely a Pázmány-szöveg végén helyezkedik el:

Pázmány Péter	Stankovátsi Leopold
Ah, Felséges Isten! Ha Jeremias, sűrű könyhúllatásokkal siratta Jerusalemben városának pusztulását; sőt Angeli pacis, a' Békességnek Angyali; sőt ő-maga Christus, annak a' veszendő Városnak kő-fala romlását, keservesen siratták: nem illendőbb-e, hogy mi sirassuk, Urunk, és Meg-válto Istenünk	Ezt az áldozatot szomorú gýszos pompával adja ma elõnkbe az Anyaszentegyház, hogy annak, a' ki nem szánta magát a' mi szerelmünkben szörnyű halálra adni, mi-is keserves kín-szenvedésén, és halálán viszonta-való buzgó szeretetben szánakodjunk, és nagy zokogással síránkozzunk; mert

³¹³ PÁZMÁNY, 1636, 518–519.

³¹⁴ KELEMEN, 1729, 282.

³¹⁵ PÁZMÁNY, 1636, 518–519.

³¹⁶ ILLYÉS, 1691, 197.

<p>szenvedését? A' Jefte leányát, minden esztendőben Négy nap sírátták az Izrael leányi, mivel az Ammoniták-ellen-való győzelemért, jó kedvvel meg-áldoztatá magát; Josias királyrúl, esztendőnként siralmas énekekkel emlekeztek a' Sidók, mivel Országának óltalmáért, a' harczon meg-öleték: Mí tehát, vétkeinkért áldozatot, és üdvösség-szerző Királyunk Szenvedését ne sirassuk-e? Bizony, kö-szicláknál keményeb szívünk, ha szerelmes Atyánk halálát, és ily keserves halálát, melyet mí-érettünk szenvedet, száraz szemmel nézzük.³¹⁷</p>	<p>ha a' Jefte' leányát, kit Attya a' nyert győzelemért Istennek áldozott vala, minden esztendőben sírátták az Izrael' leányi: vallyon nem méltó-é, hogy mi-is esztendőnként sírassuk a' mí-érettünk fel-áldoztatott Kristust, sőt hogy soha e' véres áldozatnak szomorú emlékezete elménkből ki-ne szakadjon?³¹⁸</p>
---	--

A három hitszónok közül Kelemen Didák (illetve az ő nevével fémjelzett szöveg kompilátora)³¹⁹ használta legkevésbé a Pázmány-szöveget – ez a propozíciók egybevetéséből is nyilvánvalóan kiderül:

Pázmány Péter	Illyés András	Kelemen Didák	Stankovátsi Leopold
<p>Hogy azért, ne csak emlékezzünk, hanem hasznosan, és aítatosan emlékezzünk a' mái napon a' Christus Halálárúl és kínszenvedésérül: Meg-magyarázom, Először; Mit kel lelki szemeink-előt viselnünk, mikor a' Christus kínyairúl gondolkodunk.</p>	<p>Hogy azért ne csak emlékezzünk, hanem hasznosan, és aítatosan emlékezzünk, a' mai napon a' Kristus haláláról, és Kínszenvedésérül. Megmagyarázom, mit kell lelki szemeink előtt viselnünk mikor a' Kristus kínyairól gondolkodunk.³²¹ [...] A' minémü jelenségekből szoktuk ismerni, hogy valamihez kedve nagyon embernek, azokat mind világosan taláallyuk</p>	<p>Azért mint egy halandó Fiú Attyának halálát nézné: úgy nézzünk mi-is Lelki szemeinkkel a' Kristus kínyát; és meggondolván, hogy illy Felséges Isten, illy ártatlan, 's kegyelmes Király szenved érettünk, gerjeszszük Lelkünköt szanakozásra, csudálkozásra, hállaadásra, szeretetre,</p>	<p>Mind ezeknek a' lelki hasznoknak tapasztalására, jer lássuk Szerelmesim! azt a' drága véres áldozatot, mely ma a' Kálvária hegyén véghez-vitetett, és hogy rendel járjunk az ájtatos elmélkedésben, tekintsük-meg: kitsoda a' ki ebben szenvedet? miket? és mi-módon szenvedett erettünk?</p>

³¹⁷ PÁZMÁNY, 1636, 535.

³¹⁸ STANKOVÁTSI, 1788, 167.

³¹⁹ A szerzőségi viszonyokról bővebben: MACZÁK, 2014, 157–167.

³²¹ ILLYÉS, 1691, 192.

<p>Másodszor; Micsoda hasznot keresnünk, és vennünk az Urúnk Halálának elmékedeséből. Ezeknek vége, a' mái Tanuságunk vége léssen³²⁰</p>	<p>Kristusban. Mellyekről elsőbben rövideden szólván: azután megmutatom, mely sokat szenvedett mi érettünk.³²²</p> <p>Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis. felette sok különböző gyümölcse vagyon a' Kristus keresztének: de kiváltképpen öt mélységes sebeinek reitekéből, öt üdvös séges gyümölcsöt kell szagatnunk. Elsőt, bűneink sullyóságának ismertetét: melyből származik hogy gonoságinkot töredelmesen sirassuk: és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegek között bizodalmat, és reménséget. Harmadikot, Istenhez való szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin való kesergést. Ötödiket, az ő példájának követéséből minden Isteni szolgálatoknak serénységét.³²³</p>	<p>tekélletes szolgálattýára [...].³²⁴</p>	<p>Nagy a' ki mi érettünk szenvedett, ez első. Nagyokat szenvedett, ez második. Nagy szeretettel szenvedett, ez harmadik része beszédemnek. Mind a' három indítsa szívünket a' hála-adó szeretetre, a' szenvedő Jésuson való szánakodásra, és bűneink' siratására.³²⁵</p>
---	--	---	--

³²⁰ PÁZMÁNY, 1636, 520.

³²² ILLYÉS, 1691, 199.

³²³ ILLYÉS, 1691, 207.

³²⁴ KELEMEN, 1729, 282.

³²⁵ STANKOVÁTSI, 1788, 169.

Ebből adódóan érdemes tehát a két, Pázmány-szöveget nagyobb terjedelemben felhasználó hitszónok tevékenységét megvizsgálni. A jelentős mértékű átvételeken kívül Illyés is, Stankovátsi is hármas felosztást érvényesített a kölcsönzések esetében. Utóbbi esetében három részből áll az újonnan létrehozott prédikáció, előbbi pedig három külön beszédre osztotta Pázmány szövegét, ráadásul a propozíciót is kompilálta, amint ezt a következő táblázat is szemlélteti:

Pázmány Péter	Illyés András	Stankovátsi Leopold
<p>Hogy azért, ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és áitatoson emlékezzünk a' mái napon a' Christus Haláláról és kín-szenvedéséről:</p>	<p>Hogy azért ne csak emlékezzünk, hanem hasznoson, és áitatoson emlékezzünk, a' mái napon a' Kristus haláláról, és Kinszenvedéséről.</p>	<p>Mind ezeknek a' lelki hasznoknak tapasztalására, jer lássuk Szerelmesim! azt a' drága véres áldozatot, mely ma a' Kálvária hegyén véghez-vitetett, és hogy rendel járjunk az ájtatos elmélkedésben, tekintsük-meg: kitsoda a' ki ebben szenvedet? miket? és mi-módon szenvedett erettünk?</p>
<p>Meg-magyarázom, Először; Mit kel lelki szemeink-előt viselnünk, mikor a' Christus kinnnyairúl gondolkodunk.</p>	<p>Megmagyarázom, mit kell lelki szemeink előtt viselnünk mikor a' Kristus kinnnyairól gondolkodunk.³²⁷</p>	<p>Nagy a' ki mi érettünk szenvedett, ez első.</p>
<p>Másodsor; Micsoda hasznot kel-keresnünk, és vennünk az Urúnk Halálának elmélkedeséből. Ezeknek vége, a' mái Tanuságunk vége lészen.³²⁶</p>	<p>A' minémü jelenségekből szoktuk ismérni, hogy valamihez kedve vagyon embernek, azokat mind világoson talállyuk Kristus-ban. Mellyekről elsőbben rövideden szolván: azután meg-mutatom, mely sokat szenvedett mi érettünk.³²⁸</p>	<p>Nagyokat szenvedett, ez második. Nagy szeretettel szenvedett, ez harmadik része beszédemnek. Mind a' három indítsa szívünket a' hála-adó szeretetre, a' szenvedő Jésuson való szánakodásra, és bűneink' siratására.³³⁰</p>

³²⁶ PÁZMÁNY, 1636, 520.

³²⁷ ILLYÉS, 1691, 192.

³²⁸ ILLYÉS, 1691, 199.

³³⁰ STANKOVÁTSI, 1788,169.

	<p>Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis. felette sok különböző gyümölcse vagyon a' Kristus keresztének: de kiváltképpen öt mélyéges sebeinek reitekéből, öt üdvösséges gyümölcsöt kell szaggatnunk. Elsöt, büneink sullyóságának ismertetét: melyből származik hogy gonosságinkot töredelmesen sirassuk: és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegések között bizodalmat, és reménséget. Harmadikot, Istenhez valo szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin valo kesergést. Ötödiket, az ő példájának követéséből minden Isteni szolgálatoknak serénységét.³²⁹</p>	
--	--	--

Ahogy az a fenti ábrából is kitűnik, a Pázmány- és az Illyés-féle prédikáció proposíciók szintjén is sok hasonlóságot mutat egymással. Annál is inkább, mivel az Illyés-féle utolsó proposíció szövege is szerepel Pázmánynál, csak nem az Illyéséhez hasonló, kiemelt funkcióban.

Pázmány Péter	Illyés András
<p>Noha pedig, mint a' Danieltől említett Fának, Fructus nimius, felette sok, és különböző gyümölcse vagyon a' Christus Keresztinek: de kivált-képpen Őt mélységes Sebeinek reitekéből, Őt üdvösséges Gyümölcsöt kel szaggatnunk: Elsöt; Büneink sullyának ismertetit: melyből származik, hogy gonosságinkat töredelmesen sirassuk,</p>	<p>Noha pedig mint a' Danieltől említett fának, Fructus nimis, felette sok különböző gyümölcse vagyon a' Kristus keresztének: de kiváltképpen öt mélységes sebeinek reitekéből, öt üdvösséges gyümölcsöt kell szaggatnunk. Elsöt, büneink sullyóságának ismertetét: melyből származik hogy gonosságinkot töredelmesen sirassuk:</p>

³²⁹ ILLYÉS, 1691, 207.

és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikat; Lelki, testi veszedelmek-, és rettegek-közöt, bizodalmat és remén-séget. Harmadikat; Istenhez-való szerelmünk gerjesztését. Negyediket; A' Christus szenvedésén-való kesergést. Ötödiket; Az ő példájának követéséből, minden Isteni szolgálatoknak, és testi sanyargatásoknak serénységét.³³¹

és minden tehetségünkkel távoztassuk. Másikot lelki, testi veszedelmek, és rettegek között bizodalmat, és remén-séget. Harmadikot, Istenhez valo szerelmünk gerjesztését. Negyediket, a' Kristus szenvedésin valo kesergést. Ötödiket, az ő példájának követéséből, minden Isteni szolgálatoknak serénységét.³³²

Egyértelmű tehát, hogy Illyés András igen erőteljesen támaszkodott Pázmány megfogalmazására saját szövegének kialakítása során, a propozíció tekintetében is. Láthatóan csak akkor változtatott ezen a gyakorlatán, ha erre más mód nem kínálkozott, ebben az esetben a propozíció hiánya következtében. Ezzel szemben Stankovátsi a beszédek logikai struktúrájára fordított nagyobb gondot. Láthatóan kevésbé a kölcsönzés (illetőleg a forrásmű felhasználásának további lehetősége) motiválta, sokkal inkább saját, újonnan kialakítandó szövege foglalkoztatta. Ez is oka lehetett annak, hogy Stankovátsi Illyésnél jóval több stílári változtatással élt. Ez összhangban áll korábbi kutatási tapasztalataimmal is, melyek révén igazolható, hogy Stankovátsi Leopold szövegalkotása során a szövegstruktúrával kapcsolatos szerkesztői tevékenységre helyezte a hangsúlyt.

Craesus néma fia

A Craesus/Croesus néma fiáról szóló formuláról korábban már bőven értekezett Lukácsy Sándor. Mint 1994-ben írt cikkében kifejtette, az antik eredetű történetet feltehetően 1623-ban Vásárhelyi Gergely vetette papírra elsőként magyarul, őt követte – többek között – Káldi és Pázmány is, sőt az utóbbi szerzőtől átvéve egy Kelemen Didák-beszédben is olvasható.³³³ Vásárhelyi a szülők iránti tiszteletet, Káldi a kísértések elhárítását, míg Pázmány – s az ő nyomán a Kelemen-beszéd szerzője is – a tanúságtételt példázta vele.

Mivel a szöveg Pázmánynál a prédikációgyűjtemény az első nagypénteki beszédben kapott helyet, nem okozott meglepetést, hogy Kelemen Didák hasonló alkalomra írt (és rendkívül sok szó szerint átvett Pázmány-szöveget tartalmazó) beszédében is helyet kapott, az 1729-es *Buza fejek* kötetben:

³³¹ PÁZMÁNY, 1636, 530.

³³² ILLYÉS, 1691, 207.

³³³ LUKÁCSY, 1994, 246–256.

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>Craesus, Lidiai gazdag király, egy harczon meg-győzeték; és, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta volna mezítelen kargyát: a' Craesus fia, ki, születésétül-fogva néma lévén, soha szót nem adot vala, látván Attya veszedelmét, a' nagy bánat és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta; hogy, ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' Néma fiakat-is megszóllaltattya: nem lehet, hogy mi-is, a' Christus szenvedését látván megnémüllünk.³³⁴</p>	<p>Craesus Lydiáj gazdag Király egy harczon meg győzeteték, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta volna mezítelen kargyát, a' Craesus Fia, a' ki születésétül fogva néma vala, soha nem szóllott látván Attya veszedelmit a' nagy bánat, és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta, hogy ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' néma fiakat megszóllaltattya: nem lehet hogy mi-is a' Kristus szenvedésit latván megnémüllünk.³³⁵</p>

Amint az idézett szövegrészből is kiderül, Kelemen Didák (vagy nagypénteki beszédének összeállítója) lényegében nem módosított a szövegen és a szövegkörnyezeten sem az azonos alkalomra írt beszédben.

Ugyanez a szöveg azonban előfordul még két Kelemen Didák-féle halotti beszédben is: mivel ezek közül az egyik 1733-ban, a másik 1736-ban látott napvilágot, nem elképzelhetetlen, hogy az előbbi (vagyis a Krucsai Márton felett mondott prédikáció) volt a másik szöveg forrása.

A Krucsai Márton felett mondott beszédben a következőképpen szerepelt a jelzett történet:

Pázmány Péter	Kelemen Didák
<p>Craesus, Lidiai gazdag király, egy harczon meg-győzeték; és, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta volna mezítelen kargyát: a' Craesus fia, ki, születésétül-fogva néma lévén, soha szót nem adot vala, látván Attya veszedelmét, a' nagy bánat és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta; hogy, ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' Néma fiakat-is megszóllaltattya: nem lehet, hogy mi-is, a'</p>	<p>Craesus Lidiai gazdag Király a' harczon meg-győzeték, kinek midőn az ellenség fel-huzott karddal fejét el-akarná vágni, a' Craesus Fia, a' ki születésétül fogva néma volt, látván Attya veszedelmét, el-keseredék, és meg-erőltetvén magát fel-kiálta: Ne báncsák! mert ez a' Király. El szaggatá Némaságának kötelét a' nagy bánatnak ereje. Keresztények a' mi szerelmes Atyánkat az Úr Istent menyiszer láttyuk s' halljuk, hogy</p>

³³⁴ PÁZMÁNY, 1636, 484.

³³⁵ KELEMEN, 1729, 281–282.

Christus szenvedését látván meg-némúllunk. ³³⁶	a' káromkodók nyelve sérti, vagdallya; meg is nem hogy nyelvünk lévén szólnánk, hanem meg némúllunk: Hallyák az elől járok Nemes Vármegyének tisztei, Városoknak s egyéb helységeknek Birái: hallyák az Atyák; hallyák a' gazdak, alattok valóknak, gyermekeknek, s' cselédeknek Isten ellen való irtóztató sok káromkodásit, s' nem szólnak, halgatnak, meg némúllnak. Nincsen, a' ki abban buzgólkodgyék, hogy ez büntetessék, a' nép közül ki irtassék. ³³⁷
---	---

Látható, hogy a halotti beszédben a káromkodással állítja szembe Craesus fiának történetét a hitszónok. Az idézett szöveg érdekessége, hogy szó szerint a Pázmányétól eltérő szövegrészekben is megegyezik egy hasonló időszakban keletkezett Kelemen-beszéd vonatkozó részével, a Csáki Krisztina felett mondott halotti prédikációéval. Annál is inkább, mivel a két beszéd csaknem hatvan sora szó szerint megegyezik – és ezekbe ékelődik a Craesus-rész. Mindez azt jelenti, hogy a kompiláció mindenképpen több lépcsőben történt (vagy Kelemen Didák, vagy más részéről): ennek első állomása vélhetően Pázmány volt, második a káromkodásról szóló szövegrész.

Ha a két Kelemen Didák-szöveg egyezéseit vizsgáljuk, lényegében újrahasznosított szövegrészekről beszélhetünk:

Kelemen Didák, 1729	Kelemen Didák, 1733
<p>Craesus Lydiaj gazdag Király egy harcson meg győzeteték, mikor az ellenség a' Király nyakához húzta volna meztelen kargyát, a' Craesus Fia, a' ki születésitül fogva néma vala, soha nem szólott látván Attya veszedelmit a' nagy bánat, és félelem el-szaggatá nyelve kötelét, és fel-kiálta, hogy ne báncsák, mert ez a' Király. Ha az Atyák veszedelme a' néma fiakot megszóllaltattya: nem lehet hogy mi-is a' Kristus szenvedésit latván meg-némúllunk.³³⁸</p>	<p>Craesus Lidiai gazdag Király a' harcson meg-győzeték, kinek midön az ellenség fel-huzott karddal fejét el-akarná vágni, a' Craesus Fia, a' ki születésitül fogva néma vólt, látván Attya veszedelmét, el-keseredék, és meg-eröltetvén magát fel-kiálta: Ne báncsák! mert ez a' Király. El szaggatá Némaságának kötelét a' nagy bánatnak ereje. Keresztények a' mi szerelmes Atyánkat az Úr Istent menyiszer láttyuk s' hallyuk, hogy a' káromkodók nyelve sérti, vagdallya; meg is nem hogy nyelvünk lévén szólnánk,</p>

³³⁶ PÁZMÁNY, 1636, 484.

³³⁷ KELEMEN, 1733, C2^v.

³³⁸ KELEMEN, 1729, 281–282.

	hanem meg némúlunk: Hallyák az elől járok Nemes Vármegeének tisztéi, Városoknak s egyéb helységeknek Birái: hallyák az Atyák; hallyák a' gazdak, alattok valóknak, gyermekeknek, s' cselédeknek Isten ellen való irtóztató sok káromkodásit, s' nem szólnak, halgatnak, meg némúlnak. Nincsen, a' ki abban buzgólkodgyék, hogy ez büntetessék, a' nép közül ki irtassék. ³³⁹
--	---

A vizsgált hitszónokok közül másnál is előfordul ez a prédikáció. Lukácsy Sándor szerint

Illyés András még Kelemen Didáknál is gyakrabban és többet kölcsönzött Pázmánytól, némelykor a maga ízlése és igénye szerint átalakítva. A fiak tüköre című (harmadik) prédikációja jobbára eredeti; ebben olvasható Cresus fiának esete, ezúttal ismét a szülők iránti szeretet példájaként.³⁴⁰

Lukácsy megjegyzését ki kell egészítenünk: noha fontos Illyést is megemlíteni a Craesus-történet prédikációbeli alkalmazását illetően, meg kell jegyezni, hogy az idézett szöveg semmiképpen sem Illyés találmánya, hiszen prédikációja többi részéhez hasonlóan szó szerint szerepel Káldinál is, a szöveget ugyanis onnan kölcsönözte Illyés.

Káldi György	Illyés András
Mert mint-hogy ninc kedvesb dolgúnk életünknel, mellyet, Isten-után, szüléinktől vöttünk: méltó hogy őket kiváltképpen szeressük. Erről szép Példáink vannak, még a' Pogányoknál- is. A' többi-között, Craesus királynak természet-szerént néma fia, látván, hogy egy vitéz attyát meg akarta ölni, megszöllalt, és az attyát haláltól meg-mentette.³⁴¹	Mert mint-hogy ninc kedvesb dolgúnk életünknel, mellyet, Isten-után, szüléinktől vöttünk: méltó hogy őket kiváltképpen szeressük. Erről szép Példáink vannak, még a' Pogányoknál- is. A' többi-között, Craesus királynak természet-szerént néma fia, látván, hogy egy vitéz attyát meg akarta ölni, megszöllalt, és az attyát haláltól meg-mentette.³⁴²

Lukácsy idézi is tanulmányában Káldi prédikációgyűjteményét – jogosan, hiszen a böjt harmadik vasárnapi első beszédben is hivatkozott a jezsuita hitszónok a néma

³³⁹ KELEMEN, 1733, C2^v.

³⁴⁰ LUKÁCSY, 1994, 252.

³⁴¹ KÁLDI, 1631-A, 143.

³⁴² KÁLDI, 1631-A, 143.

fiú történetére, a fentiekől gyökeresen eltérő tanulságokkal.³⁴³ Ugyanakkor Az idézett filológiai adat jó példát ad arra, hogy egy hitszónok – esetünkben Káldi – többféle változatban is felhasználhatja ugyanazt a történetet.

Stankovátsi Leopold is szerepeltette a Craesus-történetet, de láthatóan ő sem Pázmányt használta forrásként. Az ő variánsa az eddigiek közül leginkább Káldi György Lukácsy által idézett szövegrészére hasonlít, ám nem lehetünk meggyőződve arról, hogy ez volt a forrása, és ebben az esetben különös óvatosságra int a motívum elterjedt volta:

Káldi György	Stankovátsi Leopold
<p>Azt írja Heródotus a' Craesus fiáról Atysról; hogy, látván, hogy egy köz-vitéz meg akarja ölni az attyát, noha tellyes életében néma volt, a' természetnek erős indulattyaából meg-szóllalt, mondván: Oh ember, ne öld-meg a' Craesust. és azzal meg-tartotta az attyának életét, és a' vitéznek meg-tartóztatta kezét: ki, ha nem tudta volna ki légyen, a' Királt meg-ölte volna.³⁴⁴</p>	<p>Azt írja Herodotus Herod. L. I. a' Craesus Király' fiáról Atysról, hogy holott születésétől fogva néma volna, látván, hogy egy vitéz fel-emelte kardját, hogy az ő Attyát meg-ölje: ijedtében meg-öldatott nyelvének kötele és fel-kiáltott: óh ember ne öld-meg a' Craesust! óh ha Attyának testi veszedelme arra vitte a' néma ifjút, hogy meg-szóllalt: mennyivel inkább meg-kell öldoztatni a' mi nyelvünk' kötelének a' sz. gyónásban, és meg-kell győznünk a' néma ördögöt, hogy mi magunk a' lelki veszedelemből meg-szabadúljunk!³⁴⁵</p>

Összességében tehát megállapítható, hogy mind Illyés András, mind Kelemen Didák, mind Stankovátsi Leopold felhasználta a Craesus néma fia motívumot, némelyikük többször is, kétszintű kompilációt alkalmazva. Mindazonáltal forrás-használatuk (többnyire) jól elkülöníthető egymástól.

³⁴³ LUKÁCSY, 1994, 249–250.

³⁴⁴ KÁLDI, 1631-A, 407.

³⁴⁵ STANKOVÁTSI, 1790-A, 309–310.

A kompiláció utóélete

A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárában őriznek egy olyan kéziratot, a mely egy úrnapi beszéd szövegét tartalmazza,³⁴⁶ és a rajta lévő jegyzések tanúsága szerint több ízben is elhangzott, 1792-ben, illetve 1806-ban.³⁴⁷ Joggal vélelmezhetjük, hogy a szöveg a miskolci minoritákhoz köthető. Egyrészt azért, mert az ő irataik közt található, másrészt azért, mert jelentős mértékben alapul egy olyan prédikáción, amely Kelemen Didák neve alatt jelent meg. Ő pedig Miskolcon halt meg, 1744-ben.

A kézíratos prédikáció vizsgálata azért is különösen érdekes, mert kompilációs hagyományozódásának – legalább – három állomása is megfigyelhető benne. A kompilációkutatás jelen gyakorlatában az a legelterjedtebb eljárás, melynek során egy forrásművet azonosítunk egy ettől eltérő szövegben. Valamivel ritkábban az is előfordul, hogy *horizontálisan* azonosítunk több forrásművet: azaz megállapítjuk, hogy egy adott prédikációnak lehetett több forrása is, akár egymástól eltérő műfajúak is. Még ritkább az az eset, amikor *vertikálisan* különítünk el két forrást, azaz megállapítjuk, hogy valaki kompilált valakitől, és ettől a második személytől tovább is hagyományozódott a szöveg. Ez utóbbi esetet – szövegegyezésekről lévén szó –, már nem egyszerű igazolni. Eddigi munkám során ezt egy esetben sikerült hittel érdemlően bizonyítani, egy Pázmány Péter, Bernárd Pál és Kelemen Didák össz munkájának köszönhető szöveg elemzésével.³⁴⁸ Jelen esetben még egy *vertikális* szintet fogok lépni, ugyanis igazolom, hogy ez a Pázmány-, Bernárd-, Kelemen-szöveg tovább is hagyományozódott. Például a jelen kéziratban szereplő, nyomtatásban meg nem jelent prédikáció révén, amely a jegyzetek tanúsága szerint a 19. század elején (még) elhangzott, több évtizeddel – adott esetben évszázadokkal – a nevezett szerzők halála után. A folyamat során tehát a kompiláció diakron jellegének vizsgálatára nyílik lehetőség.

Ha az 1792-ben, majd 1806-ban elmondott kézirat szövegét tüzetesebben megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy jelentős mértékben a Kelemen Didák neve alatt 1721-ben megjelent prédikáción alapul.³⁴⁹ Mindkét szöveg a kivonulás történetével kezdődik. A Kelemen Didák-beszéd a következőképpen:

³⁴⁶ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39.

³⁴⁷ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [1].

³⁴⁸ MACZÁK, 2014, 157–167.

³⁴⁹ KELEMEN, 1721.

Mikor a' felséges Isten az Izrael népit Aegyptomból ki hozná a' téjjel mézzel folyó igiret földibe ama nagy pusztán által, kiről Irja Jérémiás Proféta könyvének második résziben, hogy lakhatatlan, és utatlan földön hordozta Isten ökö, mellyen férfiú nem járt, és ember soha nem lakot, azt mongya a' szent írás, hogy miat el szakaszkodván a' sokaság zúgolódék Mojses, és Aron ellen, mondván: Vajha hóltunk volna meg Aegyptus földiben, mikor a' fazék hús mellett ülünk vala, és elég kenyeret eszünk vala, miért hoztatok ki bennünket a pusztába, hogy az egész sokaságot éhséggel ölnétek meg? Monda az Úr Mojsesnek: Imé én az Égből adok néktek kenyeret, mennyen ki a' nép és szedgyen a' menyi elég naponként.³⁵⁰

A miskolci kézirat a következőképpen kezdődik:

Mely nagy szeretettel viseltet a Fölséges Isten régenten az Israel népéhez világosan kimondatá Jeremias P. által mondván: In charitate perpetua dilexite. Örök szeretettel szerettelek tégedet. Israelnépét Egyiptomi Faraó kemény fogságából kiszabadította, a vörös tengeren száraz lábbal őket által vezette, ellenségeket a mélységes tengerbe fojtotta hosszas utazásokban nekik vezéreket rendelé Exod. 13. Ezenkívül a pusztában hogy fáradságos hosszas utazásokban el ne szakatkoznának hanem inkább bővebb és nagyobb erőt vennének magoknak utazások szerencsés folytatására, ama drága égi Mannát adá nekik, mellyet is aki jó szívvel vette nem csak éhségét el mulatta hanem erőt is a hosszasutazásnak könnyebben való véghez vitelére nyert vala. Erre való nézve azt mongya az írás: *hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terrae Chanaan.* Ezzel az étellel tápláltatának, míg Chanaan földének határit el el érnék. A Bölcsesség könyve is így szól ezekről: *Panem de caelo praestitisti eis omne delectamentum in se habentem.* Kenyeret menyből adtál nekik minden györűség lévén abban, és mindeniknek édessége.³⁵¹

A kiragadott példák csupán tartalmi hasonlóságot mutatnak a két prédikáció között, de számos olyan szövegrészt is találhatunk, amelyek szó szerint megegyeznek a két szövegben. Példa erre a következő szövegrész is:

Kelemen Didák	Ismeretlen
A' teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a' víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy	A Teremtésben az Isten egy szavával teremté az eget és földet, azután a földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká. A víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta. Azután egy

³⁵⁰ KELEMEN, 1721, A2^r.

³⁵¹ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [1].

darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad úgymond Szent Ambrus, ha egy szovával a' kenyeret Testévé tészí. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségöl hiszünk. ³⁵²	darab sárt vön Isten és azt Adam testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész aszszony embert teremte. Amely Isten mindezeket egy szavával végbe vitte, amit csudálad úgymond Sz. Ambrus ha egy szovával a kenyeret testévé tészí, sokkal nagyobbak amazok a régi csudálatosságok hogy sem amit az Oltári szentségről hiszünk. ³⁵³
---	---

E szövegrész kiemelése azért is fontos, mert más prédikációban is szerepel: a Bernárd Pál neve alatt 1735-ben megjelent prédikációban. Ebben az esetben azonban nem szó szerinti az egyezés a szövegek között:

Bernárd Pál	Kelemen Didák
A' Teremtésben az Isten egy szavával semmibül teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká füvekké, és barmokká; a viznek részeit halakká, és madarakká változtatá. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszszony embert éppitte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szavával a' kenyeret testé tészí, sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mit az oltári szentségöl, vagy az Ur vacsarájárúl hiszünk. ³⁵⁴	A' teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a' viznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszszony embert teremte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad úgymond Szent Ambrus, ha egy szovával a' kenyeret Testévé tészí. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségöl hiszünk. ³⁵⁵

Könnyen elképzelhető, hogy a Bernárd Pál-szöveg is forrása volt a Kelemen-prédikációnak. Erről a felvetésről korábban már bővebben írtam,³⁵⁶ ebben az esetben csupán azt a szövegösszehasonlítást szeretném bemutatni, amely a szöveg alakulásának folyamatát érzékelteti. Jól látható rajta, hogy bár a szövegrészek sok

³⁵² KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

³⁵³ MNL Borsod-Abaij-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [4].

³⁵⁴ BERNÁRD, 1735, 12.

³⁵⁵ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

³⁵⁶ MACZÁK, 2010-A, 74, 106.

tekintetben megegyeznek, minimális mértékben különböznek.³⁵⁷ Különösen akkor értékelhető ez az egyezés, ha tekintetbe vesszük, hogy a két szöveg mindkét esetben jelentős mértékben Pázmány-kompiláció.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>Szép dolog volna,</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 5px 0;"> <p>ha ki néked Száz aranyat igirne, és az arany-forintok képét adná;</p> </div> <p>ha vadászattyában fogott szép nyul- húsrá hina, és az asztralra nyúl-hús képet tenne:</p> <p>köszönhetnéd a' jó tartást.³⁵⁸</p>	<p>[...] szép dolog volna,</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 5px 0;"> <p>ha ki néked száz aranyat igirne, és az arany forintok képét adná.</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 5px 0;"> <p>Ebédre hina, s-irot étkeket, s-irott ma- darakat rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogetna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor volna. keményen kínálna, hogy egyél igyál.</p> </div> <p>Köszönhetnéd a jó tartást.³⁵⁹</p>	<p>Szép dolog volna,</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 5px 0;"> <p>ha valaki ebédre hína, és Héliogaba- lus modgyára írot étkeket, írot ma- darakat rakna elődbe, s-kemé- nyen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért muto- getna, melytül száz mély földnire valahol bor volna;</p> </div> <p>köszönhetnéd a jó tartást.³⁶⁰</p>

Az egyező részek jelölése nyomán látszik, hogy a Bernárd-beszédben már nem szerepelnek a nyúlhúsrá vonatkozó Pázmány-részek, a Kelemen Didák-szövegből már az aranyforintokra vonatkozó szövegrész is elmaradt.

A Bernárd- és a Kelemen-prédikáció közötti fontos különbség Héliogabalus neve. A miskolci kézirat szövege (Héliogabalus említésével együtt) szó szerint megegyezik Kelemen Didákéval:

³⁵⁷ Az egyező részeket félkövér betűtípussal, illetve a kompiláció technikájának alkalmazása szempontjából szorosabban összetartozó szövegrészeket külön kerettel jeleztem.

³⁵⁸ PÁZMÁNY, 1623, 822–823.

³⁵⁹ BERNÁRD, 1735, 9.

³⁶⁰ KELEMEN, 1721, Bv.

Kelemen Didák	Ismeretlen
Szép dolog volna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytől száz mély földnire távol valahol bor volna; köszönhetnéd a jó tartást. ³⁶¹	Ugyan szép dolog volna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél. Borral kínálna, de innod nem adna, ha egy czégért mutatna, melytől száz mély földnire távol valahol bor volna köszönhetnéd a jó tartást. ³⁶²

A fenti Kelemen Didák-szöveg és a kézirat ősforrásának Pázmány Péter prédikációi tekinthetők. A kompiláció diakron szintjeinek áttekintése során tehát megállapítható, hogy az első állomást mindenképpen Pázmány Péter művei jelentik. Az újonnan fellelt kézirat szövegében számos olyan részt találunk, amely Pázmány-művekben is megtalálható: elsősorban a *Kalauz*-ból és a két úrnapi beszédből. Megjegyzendő, hogy a Pázmány-művek vizsgálata ráirányítja a figyelmet arra, hogy ebben az esetben kifejezetten a jezsuita hitszónok buzdítja az olvasót a következőképpen: „A’ Kalauznak Tizen-eggyedik Könyvében, vannak a’ Bizonyosságok: mellyeket másodsor it le-írnyia nem szükséges. meg-talállya a’ Kalauzban, a’ ki olvasni akarja.”³⁶³

A következőkben olyan szövegrészt vizsgálók, amely a fentiekben elemzett négy szövegben is megtalálható:

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák	Ismeretlen
A’ Teremtésben, Isten egy szavával semmiből teremté az Eget földet. Azután, a’ Földnek némely részeit, fákká, füvekké, és bamokká; a’ Víznek részeit, halakká, és madarakká változtatta. mivel mind ezeket Földből és	A’ Teremtésben az Isten egy szavával semmiből teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká füvekké, és barmokká; a víznek részeit halakká, és madarakká változtatta. Adámnak ismét egy oldala csontyából	A’ teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a’ földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a’ víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből	A Teremtésben az Isten egy szavával teremté az eget és földet, azután a földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká. A víznek részeit halakká, és madarakká változtatta, mivel mind ezeket földből

³⁶¹ KELEMEN, 1721, Bv.

³⁶² MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39. [9–10].

³⁶³ PÁZMÁNY, 1636, 720.

<p>Vízből alkotá. Továb: egy darab sárt vén kezébe Isten, és azt <i>Adam</i> testévé változtató: <i>Adam</i>-nak egy oldala csontyából, egész Aszony-embert építte. A' mely Isten mind-ezeket egy szavával végbe vitte: mit csudálad (ugy-mond Szent <i>Ambrús</i>,) ha egy szavával a' kenyeret Testé teszi? Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy-sem a' mit az Oltári-szentségrül hiszünk.³⁶⁴</p>	<p>egész Aszszony embert építte. A' melly Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szavával a' kenyeret testé teszi, sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mit az oltári szentségül, vagy az Ur vacsarájáról hiszünk.³⁶⁵</p>	<p>vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt <i>Ádám</i> testévé változtatta. <i>Adámnak</i> ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad ugy-mond Szent Ambrus, ha egy szavával a' kenyeret Testé teszi. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségül hiszünk.³⁶⁶</p>	<p>vízből alkotta. Azután egy darab sárt vön Isten és azt <i>Adam</i> testévé változtatta. <i>Adámnak</i> ismét egy oldala csontyából egész aszszony embert teremte. Amely Isten mindezeket egy szavával végbe vitte, amit csudálad úgy-mond Sz. Ambrus ha egy szavával a kenyeret testévé teszi, sokkal nagyobbak amazok a régi csudálatosságok hogy sem amit az Oltári szentségről hiszünk.³⁶⁷</p>
---	--	--	---

A fenti négyes összehasonlítást jelentősen leegyszerűsíthetjük, ha, tekintve, hogy a miskolci kézirat, valamint a Kelemen Didák-prédikáció szövege megegyezik, a három nyomtatvány szövegét vetjük össze.

Az összevetés során pedig érdekes eredményre jutunk: a minimális különbségeket vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a szövegek elejét és végét tekintve (az utolsó Bernárd-betoldást nem számítva) a Pázmány- és a Bernárd-szöveg között észlelhető nagyobb hasonlóság. A középső betoldást tekintve azonban a Pázmány- és a Kelemen-szöveg hasonlít jobban egymásra.³⁶⁸

³⁶⁴ PÁZMÁNY, 1636, 712.

³⁶⁵ BERNÁRD, 1735, 12.

³⁶⁶ KELEMEN, 1721, A3^v-A4^r.

³⁶⁷ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [4].

³⁶⁸ Csak azokat a szövegrészeket jelöltem félkövér betűtípussal, amelyek mindhárom szövegben szerepelnek.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
<p>A' Teremtésben, Isten egy szavával semmiből teremté az Eget földet. Az-után, a' Földnek némely részeit, fákká, füvekké, és bamokká; a' Víznek részeit, halakká, és madarakká változtatá. mivel mind ezeket Földből és Vízből alkotá. Továb: egy darab sárt vén kezébe Isten, és azt <i>Adam</i> testévé változtatá: Adám-nak egy oldala csontyából, egész Aszony-embert építé. A' mely Isten mind-ezeket egy szavával végbe vitte: mit csudálad (ugy-mond Szent <i>Ambrús,</i>) ha egy szavával a' kenyeret Testé teszi? Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy-sem a' mit az Oltári-szentségrül hiszünk.³⁶⁹</p>	<p>A' Teremtésben az Isten egy szavával semmiből teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká füvekké, és barmokká; a víznek részeit halakká, és madarakká változtatá. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszszony embert építte. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte, mitt csudálad úgy mond szent Ambrus, ha egy szavával a' kenyeret testé teszi, sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mit az oltári szentségül, vagy az Ur vacsarájárul hiszünk³⁷⁰</p>	<p>A' teremtésben Isten egy szavával teremté az eget és földet, az után a' földnek némely részeit fákká, füvekké, barmokká, a' víznek részeit halakká, és madarakká változtatá, mivel mind ezeket földből vízből alkotta, az után egy darab sárt vön Isten, és azt Ádám testévé változtatá. Adámnak ismét egy oldala csontyából egész Aszony embert teremté. A' mely Isten mind ezeket egy szavával végben vitte; mit csudálad ugy-mond Szent Ambrus, ha egy szavával a' kenyeret Testévé teszi. Sokkal nagyobbak amazok a' régi csudálatosságok, hogy sem a' mitt az oltári szentségöl hiszünk.³⁷¹</p>

Ennek nyomán nehéz az alkotói folyamattal kapcsolatos egyértelmű következtetést levonni. Nem kizárt az sem, hogy további – jelenleg nem ismert – közvetítő források is befolyásolták a hitszónokok munkáját. Annyi azonban bizonyos, hogy a miskolci kézirat ősforrása Pázmány Péter prédikációja és ez a Kelemen Didák-féle 1721-es beszéd révén került az 1792-ben és 1806-ban elhangzott beszédbe. Vagyis legalább három (esetleg négy) kompilációs szint is elkülöníthető.

A fentiek nyomán joggal merülhet fel a kérdés, mi is eredeti az miskolci prédikációszövegben. Kompilációkutatóként erre – főleg a fent vázolt kérdések ismeretében – igen nehéz válaszolni, az azonban egyértelmű, hogy vannak olyan

³⁶⁹ PÁZMÁNY, 1636, 712.

³⁷⁰ BERNÁRD, 1735, 12.

³⁷¹ KELEMEN, 1721, A3^v–A4^r.

szövegrészek benne, amelyek sem Pázmány *Kalauzá*nak hivatkozott részeiben, sem Bernárd Pál nyomtatott szövegében, sem Kelemen Didák ugyancsak nyomtatásban megjelent műveiben nem szerepelnek. Ilyen például a már hivatkozott bevezető szövegrész, valamint a proposíció is, melyet érdemes hosszabban idézni:

Bizony mondom néktek ha nem eszitek az ember fiának testét és nem isszátok az ő vérének nem leszen élet ti bennetek. Ezek így lévén már most beszédemre lépek hogy ti közületek is valaki kételkedésbe, következésképpen csalatkozásba ne essék. Istennek Sz. Malaszyával mai nap meg fogom csekély beszédemben mutatni hogy az igazi Anyaszent Egyházban az Úr vacsorájában nem pusztá kenyér, nem bélyeg és pecsét vagyon, hanem azon valóságos teste Xtus Urunknak mely a szüz Mariától született és a keresztfán a világ váltságaért adatot. Én azomban pedig ezen örökké imálandó oltári szentség előtt, amelyben hiszem és vallom Xtust it jelen lenni, mely a keresztfán mi érettünk föl áldoztatot arcra borúlok és mély alázatossággal Sz. fölséged előtt buzgon könyörgök: világosítsa meg az én elmémet oldozd föl a rebegő nyelvemnek kötelit, hogy méltón igazán az én halgatóim előtt a te Sz. testednek ez oltári szentségben jelen való létéről szolhassak. Figyelmezzetek.³⁷²

Összességében tehát megállapítható, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban őrzött kézirat tipikus példája az úrnapi beszédeknek: sok esetben (a kor szokásának megfelelően) tartalmaz kompilált, Pázmánytól (és más szerzőktől) átvett szövegrészeket, Ugyanakkor éppen a szó szerint azonosítható szövegrészek nyomán válik rekonstruálhatóvá a kompilációs szövegalkotás időbeli folyamata is. Emellett árulkodhatnak a szövegek összemásolójáról azok a részek, melyekkel kapcsolatban más forrást nem tudtunk azonosítani, így a másoló leleményeinek tekinthetők.

³⁷² MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39, [3].

Összegzés

Jelen kiadvány elsődleges célja volt három – e szövegalkotási móddal előzetes ismereteink szerint gyakorta élő – hitszónok nyomtatott, magyar nyelvű prédikációi magyar nyelvű forrásainak feltárása. Önmagában is fontos eredménnyel kecsegtetett ugyanis a már addig ismert – elsősorban Pázmány Péterre és Káldi Györgyre vonatkozó – forráskapcsolatok ismertetése, rendszerezése, különösen Stankovátsi Leopold esetében, akinek életműve eddig kevésbé került a szakirodalom homlokterébe. Az adatok nyomán levonhatjuk azt az igen fontos következtetést, hogy Illyés András kompilált prédikációi révén, az ő latin nyelvű köteteiben a két nagy jezsuita előd szövegeinek is van latin nyelvű fordítása – igaz, nem a saját nevük alatt.

Kutatásaim során három hitszónok életművét vizsgáltam, kutatásaim fókuszában a szó szerinti, jelöletlen összefüggések álltak. Jelen kötetben igyekeztem átfogó képet adni e hitszónokok kompilációs szempontú életművéről, s ennek során több száz prédikáció forrásait azonosítottam. Mivel e három életműben jelentős szerepet játszott e szövegalkotási forma, joggal állítható, hogy kötetemben a jelenlegi ismereteink szerinti legjelentősebb kompilációs jellemzőket mutattam be. A három hitszónok életműve több, mint száz évet foglal magába, ezért kutatásom alkalmas arra, hogy felvázolja a kompiláció technikájának 17–18. századi alakulását is. A kötetben szereplő legfontosabb kutatási eredményeket tíz pontban foglaltam össze.

1. Kompilációs életművek azonosítása

Munkám során Illyés András öt kötetében összesen 362 prédikáció szövegátvételét vizsgáltam. Az első kötet 74 beszédéből 70-ben, a második kötet 90 szövegéből 82-ben, a harmadik kötet 54 beszédéből 53-ban, a negyedik kötet 75 prédikációjából 71, az utolsó kötet 69 beszédéből mindben találtam forrásszöveget. Ez lényegében azt jelenti, hogy Illyés András 362 beszédéből 346-ban szó szerinti, vagy tükörfordítás révén kötetbe került forrásrészt azonosítottam. Ez lényegében 96%-os lefedettséget jelent. Ez a szövegátvétel-mennyiség tehát lényegében lefedi Illyés prédikációs életművének (csaknem) egészét. Ezek a számadatok különösen annak fényében jelentősek, hogy Illyés András beszédei latin fordításban is megjelentek, így lényegében minden fenti szövegekre vonatkozó adat duplán értendő. Ilyen mértékű forráshasználatot magyarországi, katolikus, nyomtatott szövegekben még nem sikerült igazolni.

Kelemen Didák prédikációs életművét tekintve egy 25 beszédet tartalmazó nagyobb és egy két prédikációt tartalmazó gyűjteményt vizsgáltam, valamint 9 további, kötetnek nem minősülő, Kelemen Didák nevéhez köthető beszédet. A nagyobb terjedelmű gyűjtemény 25 beszédéből 15-ben azonosítottam szövegátvételt. Az életmű egészét vizsgálva 36 prédikáció közül 26-ban találtam szó szerinti, vagy tükörfordítás eredményeként beékelt, jelöletlen szövegátvételt. Ez lényegében azt jelenti, hogy Kelemen Didák munkáinak 72 százalékában élt a kompilációs szövegalkotás lehetőségével. Az sem kizárt, hogy ez a szám még ennél is nagyobb, hiszen amennyiben igazolódik az a megalapozott feltevés, hogy Kelemen Didák munkáinak többsége – vagyis a *Busza fejeke* kötet anyaga, melyben több olyan szöveg is található, melynek nem ismert szó szerinti forrása – Bernárd Pál hagyatékából táplálkozik, az átvételek száma tovább nő. Vélhetően szorosan kapcsolódik Kelemen Didák életművéhez, illetve a minorita szöveghagyományhoz az a Miskolcon fellelt kéziratos prédikációgyűjtemény is, melynek 14 beszédéből 5-ben azonosítottam kölcsönzött szövegeket.

Stankovátsi Leopold 12 kötetében a fentieknél jóval kevesebb kompilált szöveget sikerült azonosítani. Ez azonban nem elhanyagolható szám: 249 beszéd-ből 36-ban található szó szerinti szövegátvétel. Ez az életmű 14%-át jelenti. Az átvételeket tartalmazó szövegek száma egyik kötetében 50%, egy másikban 100%.

Összességében tehát a vizsgált 646 nyomtatott beszéd közül 408-ban találtam szó szerinti szövegátvételeket. Amennyiben Illyés András latin nyelvű munkáit is a fenti adatokhoz számítjuk, 1008 vizsgált szövegről, illetve 754 szövegátvételt tartalmazó prédikációról beszélhetünk.

2. Újonnan feltárt források

Az előzetes várakozást felülmúlva a kompilatív források feltárása során Illyés András esetében sikerült azonosítani idegen nyelvű forrásainak jelentős részét is. Ennek tükrében okkal vonhatunk le következtetést arra vonatkozóan, hogy Illyés András életművében – további, kisebb mértékben felhasznált művek mellett – kulcsszerepe van Pietro Rota, Giuseppe Mansi és Thomas Stapleton munkásságának is. Vagyis az életművet döntően eddig azonosítatlan idegen nyelvű források adják.

3. Újrahasznosítás

Illyés András és Kelemen Didák prédikációira vonatkozóan sikerült azt is megállapítani, hogy e két hitszónokok saját korábbi munkáikat is felhasználták prédikációikban: Kelemen Didák szövegeiben vissza-visszatérnek korábbi beszédek szövegei, Illyés András pedig számos részt vett át szó szerint az általa kiadott szentéletrajz-gyűjteményből. Sőt, az is előfordult, hogy egy adott szövegrész másféleképpen adaptált Kelemen Didák 1729-ben, illetve 1733-ban megjelent beszédében.

4. Szerkezet

A kutatás nem várt eredményei közé tartozik a vizsgált szerzők prédikáció-gyűjteményeinek szerkezeti elemzése és az ebből levonható következtetések. Egy-egy szerzői életmű kiadástörténetében fontos adatokra lehet következtetni egy-egy gyűjtemény teljességéből. Kelemen Didák esetében joggal hiányolják a kutatók a *Buzza fejek* folytatását, hiszen a gyűjtemény nem fedi le az egyházi év egészét. Stankovátsi Leopold egyik kötetének szerkezeti következetlenségei utólagos szerkesztésre utalnak.

Egy-egykor egy gyűjtemény szerkezetét vizsgálva látható az is, hogy több (jelöletlen) kisebb tematikus egységre tagolódik. Ezt a jelenséget figyelhetjük meg Illyés András utolsó, ünnepekre szánt prédikációs kötetében és Stankovátsi Leopold gyűjteményeiben is elkülöníthetők ehhez hasonló belső egységek. Különösen fontos megállapítani, hogy a kompiláció tekintetében is elkülöníthetők ilyen egységek. Jó példa erre Illyés András nagybőjti beszédeinek legnagyobb része, amelyek szövege Thomas Stapletontól származik.

Stankovátsi Leopold egyik tematikus gyűjteményének minden beszédében találhatunk Pázmány-átvételt (míg többi, hasonló szerkezetű gyűjteményében jelen pillanatban nem találunk ilyet). A *Hangzó trombita* című gyűjteményben azonban nincs olyan beszéd, amely ne táplálkozott volna Pázmány harmadik nagypénteki beszédéből.

5. Kompilációs sajátosságok meghatározása

A kutatás várt eredményei közé tartozik néhány kompilációs stílus, sajátos jellemző meghatározása. Így például Illyés András és Stankovátsi Leopold szövegalkotását láthatóan meghatározták a forrásszövegek szerkezete, addig Kelemen Didák esetében lényegében csak a szövegalkotás mértékét állapíthatjuk meg, strukturális átvételekről nem beszélhetünk.

6. Kompilált szövegek összehasonlítása

A szövegátvételek gondos tanulmányozása lehetőséget ad arra is, hogy elkülönítsük a szó szerinti szövegátvételt a motívumegyezéstől. Jó példa erre a Croesus néma fiáról szóló toposz megjelenése a három vizsgált hitszónok életművében. Bizonyos esetekben igazolható, hogy mely forrásból származik a toposz, de Illyés András és Stankovátsi Leopold prédikációjának összehasonlítása jól példázza, hogy az azonos tartalmú szövegek sem utalnak feltétlenül kompilációra.

7. Összefüggések – tágabb kontextusban

Jelen forrásanyagok birtokában csupán óvatos becslésre nyílik lehetőség, de érdemes néhány esetben tágabb kontextusban is értelmezni a kompiláció jelenségét. Ezek közé tartozik az az adat, mely szerint Illyés András fordítói, szövegkezelői eljárása jelentős mértékben emlékeztet Káldi György Scherer-adaptációira és Füsi Pius éppúgy adaptálta saját korábbi szövegeit újabb prédikációkba, mint Kelemen Didák.

8. Hibák

A kompiláció velejárója, hogy időnként elírások, félreolvasások, félreértelmezések áldozatául esik a forrásszöveg. Ezekben az esetekben természetesen könnyen előfordulhat, hogy a nyomda tehető felelőssé az esetleges hibákért. Ennél sajátosabb az a szövegátvétellel kapcsolatos – nyilvánvalóan a szöveg összeállítóját és nem a nyomdászt terhelő – hiba, melynek révén egy adott szövegrész többször is előfordul egy prédikációban. Erre a ritka jelenségre akad példa Kelemen Didák prédikációiban is.

9. Kézírtos források

A kompilációkutatás gyakorlatában a különböző kéziratok jelentősége elsősorban egy-egy munkafolyamat rekonstruálásában rejlik. Jó példát ad erre Illyés András jegyzetgyűjteménye, melynek egyes részei szentéletrajzaiba, ezekből pedig prédikációiba vándoroltak. A kompilált szövegekkel kapcsolatos munkát más típusú kéziratok is segíthetik: ezek közé tartoznak Kelemen Didák levelei, amelyben számos adat derül ki a minorita szerzetes prédikációgyűjteményével kapcsolatos munkálatokról.

10. Továbbélés

Egy újonnan előkerült kéziratos forrás révén a szövegátvételek különböző időbeli síkjai is elkülöníthetőkké váltak. Noha egy forrásszövegről eleve tudható, hogy hamarabb keletkezett, mint a belőle létrehozott újabb szöveg, az újabb adatok lehetővé tették a szövegkölcsonzés strukturált, diakron vizsgálatát.

Kutatásomban és jelen könyvemben a régi magyarországi egyházi irodalom jellemzőinek mélyebb megértéséhez igyekeztem hozzájárulni. Bízom benne, hogy munkám segítségére lesz a témával foglalkozó kutatóknak és további vizsgálatokat alapoz meg.

Rövidítésjegyzék, felhasznált irodalom

Források

Kéziratok

BEK, Kézirattár, Ab 86/I. fol. 121r.

GYÉL, VI. 17/i *Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz: Boldoggá avatására vonatkozó iratok* (1724–1796).

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XII. 2. I/a. 1. doboz Fasc. 1. nr. 39.

OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68.

Nyomtatványok

BERNÁRD, 1735

BERNÁRD Pál, *Lelki beszélgetés*, Kassa, 1735.

DREXEL, 1638

Jeremias DREXEL, *Aurifodina*, Coloniae, 1638.

FÜSI, 1739

FÜSI Pius, *Turris robusta atque alta, fastigio suo usque ad caelum pertingens*, Győr, 1739, 11.

FÜSI, 1744

FÜSI Pius, *Lapis caeruleus ex obtentu Fraternitatis Rosarianae lapis adiutorii nominatus*, Buda, [1744].

GNATERETH, 1741

Melianus GNATERETH [HELMECZI KOMORÓCZI István], *Igazság páizsa*, Miaburg [Utrecht], 1741.

ILLYÉS, 1682

ILLYÉS András, *A' keresztyeni életnek példaja vagy tüköre, Az - az: A' szentek elete*, I, III–V, Nagyszombat, 1682.

ILLYÉS, 1683

ILLYÉS András, *A' keresztyeni életnek példaja vagy tüköre, Az - az: A' szentek elete*, I, 1683.

- ILLYÉS, 1691
ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige az az: Predikatio könyv*, I, Nagyszombat, 1691.
- ILLYÉS, 1692-A
ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige az az: Predikatio könyv*, II, Bécs, 1692.
- ILLYÉS, 1692-B
ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige az az: Predikatio könyv*, III, Bécs, 1692.
- ILLYÉS, 1692-C
ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, III, Bécs, 1692.
- ILLYÉS, 1693-A
ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, I, Bécs, 1693.
- ILLYÉS, 1693-B
ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, II, Bécs, 1693.
- ILLYÉS, 1695-A
ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, I, Bécs, 1695.
- ILLYÉS, 1695-B
ILLYÉS András, *Verbum Abbreviatum*, II, Bécs, 1695.
- ILLYÉS, 1696-A
ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige, Az az: vasárnapi prédikációknak könyve*, I, Bécs, 1696.
- ILLYÉS, 1696-B
ILLYÉS András, *Megrövidítettet ige, Az az: vasárnapi prédikációknak könyve*, II, Bécs, 1696.
- KÁLDI, 1631-A
KÁLDI György, *Az Innepek-re-Valo Predikatzioknak Első Resze*, Pozsony, 1631.
- KÁLDI, 1631-B
KÁLDI György, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze*, Pozsony, 1631.
- KELEMEN, 1718
KELEMEN Didák, *Halotti prédikáció*, Nagyszombat, 1718.
- KELEMEN, 1721
KELEMEN Didák, *Úr-napi és Sz. Antal napi praedicatio*, Kassa, 1721.

- KELEMEN, 1724
KELEMEN Didák, *Az néhai méltóságos*, Kassa, 1724.
- KELEMEN, 1727
KELEMEN Didák, *Ur-napi predikaczió*, Kassa, 1727.
- KELEMEN, 1729
KELEMEN Didák, *Buzza fejeke*, Kassa, 1729.
- KELEMEN, 1732
KELEMEN Didák, *Lelki öröm*, Kassa, 1732.
- KELEMEN, 1733
KELEMEN Didák, *Midön az, tekintetes, nemes, ... Krucssai Márton ... világban való életinek kilenczven esztendeit ... el végezte volna, akkor ballotti gyászos pompáján így predikállott ... egy minorita barát ...* Kassa, 1733.
- KELEMEN, 1736
[KELEMEN Didák], *Üdvösséges tudomány*, Kassa, 1736.
- KELEMEN, 1737
[KELEMEN Didák], *Ditsirtessek az Ur Jesus Christus*, Kassa, 1737.
- KELEMEN, 1741
KELEMEN Didák, *Rettenetes utolsó szempillantás*, Kassa, 1741.
- KELEMEN, 1979 P.
KELEMEN Didák *levelei (1714–1743)*, sajtó alá rendezte RÁKOS B. Rajmund, Róma, 1979.
- LÉPES, 1616
LÉPES Bálint, *Az balandó és ítéletre menendő tellyes emberi nemzetnek Fényes Tüköre*, Prága, 1616.
- Makula, 1712
Makula nélküül való tükör, Nagyszombat, 1712.
- MANSI, 1661
Giuseppe MANSI, *Prontuario sacro*, 1661.
- PÁZMÁNY, 1623
PÁZMÁNY Péter, *Hodogeus: Igazságra vezérlő kalauz*, 1623.
- PÁZMÁNY, 1636
PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangeliomokrúl predikácziók*, 1636.

- ROTA, 1661
Pietro ROTA, *Giardino Fiorito Di Varii Concetti Scritturali, E Morali*,
Velece, 1661.
- ROTA, 1677
Pietro ROTA, *Hortus floridissimus variorum*, Mainz, 1677.
- SCHERER, 1609
Georg SCHERER, *Postilla oder Auslegung der sonn- und festtäglichen Evan-
gelien*, Köln, 1609.
- STANKOVÁTSI, 1788
STANKOVÁTSI Leopold, *Ünnep-napokra-való predikátziók*, Győr, 1788.
- STANKOVÁTSI, 1789-A
STANKOVÁTSI Leopold, *Áruló Judás*, Győr, 1789.
- STANKOVÁTSI, 1789-B
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, I/1, Győr,
1789.
- STANKOVÁTSI, 1789-C
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, I/2, Győr,
1789.
- STANKOVÁTSI, 1790-A
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, II/1,
Győr, 1790.
- STANKOVÁTSI, 1790-B
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, II/2,
Győr, 1790.
- STANKOVÁTSI, 1798
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, III/1,
Komárom, 1798.
- STANKOVÁTSI, 1799-A
STANKOVÁTSI Leopold, *Makula nélkül való tükkör*, Komárom, 1799.
- STANKOVÁTSI, 1799-B
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, III/2,
Komárom, 1799.
- STANKOVÁTSI, 1799-C
STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló predikátziók*, IV/1, Győr,
1799.

STANKOVÁTSI, 1800-A

STANKOVÁTSI Leopold, *Hangzó trombita*, Komárom, 1800.

STANKOVÁTSI, 1800-B

STANKOVÁTSI Leopold, *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*, IV/2, Győr, 1800.

STANYHURST, 1674

William STANYHURST, *Dei immortalis in Corpore Mortali patientis Historia*, Köln, 1674.

STANYHURST, 1727

William STANYHURST, *A balandó testben szenvedő halhatatlan Istennek szentséges históriája*, Pozsony, 1727.

STAPLETON, 1593

Thomas STAPLETON, *Promptuarium morale*, Antwerpen, 1593.

Szakirodalom

ÁCS, 2006

ÁCS Pál, *Kobáry István = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, V, főszerk. KÓSZEGHY Péter, Budapest, Balassi, 2006, 467–470.

BAJÁKI, 2019

BAJÁKI Rita, *Kompiláció a 16. századi imakönyveinkben (?) = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 69–77.

BALLA, 2017

BALLA Lóránt, *Csete István kézíratos prédikációi és Gyalogi János-féle kiadásai: Eredetiség, fordítás, közvetítés a kora újkor jezsuita prédikációkban*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, 2017.

BALLA, 2019

BALLA Lóránt, *Csete István (elmondott) prédikációja bencés szerzetes kézírásában?* [Kéziratban.]

BÁRCZI, 2007-A

BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi*, Budapest, Universitas, 2007 (Historia Litteraria, 23).

BARTÓK, 2013

BARTÓK István, „*Stabat mater*”(?): *Jegyzetek egy Pázmány-prédikációhoz = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 35–40.

BARTÓK, 2018

BARTÓK István, „*A tanítás édesítése és ékesítése*”: *A katolikus prédikáció a 17. században = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történetész-céh Egyesület és a META-Egyesület, 2018, 329–336.

BÁTHORY, 2019

BÁTHORY Orsolya, „*Audi Luthere...*” – *Luther és az ördög disputája Pázmány műveiben = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019

(Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 115–138.

BITSKEY, 1994

BITSKEY István, *Lépes Bálint és az olasz seicento stílus = Klaniczay-émlékkönyv*, szerk. JANKOVICS József, Budapest, BME Közlekedésmérnöki Kar, 1994, 334–343.

BITSKEY, 2015

BITSKEY István, *Hitvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében*, Budapest, Universitas, 2015.

BLAIR, 2004

Ann BLAIR, *Note Taking as an Art of Transmission*, *Critical Inquiry*, 2004/1, 85–107.

BODNÁR-KIRÁLY, 2017

BODNÁR-KIRÁLY Tibor, *Kompiláció és rendszerezés Decsy Sámuel Pannóniai Féniksz című művében*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2017, 473–488.

BOGÁR, 2014

BOGÁR Judit, *Ars compilandi precesiones: Pázmány Péter imádságai és a kompiláció = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 73–92.

BRETZ, 2014

BRETZ Annamária, *Kompiláció a Szent Hiláriusban Bod Péter mennysországa = Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 7), 89–100.

CSATA, 2018

CSATA Adél, *Benkő József munkamódszere historia litterariájában*, *Erdélyi Múzeum*, 2018/3, 13–28.

CSORBA, 2016

CSORBA Dávid, *Sajószentpéteri István kálvinista prédikátor látens forrásai = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamás, LUFFY Katalin, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 342–353.

DÉRI, 2014

DÉRI Eszter, *Részletek Padányi Bíró Márton képtiszteletéből = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 183–192.

DÉRI, 2016

DÉRI Eszter, *A Makula nélkül való tükör a prédikációk tükrében = Makulátlan tükör Tanulmányok a Makula nélkül való tükör című kegyességi műről*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 13), 85–95.

FARKAS, 2019

FARKAS Flóra, *Újraértelmező kompiláció Paul Wann Tractatus de chorea... című művében = Atfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 7–18.

FARKAS, 1879

FARKAS Szerafin, *Scriptores ord. min. S. P. Francisci provinciae Hungariae reformatae nunc S. Mariae*, Pozsony, Angermayer, 1879.

FAZAKAS, SZÁRAZ, 2013

FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, „*a’ mint ezt Pázmány Péter Cardinál szépen meg mutattya*” – *Kolosvári Pál és a Haller György felett mondott balotti prédikációja (1630) = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 147–157.

GÁBOR, 2001

GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi: Források, teológia, retorika*, Debrecen, Kossuth, 2001 (Csokonai Könyvtár, 24).

GÁBOR, 2010

GÁBOR Csilla, *A (majdani) püspöke püspökökről: Illyés András legendáriumának főpap-életrajzai = Minden kegyelem!: A 65 éves Jakubinyi György érsek köszöntése*, szerk. MARTON József, OLÁH Zoltán, Budapest, Szent István Társulat, Kolozsvár, Verbum, 2010, 408–416.

GÁBOR, 2017

GÁBOR Csilla, *Keresztény tökéletesség és lelki képességek: Lelkiségi traktátus(részlet) az elmélkedésről Illyés András fordításában = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCZKI Vera, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 160–164.

GYAPAY, 2002

GYAPAY László, *Idegenségek és szokatlanságok: Kölcsey ismeretlen nyelvészeti tárgyú munkája*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2002, 415–439.

HAJTMAN, 2013

HAJTMAN Kornél, *Pázmány Péter prédikációinak szlovák fordítása = Filológia és irodalom*, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely, Opuscula litteraria, 4), 41–62.

HAJTMAN, 2014

HAJTMAN Kornél, *A szlovák nyelvű prédikációszövegek kutatási lehetőségei a kompiláció tükrében = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 193–201.

HARGITAI, 2001

HARGITAI Andrea, *Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2001, 638–656.

HARGITTAY, 2001

HARGITTAY Emil, *Pázmány és a kompiláció = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok, 2), 251–260.

HEGYI, 2014

HEGYI Ádám Alex, „...*hogy a maga munkája helyett a másét mondotta el...*”: *A református gyülekezet plágiumvitéja Hódmezővásárhelyen a XVIII. század végén*, FONS, 2014/4, 431–459.

HEGYI, 2018

HEGYI Ádám Alex, *Von wem und warum wurde die Predigt des reformierten Pfarrers Mihály Komáromi H. (1690?–1748) aus Debrecin über die Krönung von Maria Theresia zur böhmischen Königin im 18. Jahrhundert gelesen?*, Cornova, 2018, 7–20.

IVANCSÓ, 2013

IVANCSÓ Mária, „*Kicsoda az ember a' ki él, és a' halált nem látta?*”: 18. századi katolikus halotti prédikációk egy kolligátumban = *Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*, szerk. KÁLAI Sándor, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Juvenilia, 5), 156–167.

KASTNER, 1927

KASTNER Jenő, *XVII. és XVIII. századi olaszból fordított vallásos műveink*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 1927, 24–31.

KECSKEMÉTI, 1998

KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Budapest, Universitas, 1998 (Historia Litteraria, 5).

KECSKEMÉTI, 2008

KECSKEMÉTI Gábor, *Rettenetes utolsó szempillantás*, Publicationes Universitatis Miskolceniensis, 2008/1, 31–39.

KECSKEMÉTI, 2013

KECSKEMÉTI Gábor, *A kora újkori magyarországi prédikációirodalom kutatásának eredményei és jövőbeni irányai*, Studia Litteraria, 2013/3–4, 12–19.

KECSKEMÉTI, SZEKLER, 2013

KECSKEMÉTI Gábor, SZEKLER Enikő, *Egy Pázmány-exemplum filológiai háttere és intertextuális kapcsolatai = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 243–245.

KEISZ, 2001

KEISZ Ágoston, *Magyar és Pázmány vitája = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok, 2), 219–250.

KERNÁCS, 2008

KERNÁCS Dorottya, *Kelemen Didák műveinek behye a 18. századi kassai jezsuita könyvkiadásban*, Publicationes Universitatis Miskolceniensis, 2008/1, 41–58.

KISS, 2009

KISS J. Adrienn, *A szubjektív megjelenése Illyés András prózai műveinek elő-szavában*, Magyar Könyvszemle, 2009, 101–109.

KISS, 2011-A

KISS Farkas Gábor, „*A filológus Zrínyi és a reneszánsz olvasáskultúra*” = „*Ritrar parlando il bel*”: *Tanulmányok Király Erzsébet tiszteletére*, szerk. SZEGEDI Eszter, FALVAY Dávid, ERTL Péter, Budapest, L’Harmattan, 2011, 325–345.

KISS, 2011-B

KISS J. Adrienn, *Illyés András, a költő püspök: A Novae, Spirituales, ac morales duarum linguarum Cantiuunculae (1696) és további kiadásai = Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, Szent István Társulat, Piliscsaba, PPTE BTK, 2011 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 2), 131–152.

KISS, 2011-C

KISS J. Adrienn, *Illyés András, az átmenet püspöke = Összeállítás az énekeskönyvek*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Budapest, Szent István Társulat, 2011, 52–79.

KISS, 2019

KISS Farkas Gábor, *Kompiláció a humanista latin prédikációirodalomban: két példa a 16. század közepéről = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 21–43.

KONCSEK, 2001

KONCSEK Aranka, *Papváltások Jászberényben*, Jászszági Évkönyv, 2001, 212–219.

KOVÁCS, 2013

KOVÁCS Eszter, *A Makula nélkül való tükör cseh forrása = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 177–188.

KOVÁCS, 2019

KOVÁCS Eszter, *A cseh és a magyarországi lelkeségi irodalom átfedései a 17. században = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019

(Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 139–144.

KŐSZEGHY, 2013

KŐSZEGHY Péter, *Krucisai János, a balál leánya és a „Rettenetes utolsó szempillantás” = Kuruc(kodó) irodalom, Tanulmányok a kuruc kor irodalmáról és az irodalmi kurucokról*, szerk. MERCS István, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2013, 56–86.

LACZHÁZI, 2007

LACZHÁZI Gyula, *Vanitas és memento mori = A magyar irodalom története I: A kezdetektől 1800-ig*, JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Józán Ildikó, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Gondolat, 2007, 410–421.

LACZKÓ, 2014

LACZKÓ Eszter, *A temetési szertartás magyarázata Temesvári Pelbárt halottak napi beszédében = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 31–52.

LAUF, 2012

LAUF Judit, *Egy középkori nyelvemlék 18. századi továbbélése: A Piry-hártya egykori kódexe és a Makula nélkül való tükör*, Magyar Könyvszemle, 2012, 234–255.

LAUF, 2012

LAUF Judit, *Egy középkori nyelvemlék, a Piry-hártya kódexe ismeretlen szövegének felbukékanása a kegyességi irodalomban = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012, 377–384.

LOVAS, 2014

LOVAS Borbála, *Hozzátenni vagy elvenni? Enyedi-prédikációk másolatai és azok kompilációs jegyei = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 53–73.

LOVAS, 2019

LOVAS Borbála, *Bibliai történetek a 16. században = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség

Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában
Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiség-
történeti tanulmányok, 22), 79–103.

LUKÁCSI, 2013

LUKÁCSI Zoltán, *Szószerék és világosság: A magyar katolikus prédikáció a felvilágosodás korában*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2013 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások, 18).

LUKÁCSI, 2014

LUKÁCSI Zoltán, *Változások a prédikációk forrásfelhasználásában a 18–19. század fordulóján = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 203–213.

LUKÁCSY, 1994

LUKÁCSY Sándor, *Egynéhány toposzról = L. S., Isten gyertyáscskái*, Pécs, Jelenkor, 1994 (Élő Irodalom), 246–256.

LUKÁCSY, 1995

LUKÁCSY Sándor, *Prédikációk Szent László királyról*, Vigilia, 1995, 666–669.

MACZÁK, 2010-A

MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Szigetmonostor], WZ Könyvek, 2010 (A Források Tükörében).

MACZÁK, 2010-B

MACZÁK Ibolya, „*Enyim csak foldozás...*”: *Szerzőségi és szövegalkotási kérdések Pázmány, Kelemen Didák és Bernárd Pál tevékenységének háromszögében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2010, 163–169.

MACZÁK, 2014

MACZÁK Ibolya, „*Helyettem is légy fényes tűz majd korod ormán*”(Kompiláció mint ferences–jezsuita „*batárvonat*”) = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 157–167.

MACZÁK, 2018-A

MACZÁK Ibolya, *Főpapi műveltség a 17. században Illyés András prédikációinak tükrében = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17.*

században, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történetész-céh Egyesület, META–Egyesület, 2018, 315–328.

MACZÁK, 2018

MACZÁK Ibolya, *Miskolci minoriták az Oltárszentségről = Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 21), 159–166.

MACZÁK, 2019

MACZÁK Ibolya, *Stankovítsi Leopold és Pázmány-kompilációi = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 145–165.

MARTÍ, 2015

MARTÍ Tibor, *Adatok Kobáry István és a füleki ferencesek kapcsolatához = Kobáry István emlékkönyv: A kecskeméti piarista gimnázium alapításának 300. évfordulójára*, szerk. KOLTAI András, KOZICZ János, Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2015 (Magyarország Piarista Múltjából, 8), 200–204.

MERCS, 2008

MERCS István, *A Pázmány-szövegek egyik felhasználási lehetősége Kelemen Didák és Bernárd Pál munkáiban: Helmeczi Komoróczy István és Szathmári Paksi Mihály vitája Pázmány Péterrel (?)*, Publicationes Universitatis Miskolciniensis, 2008/1, 127–139.

MERCS, 2014

MERCS István, *„...beszédjek az ordítás; idejek az örökkévalóság: Pokol és purgatórium a késő barokk prédikációirodalomban = Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 7), 213–229.

MIHALIK, 2018

MIHALIK Béla, *A Szentszékek és az erdélyi katolikus restauráció ügye: Ilyés András erdélyi püspök kinevezése (1696) = Catholice reformare: A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI Dávid, MARTON József, Budapest; Kolozsvár, Szent István Társulat; Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, 2018, 283–304.

- MOLNÁR, 2005
MOLNÁR Antal, *Mezőváros és katolicizmus: Katolikus egyház az egri püspökség bódoltsági területein a 17. században*, Budapest, METEM, 2005 (METEM Könyvek, 49).
- MONAY, 1957
MONAY Ferenc, *P. Kelemen Didák, a Felső-Tiszavidék apostola*, Róma, Katolikus Szemle, 1957 (A Katolikus Szemle Kiskönyvtára, 4).
- NOVÁKY, 1908
NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: Rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819]*, s. a. r. LESKÓ József, Eger, 1908 (Adatok az egri egyházmegye történelméhez, 4).
- OCSKAY, 1982
OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1982, 436–448.
- PAPP, 2018
PAPP Ingrid, *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéddek a 17. századi Magyarországon A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata*, Budapest, Universitas, 2018 (Historia Litteraria, 34).
- PÉTERFFY, 2014
PÉTERFFY Alexandra, *Történeti adatok a pasztoráció szolgálatában: Telek József szegedi rendház történetének reflexiói prédikációiban* = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 169–182.
- RAJHONA, 2008
RAJHONA Flóra, *Az utolsó ítélet jeleiről: Középkori szövegszerkesztési és szövegépítési módok* = „*Mielz vált mesure que ne fait estultie*”: *A hatvanéves Horváth Iván tiszteletére*, szerk. BARTÓK István et al., Budapest, 2008, 265–269.
- RAJHONA, 2014
RAJHONA Flóra, *Egyéniség és kompiláció: Alexandriai Szent Katalin legendájának késő középkori változatai* = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 9–29.

RÁKOS, 1975

RÁKOS B. Raymund, *Ugye, atyafiak?! Isten szolgája, Kelemen Didák élete*, Róma, Detti, 1975.

RÉGER, 2019

RÉGER Ádám, *Bűnbánati zsolttárok Vásárhelyi Canisius-fordításában = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 105–114.

Relationes, 1994

Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania, ed. TÓTH István György, Róma, Budapest, Római Magyar Akadémia, Ráday Gyűjtemény, MTA Történettudományi Intézete, 1994.

RESTÁS, 2013

RESTÁS Attila, „*Inter idiotas et rusticanos*”: *Szövegalkotás és tanítás egy bölöni unitárius kézíratos prédikációs-kötetében*, *Studia Litteraria*, 2013/3–4, 189–203.

SEBESTYÉN, 2019

SEBESTYÉN Ádám, „*Egyik írást az másikkal erősítvén*”: *Kompiláció és forrásbhasználat Bornemisza Péter prédikációiban = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 45–58.

SZELESTEI N., 2003

SZELESTEI N. László: *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században: Csíksomlyói kézíratos prédikációk*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2003 (Pázmány Irodalmi Műhely, Források, 4).

SZELESTEI N., 2014-A

SZELESTEI N. László *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulójáról*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti források, 3).

SZELESTEI N., 2013

SZELESTEI N. László, *Adatok Pázmány Péter prédikációinak 17. századi használatához, I. – Kuzmics Péter kanonok Szent György-napi prédikációja = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, MondAt, 2013, 385–394.

SZELESTEI N., 2014-B

SZELESTEI N. László, *Pázmány-prédikációk bencés szerzetesek átírásában (1700 körül) = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 125–132.

SZELESTEI N., 2016

Barokk kori prédikációk és népelemek Szent Márton püspökről, válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta SZELESTEI N. László, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti források, 5).

SZELESTEI N., 2017

SZELESTEI N. László, *17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról = Sz. N. L., Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 20), 163–177.

SZELESTEI N., 2019

SZELESTEI N. László, *Prédikációra készülés a kora újkorban = Átfedések: Szövegalkotás a régi magyarországi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 59–68.

SZETEY, 2012

SZETEY Szabolcs, *Tyukodi Márton Joseph patriarchája és a korszak prédikációírási technikái*, *Confessio*, 2012/3, 96–111.

SZILÁGYI, 2010

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *A legenda „korszak-képe” és a korszak legenda-változata: Jacobus de Voragine és Illyés András Szent Tamásról szóló legendájának összetétele, különös tekintettel a büntetődására = Kultúrák határán*, szerk. BÁNYAI Éva, Bukarest, Sepsiszentgyörgy, RHT, 2010, 63–74.

SZILÁGYI, 2011

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *“Words Stolen” from the Legend: The Dispute of the Saint in the Sermon? (With Special Regard to András Illyés’ First Sermon on Saint Elisabeth of Hungary)*, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai: Theologia Catholica Latina*, 2011/1, 45–66.

SZILÁGYI, 2013

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *A delectare eljárásai Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben, különös tekintettel a kántörténetekre = Nyelv, lelkiség és regionalitás a közép- és kora újkorban: Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson: Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.*, szerk. GÁBOR Csilla [et al.], *Kolozsvár, Egyetemi Műhely, Bolyai Társaság*, 2013, 296–309.

SZILÁGYI, 2014

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Legenda a prédikációban: Műfaji átjárások és szövegformáló szerepük Illyés András Megrövidített Ige című prédikációs kötetében = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, *Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport*, 2014 (*Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok*, 8), 93–110.

SZILÁGYI, 2015-A

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Illyés András legendáriuma: Szöveggörnyezet, megszerkesztettség, szerzői szándék = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József [et al.], *Budapest, Reciti*, 2015, 285–302.

SZILÁGYI, 2015-B

SZILÁGYI Anna-Rózsika, *Kora újkori hagiográfia: retorika és szenttörténetek (Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban)*, *Kolozsvár, Egyetemi Műhely, Bolyai Társaság*, 2015 (*Doktori Dolgozatok*, 15).

SZŰCS, 2016

SZŰCS Kata Ágnes, *Adalékok Árpád-bázi és Portugáliai Szent Erzsébet kora újkori ikonográfiájához: Johannes Molanus*, *Magyar Könyvszemle*, 2016, 385–403.

TASI, 2002

TASI Réka, *A popularitás egy változata a barokk prózában: Kelemen Didák prédikációinak dramaturgikus jegyei*, *Irodalomtörténet*, 2002, 188–205.

- TASI, 2005
TASI Réka, *Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei, avagy a popularitás egyik változata a barokk prédikációirodalomban = A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, szerk. ÓZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, PPKE BTK, METEM, Piliscsaba–Budapest, 2005 (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák, 1/2), 770–780.
- TASI, 2009
TASI Réka, *Az isteni szó barokk sáfárai*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.
- TASI, 2014
TASI Réka, *Mutatók és kompiláció a 17–18. századi prédikációgyűjteményekben = Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 111–123.
- TASI, 2015
TASI Réka, *Soliloquium divinum elegiacum: Illyés András magános imájának forrásáról = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József [et al.], Budapest, Reciti, 2015, 303–313.
- TASI, 2018-A
TASI Réka, „soba annyi könyv nem lehet, hogy többet ne ír hassanak a hívek tanítására”: *Napjaink Pázmány-kutatásai*, Miskolci Keresztény Szemle, 2018/1, 87–90.
- TASI, 2018-B
TASI Réka, *Usus, non lectio Olvasásmódok mint szövegprodukciónak eljárások a kora újkori prédikációs indexek nyomán*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2018, 745–756.
- TÚRI, 2011-A
TÚRI Tamás, *Fejérvári Sámuel prédikációinak forráskezelése: Felekezeti közí kompiláció az unitáriusok körében*, Keresztény Magvető, 2011/3, 297–315.
- TÚRI, 2011-B
„Papi fejedelmek elméjével böltselkedvén”: *18. századi unitárius prédikációk kompilációs technikái = Mű & Szerző: fiatal kutatók konferenciája: Tanulmánykötet*, szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes, DOBOZY Nóra Emőke, FÖRKÖLI Gábor, LOVAS Borbála, NÁDOR Zsófia, SZILÁGYI Emőke

Rita, Budapest, ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2011 (Arianna Könyvek, 4), 113–129.

TÚRI, 2014

TÚRI Tamás, *A halál felekezeteftellettisége: Felekezeti közti kompiláció és műfaji transz formáció = Közkinccs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 133–156.

TUSOR, 2016

TUSOR Péter, *Az 1616. évi Pázmány-processzus tanúvallomásainak irodalomtörténeti vonatkozásai = Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 14), 99–114.

TÜSKÉS, 1997

TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai: Nádasí János*, Budapest, Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3).

ZEDELMAIER, 2000

Helmut ZEDELMAYER, *De Ratione Excerptendi: Daniel Georg Morhof und das Exzerpieren = Mapping the world of learning: the polyhistor of Daniel Georg Morhof*, ed. by Françoise WAQUET, Wiesbaden, Harrassowitz, 2000 (Wolfenbütteler Forschungen), 75–92.

Kapcsolódó tanulmányok

- MACZÁK Ibolya, *Kalauzból kompilált szövegrészek két 17. századi szentbeszédben = Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 14), 115–128.
- MACZÁK Ibolya, *Két úraszony – egy beszéd: Kelemen Didák két temetési beszéde (1718, 1724)*, *Történelem és Muzeológia*, 2016/2, 58–64.
- Ibolya MACZÁK, *András Illyés's St. Martin sermons*, *Verbum*, 2017/1, 43–50.
- Ibolya MACZÁK, *La compilatio classicista: Aggiunte a questioni inerenti la creazione di testi ecclesiastici del XVIII secolo*, *Rivista di Studi Ungheresi*, 2017, 7–18.
- MACZÁK Ibolya, *Jezsuita rendalapító – pálos szemmel: Csúzy Zsigmond beszéde Loyolai Szent Ignácról = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCZKI Vera, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 17), 305–309.
- MACZÁK Ibolya, *Piarista szerzők prédikációi a 18. században = Hitre, tudásra: A piaristák és a magyar művelődés*, I, szerk. KOLTAI András, Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2017, 475–480.
- Ibolya MACZÁK, *Der Stein der Hilfe: Über die Quellenverwendung der in Burg Kékkő gehaltenen Rede des Dominikaners Pius Füsi = Barokk vallásos közösségek*, szerk. BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 15), 145–154.
- MACZÁK Ibolya, *Főpapi műveltség a 17. században Illyés András prédikációinak tükrében = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történelemszövetség Egyesület, META–Egyesület, 2018, 315–328.
- Ibolya MACZÁK, *Die Gestalt von Joseph II. in der alten ungarischen Prediglliteratur = „Die habsburgische Variante des Aufgeklärten Absolutismus“: Beiträge zur Mitregentschaft Josephs II., 1765–1780*, hrsg. Krisztina KULCSÁR, András

- FORGÓ, Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2018, 259–269.
- MACZÁK Ibolya, *Illyés András jegyzetgyűjteménye: Egy életmű tanulmányai = Litteris vincimur*, szerk. BOROS István, TAKÁCS László, Budapest, Szent István Társulat, 2018, 177–185.
- MACZÁK Ibolya, *Miskolci minoriták az Oltáriszentségről = Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 21), 159–166.
- MACZÁK Ibolya, *Róka János Szent István-prédikációi = Hármastörekvés (A váci katolikus papság és értelmiség identitáskeresése a 18–19. században)*, szerk. BOROS István, Budapest, Szent István Társulat, 2018, 107–133.
- MACZÁK Ibolya, *A biblikus mitizáció sajátos formái Mária Terézia halotti reprezentációjában = Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 19), 43–53.
- MACZÁK Ibolya, „...érezem őket és emlékezem”: *Adalékok Szabó Magda Kiáltás, város! című drámájának forráshasználatahoz és dramaturgiájához = Szabó Magda száz év*, szerk. SOLTÉSZ Márton, V. GILBERT Edit, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2019, 278–287.
- MACZÁK Ibolya, *Remegő battyú: Az Esterházyak családi naplója mint a Tizenhét hattyúk pretextusa*, Kortárs, 2019/6, 94–101.
- MACZÁK Ibolya, *Stankovitsi Leopold és Pázmány-kompilációi = Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban*, szerk. KISS Farkas Gábor, MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 22), 145–165.
- MACZÁK Ibolya, *Ugyanaz – de más: Roland Barthes és a kompilációkutatás új irányai = „A szöveg kijáratai”: Tanulmányok Roland Barthes-ról*, szerk. ÁDÁM Anikó, RADVÁNSZKY Anikó, Budapest, Kijárat, 2019, 91–99.

Névmutató

- Abagarus 104
Ábel 102
Ábrahám 14, 95, 102, 119
Ács Pál 76, 188
Adalbert, Szent 31, 32, 46, 47, 66, 68
Ádám 172, 174–176
Ádám Anikó 204
Ágoston, Szent 48, 50, 60, 103, 141
Ajkay Alinka 188, 190, 192, 199
Albert, II. 61, 62
Ambrus, Szent 172, 175, 176
András, II. 53
András, Szent 31, 43, 65, 84, 96
Antal, Szent 75, 106, 184
Antonius di Fiorenza 51–53, 63, 68, 69
Aron 171
Atys 169
Bajáki Rita 10, 188, 190–192, 199, 203
Balla Lóránt 10, 27, 188
Bányai Éva 199
Bárczi Ildikó 11, 12, 188
Barkóczi Krisztina 106
Barthes, Roland 204
Bartók István 10, 188, 197, 200, 201
Bartók Zsófia Ágnes 201
Báthory Orsolya 10, 188, 189, 191, 196, 203
Benkő József 189
Bernárd Pál 19, 20, 80–87, 90, 93, 96, 105, 108, 148, 149, 152–157, 159, 170, 172–174, 176, 177, 179, 183, 195, 196
Bertalan, Szent 33, 43, 44, 67
Bitskey István 14, 31, 189
Blair, Ann 25, 189
Bod Péter 189
Bodnár-Király Tibor 10, 11, 189
Bogár Judit 10, 189, 191, 193, 203
Bornemisza Péter 198
Boros István 204
Bretz Annamária 10, 189
Caelius Rhodiginus, Ludovicus 94
Calvin, Jean 19, 148, 150, 151
Cicero, Marcus Tullius 113
Clinius 104
Cochem, Martin 91
Craesus 26, 165–169
Csáki Krisztina 89, 105, 108, 167
Csata Adél 10, 11, 189
Csepelényi György 85
Csete István 188
Csorba Dávid 10, 189
Csúzy Zsigmond 203
d’Inchino, Gabriele 93
Dániel 162, 164
Dávid 56, 97, 109, 115, 146
Decsy Sámuel 189
Déri Eszter 10, 34, 190, 191, 203
Diósi Dávid 196
Dobozy Nóra Emőke 201
Drexel, Jeremias 25, 102, 183
Enyedí György 194
Ertl Péter 193
Erzsébet, Árpád-házi Szent 31, 33, 34, 51, 52, 200
Erzsébet, Habsburg 61–63
Erzsébet, Portugáliai Szent 200
Erzsébet, Szent 32, 66, 68
Esterházy-család 204
Faludi Ferenc 27
Falvay Dávid 193
Farkas Flóra 10, 190
Farkas Szerafin 109, 190
Fáy Zoltán 109
Fazakas Gergely Tamás 10, 189, 190
Fejérvári Sámuel 201
Ferenc, Assisi Szent 75, 76
Ferenc, Xavéri Szent 85
Forgó András 204
Förköli Gábor 201
Fülöp, Szent 25, 29, 32, 41, 66
Füsi Pius 96, 97, 181, 183, 203

Gábor Csilla 27, 31, 62, 190, 191, 200
 Gergely, Szent 87
 Géza 56
 Gilbert Edit, V. 204
 Gyalogi János 188
 Gyapay László 27, 28, 191
 György, Szent 25, 32, 41, 42, 66, 122, 199
 Hajtman Kornél 10, 191
 Haller György 190
 Hargitai Andrea 12, 14, 21, 28, 75, 78, 94, 191
 Hargittay Emil 11, 12, 14, 188, 190, 191, 192, 199
 Hegyi Ádám Alex 10, 191
 Héliogabalus 152, 153, 155, 173, 174
 Helmecezi Komoróczy István 81, 82, 183, 196
 Helvidius 87
 Heródes 14, 119
 Hérodotosz 169
 Hilárus, Szent 189
 Horváth Iván 197
 Ignác, Loyolai Szent 203
 Illyés András 9, 11, 14, 18–21, 23, 25–31, 34, 35, 39, 40, 42, 44–63, 65, 68, 70, 72, 89, 122, 136–144, 150, 151, 152, 155–157, 159–165, 168, 169, 178–181, 183, 184, 190–193, 195, 196, 199–201, 203, 204
 Illyés István 78
 Imre Mihály 189
 Imre, Szent 26, 31, 33, 57, 67
 Isabella 62
 István, Szent 21, 23, 30, 31, 33, 40, 51, 55, 56, 63, 67, 76, 118, 122, 134, 204
 Ivancsó Mária 10, 192
 Izajás 145, 146
 Jacobus de Voragine 199
 Jakab, Szent 25, 29, 32, 33, 41, 43, 66, 67
 Jákob 102, 114
 Jakubinyi György 190
 Jankovics József 189, 200, 201
 Jankovits László 194
 János, Keresztelő Szent 27, 30, 32, 43, 66
 János, Szent 20, 21, 23, 24, 40, 63, 86, 91, 136, 137, 149, 150, 154, 155,
 Jefte lánya 161
 Jeremiás 146, 160, 171
 Jeromos, Szent 87
 Jézus Krisztus 30, 91, 92, 116, 124, 138, 141, 143, 144, 145, 150, 154, 156, 162, 163, 185
 Józán Ildikó 194
 József 199
 József, II. 203
 József, Szent 21, 42, 43, 63
 Júdás 135, 186
 Júdás, Szent 33, 44, 67
 Káin 102
 Káldi György 13, 21–26, 28, 29, 35, 40–42, 52, 53, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 66–70, 75, 94, 107, 165, 168, 169, 178, 181, 184, 190
 Károlyi Éva 90
 Károlyi Sándor 76, 83, 90
 Kastner Jenő 27, 192
 Katalin, Alexandriai Szent 34, 44, 45, 51, 68
 Kazinczy Ferenc 27
 Kázmér, IV. 61, 62
 Kázmér, Szent 61, 62
 Kecskeméti Gábor 9, 10, 11, 81, 192, 194
 Keisz Ágoston 12, 192
 Kelemen Didák 9, 11, 12, 14, 15, 17, 27, 28, 75–78, 80–108, 144, 145, 148, 152–156, 159–162, 165–177, 179–181, 183–185, 191, 192, 195–198, 200, 201, 203
 Kelemen, IX. 51
 Kernács Dorottya 77, 192
 Király Erzsébet 193
 Kiss Farkas Gábor 193, 194, 204
 Kiss J. Adrienn 27, 192, 193
 Klaniczay Tibor 189
 Koháry István 76, 188, 196
 Koháry Judit 81, 89, 106
 Kolosvári Pál 190
 Koltai András 196, 203
 Komáromi H. Mihály 191

Koncsek Aranka 85, 193
 Kónya Franciska 191, 203
 Kovács Eszter 91, 193
 Kozicz János 196
 Kölcsey Ferenc 191
 Kőszeghy Péter 81, 188, 194
 Krucsai János 81, 95, 108, 194
 Krucsai Márton 95, 108, 166, 185
 Kulcsár Krisztina 203
 Kuzmics Péter 199
 Laczházi Gyula 31, 194
 Laczkó Eszter 10, 194
 Ladányi Elek 81
 László, Szent 31, 32, 51, 54, 62, 63, 66,
 122, 195, 199
 Lauf Judit 91, 92, 194
 Lépes Bálint 13, 93, 94, 107, 185, 189
 Leskó József 197
 Lovas Borbála 7, 10, 194, 201
 Lőrinc, Szent 33, 43, 67
 Luffy Katalin 189
 Lukács, Szent 151, 152
 Lukácsi Zoltán 10, 195
 Lukácsy Sándor 12, 26, 28, 57, 94, 165,
 168, 169, 195
 Luther, Martin 151, 188
 Maczák Ibolya 10, 11, 28, 57, 62, 80, 102,
 155, 161, 170, 172, 188–191, 193–204
 Maffei, Giovanni 51, 52, 55, 63, 67, 68
 Malakiás 104
 Mansi, Giuseppe 21, 23, 42–45, 58, 59–
 61, 63, 65–68, 179, 185
 Marcion 87
 Marcus Marcellus 136
 Mária Magdolna, Szent 32, 43, 66, 92
 Mária Terézia 191, 204
 Mária, Szent Szűz, 21, 27, 31–33, 43–45,
 63, 65–67, 78, 91, 92, 110, 118, 121,
 122–124, 134, 177
 Márk, Szent 96, 151, 152
 Márta 91
 Martí Tibor 76, 196
 Marton József 190, 196
 Márton, Szent 33, 44, 46, 54, 59, 66, 68,
 95, 199, 203
 Máté, Szent 33, 44, 67, 123, 151, 152
 Mátyás, Szent 32, 43, 66
 Medgyesy-Schmikli Norbert 201
 Melianus Gnatereth→Helmecci
 Komoróczy István
 Melkizedek 102
 Mercs István 10, 75, 84, 194, 196
 Metafraste, Simeone 51
 Mihalik Béla Vilmos 29, 84, 85, 196
 Mihály, Szent 33, 44, 67
 Molanus, Johannes 200
 Molnár Antal 85, 197
 Molnár János 27
 Monay Ferenc 77, 84, 197
 Morhof, Daniel Georg 202
 Mózes 44, 45, 86, 95, 171
 Nádasi János 202
 Nádor Zsófia 201
 Noé 95, 102, 114
 Nováky József 85, 197
 Ocskay György 12, 14, 28, 78, 81, 95, 99,
 103, 104, 105, 152, 197
 Oláh Zoltán 190
 Orlovsky Géza 194
 Óze Sándor 201
 Padányi Biró Márton 190
 Pál, Szent 19, 20, 32, 46, 47, 60, 66, 78,
 79, 90, 118, 134, 136, 137, 141, 149–
 152
 Papp Ingrid 10, 197
 Pázmány Péter 12–19, 22, 23, 27–29, 35,
 46–48, 54, 57, 60, 61, 64–69, 75, 76,
 78–80, 82, 84, 85–91, 93, 95, 99–108,
 113–115, 117–128, 130–139, 141–
 144, 147, 148, 150, 152–155–170,
 173–178, 180, 185, 188–192, 195–
 197, 199, 201, 202–204
 Péter, Canisius Szent 198
 Péter, Szent 32, 39, 46, 66, 78, 79, 118,
 134
 Péterffy Alexandra 10, 197
 Pilátus 15, 16, 92, 98, 100, 101
 Radvánszky Anikó 204
 Rajhona Flóra 10, 93, 197
 Rákos B. Raymund 76, 77, 185, 198

Ranuccio, Pico 51, 52, 54, 62, 63, 68
 Réger Ádám 10, 198
 Restás Attila 10, 198
 Róka János 204
 Rota, Pietro 22, 23, 35–39, 58, 60, 61, 64,
 65, 69–74, 139, 155, 179, 186
 Sajtószentpéteri István 189
 Salamon 80
 Sámson 58
 Scherer, Georg 58, 181, 186
 Sebestyén Ádám 10, 198
 Simon, Szent 33, 44, 67
 Soltész Márton 204
 Stankovátsi Leopold 9, 11, 14, 15, 27, 28,
 109–117, 119–122, 125–137, 139,
 141, 143, 144, 145, 147, 159, 160–
 163, 165, 169, 178, 179, 180, 181,
 186, 187, 196, 204
 Stanyhurst, William 16, 98, 107, 116, 134,
 144, 145, 147, 187
 Stapleton, Thomas 48–50, 71, 72, 179,
 180, 187
 Szabó Magda 204
 Szádoczki Vera 191, 203
 Száraz Orsolya 10, 189, 190
 Szathmári Paksi Mihály 196
 Szegedi Eszter 193
 Szegedy-Maszák Mihály 194
 Szekler Enikő 10, 192
 Szelestei N. László 10–12, 50, 58, 191,
 193, 196–199, 203, 204
 Szemere Pál 27
 Szetey Szabolcs 10, 199
 Szilágyi Anna-Rózsika 10, 12, 27, 28, 44,
 45, 50, 51, 54, 199, 200
 Szilágyi Emőke Rita 201
 Szűcs Kata Ágnes 27, 200
 Takács László 204
 Tamás, Szent 32, 43, 65, 199
 Tamás, Villanovai Szent 59
 Tasi Réka 10, 27, 75, 194, 200, 201
 Telek József 197
 Tertullianus, Quintus Septimius Florens
 87
 Titus Lymenus 102, 103
 Tompa Zsófia 191
 Tóth István György 198
 Túri Tamás 10, 201, 202
 Tusor Péter 122, 202
 Tüskés Gábor 25, 202
 Tyukodi Márton 199
 Újfalusi Judit 90, 91
 Újfalussy András 90
 Újváry Zsuzsanna, J. 193
 Varga Szabolcs 188, 196, 203
 Vásárhelyi Gergely 165, 198
 Vértesi Lázár 188, 196, 203
 Villegas, Alonso de 51
 Wann, Paul 190
 Waquet, Françoise 202
 Zakariás 79
 Zedelmaier, Helmut 11, 202
 Zwingli, Ulrich 150
 Zsolnai Dávid 109

